

Tampereen yliopisto

Johtamiskorkeakoulu

ILONA VIHONEN
KANSALAISSVALVONTAA JA KANSALAISEN VALVONTAA
Tutkimus valtion ja kansalaisyhteiskunnan vuorovaikutuksesta 2000-
luvun Venäjällä

Ilona Vihonen, 73414

ilona.vihonen@uta.fi

Ohjaaja: Pami Aalto

Tampereen yliopisto

Johtamiskorkeakoulu

VIHONEN, ILONA: Kansalaisvalvontaa ja kansalaisen valvontaa. Tutkimus valtion ja kansalaisyhteiskunnan vuorovaikutuksesta 2000-luvun Venäjällä

Pro gradu -tutkielma, 121 s.

Kansainvälinen politiikka

Toukokuu 2011

Venäjän kansalaisyhteiskunnan vahvin linkki globaaliin kansalaisyhteiskuntaan on ulkomainen rahoitus, jolla on tuettu venäläisten kansalaisjärjestöjen toimintaa 1990-luvulta alkaen. Rahoitus on vaikuttanut merkittävästi siihen, minkälaiseksi Venäjän kansalaisyhteiskunta on muodostunut. Vladimir Putinin tultua presidentiksi näitä rahavirtoja ryhdyttiin hillitsemään osana politiikkaa, jota on pidetty Putinin pyrkimyksenä vahvistaa Venäjän suvereniteettia. Valtio yritti muovata kansalaisyhteiskuntaa haluamaansa suuntaan yhtäältä kiristämällä kansalaisjärjestöjä koskevaa lainsäädäntöä ja toisaalta kannustamalla valtiolle myötämielistä kansalaistoimintaa valtionrahoituksen avulla. Venäjän johtoon kriittisesti suhtautuvia ulkomaalaisrahoitteisia järjestöjä mustamaalattiin federaation huipulta käsin.

Tämä tutkimus pureutuu siihen, millä tavalla Putinin kansalaisyhteiskuntapolitiikka vaikutti Pietarissa toimivaan, demokraattisia arvoja vaalivaan ihmisoikeusjärjestöön, joka toimii täysin ulkomaisen rahoituksen varassa. Tutkin järjestön keinoja ajaa omia tavoitteitaan Pietarin viranomaispiireissä, jotka ovat järjestön työn ensisijainen kohde. Lisäksi tarkastelen sitä, millä tavalla ulkomainen rahoitus ohjaa järjestön toimintaa. Tutkimuksen metodina on käytetty teemahaastattelua ja sisällönanalyysia. Ensisijaisena aineistona ovat tutkimuskohteena olevan järjestön työntekijöiden haastattelut.

Tutkimukseni perusteella käy ilmi, ettei Venäjän korkeimman johdon ideologia sanele suoraan sitä, miten viranomaiset federaation alemmilla portailla toimivat. Tämä avaa mahdollisuuksia ihmisoikeusjärjestön vaikutustyölle. Lisäksi ulkomaisella rahoituksella ei ole välttämättä merkittävää vaikutusta siihen, minkälaisia asioita sitä vastaanottava järjestö ottaa ajaakseen. Ulkomaisen rahoituksen ongelma on ennen kaikkea siinä, ettei se ole kannustanut venäläisjärjestöjä etsimään itselleen kannattajakuntaa kansalaisten keskuudesta. Nyt, kun ulkomaisen rahoituksen määrä on kääntynyt laskuun, valtiojohtoon kriittisesti suhtautuvan järjestön on vaikea löytää uusia rahoituksen lähteitä, jos se ei halua anoa rahoitusta valtiolta.

Sisältö

1. JOHDANTO	1
2. MONINAPAINEN JÄRJESTELMÄ	6
2.1. Liberalismin kritiikkiä	9
3. SUVERENITEETTI	12
3.1. Keskeinen, kunnioittamaton periaate	13
3.2. Neljä näkökulmaa suvereniteettiin.....	14
4. SUVERENITEETTI JA VENÄJÄ	16
4.1. Kansainvälinen laillinen suvereniteetti	16
4.2. Westfalenilainen suvereniteetti	18
4.3. Kotimainen suvereniteetti	21
4.4. Keskinäisriippuvuuden suvereniteetti	23
5. MIKRO- JA MAKROTASON TOIMIJAT	25
5.1. Tutkimuksen toimijat	26
5.2. Auktoriteetti	27
5.3. Kontrolli	29
5.4. Keskinäisriippuvuus	30
5.5. Poliittinen yrittäjä	32
6. VENÄJÄN KANSALAISSYHTEISKUNNAN TUTKIMUS	33
6.1. Kansalaisyhteiskunnan kehityksen historia Venäjällä	36
6.1.1. Neuvostoliiton ja Jeltsinin aika	36
6.1.2. Putinin aika	38
6.1.3. Tandemin aika	44
6.4. Erilaiset järjestöt ja järjestöjen luonne	46
6.5. Kansalaisyhteiskunnan rahoitus Venäjällä.....	49

6.5.1. Ulkomainen rahoitus	49
6.5.2. Rahoituksen kritiikki	51
6.5.3. Kotimainen rahoitus	54
7. LAADULLINEN TAPAUSTUTKIMUS, TEEMAHAASTATELUN JA SISÄLLÖNANALYYSI	57
7.1. Keskustelu metodologiasta kansainvälisessä politiikassa	57
7.2. Kiista positivismin ja tulkinnallisen tutkimuksen välillä	58
7.3. Realismin vaikutus tieteenalan metodologiaan	59
7.4. Tapaustutkimus, laadullinen tutkimus ja tutkimushaastattelu	59
7.4.1. Tutkimuksen tapauksen määrittely	59
7.4.2. Tutkimuksen laadullisena tutkimuksena	61
7.4.3. Teemahaastattelu tutkimusmetodinä	64
7.5. Aineiston analysointi	68
7.5.1. Sisällönanalyysi	68
7.5.2. Tutkimuksen eettisyys ja laatu	69
8. ANALYYSI: GLOBAALIA AKTIVISMIA SUVEREENISSA VALTIOSSA	70
8.1. Tapaus Grazhdanski kontrol	71
8.2. Länsimaiset demokratia-arvot vs. vahva valtio	73
8.2.1. Järjestön tavoitteet: Kansalainen valtion edelle	73
8.2.2. Venäjän kehitys: Päämääränä sivistynyt länsi	77
8.3. Vuorovaikutus rahoittajien kanssa	79
8.3.1. Ulkomaisen rahoituksen vaikutus järjestön toimintaan	79
8.3.2. Rahoittajan näkemys: Tarvitaan tuloksia ja kansanjoukkoja	83
8.4. Vuorovaikutus viranomaisten kanssa	87
8.4.1. Muutosta yhteistyön kautta	87
8.4.2. Yksittäiset henkilöt avainasemassa	88
8.4.4. Kriittisen ihmisoikeusjärjestön epäpoliittista työtä	92

8.4.5. Tiedostaminen avain aktiivisuuteen	94
8.4.6. Kansalaisjärjestölaki ja oikeudenkäynti.....	97
8.4.7. Odottamaton tarkastus	99
8.4.8. Oikeudenkäynti viranomaisia vastaan	101
8.5. Pustyntsev ja järjestön tulevaisuus	103
8.5.1. Pustyntsevin merkitys	103
8.5.2. Sukupolvenvaihdos ja tulevaisuus	108
9. JOHTOPÄÄTÖKSET.....	109
10. LÄHTEET	114
Primäärilähteet:	114
Haastattelut:.....	114
Oikeusasiakirjat:.....	115
Grazhdanski kontrollin toimintakertomukset:.....	115
Tv-dokumentti:	115
Lehtiartikkeli:	115
Kirjallisuus:	115
Muut lähteet:	121
Tiedotusvälineet:	121
Verkkosivustot:	121

1. JOHDANTO

Kansainvälinen politiikka (engl. international relations) on perinteiltään valtiokeskeinen tieteenala. Keskustelua pitkään hallinneen koulukunnan, poliittisen realismin, mukaan kansainvälinen politiikka on yksinomaan valtioiden välistä vuorovaikutusta. Realistinen näkemys vaikutti tieteenalan kehitykseen niin, että pitkään aikaan muita toimijoita ei pidetty kansainvälisille suhteille merkityksellisinä, minkä seurauksena esimerkiksi kansalaisjärjestöjen tai yksittäisten ihmisten¹ vaikutus valtioiden väliseen kanssakäymiseen rajattiin tarpeettomana tutkimuksen ulkopuolelle. Kansainvälisen politiikan määrittävänä tekijänä nähtiin ennen kaikkea pysyvä sotilaallisen konfliktin uhka, minkä seurauksena valtiot pyrkivät ensisijaisesti puolustamaan kansallista turvallisuuttaan. Muut tavoitteet olivat siihen verrattuna toissijaisia. (Keohane ja Nye 2001, 4–6)

Sittemmin tieteenalan näkemys maailmanjärjestyksestä on monipuolistunut. Maailman monimutkaisuus ja monitasoisuus on tunnustettu, eikä sitä enää pyritä selittämään yhdellä teoriolla. (Sullivan 2002, 2) Erityisesti tähän on vaikuttanut 1990-luvulla alkanut keskustelu globalisaatiosta. Globalisaatiolla tarkoitetaan erilaisten sosiaalisten, taloudellisten ja poliittisten suhteiden voimistumista yli kansallisten rajojen. Toiset painottavat ajan ja tilan merkityksen muuttumista, toiset kansallisvaltioiden ylä- ja alapuolelle sijoittuvien poliittisten toimijoiden voimistumista. Joka tapauksessa kansallisvaltioiden aseman on katsottu suhteellisesti heikentyneen, kun erilaiset virtaukset yli rajojen ovat kasvaneet – oli kyse sitten huumeista, rahasta, aatteista tai saasteista. Jotkut ovat lisänneet määritelmään myös laadullisen muuttujan: heidän mukaansa maapallon ihmiset jakavat yhä vahvemmin yhteisen normijärjestelmän, kuten käsityksen kaikille kuuluvista ihmisoikeuksista. (Colás 2005, 71)

Kansainvälisen politiikan tieteellinen keskustelu pyöri läpi 1900-luvun vahvasti poliittisen realismin ja sen haastajien välisten väittelyjen ympärillä. 90-luvun alussa suosioon nousseen neorealismien haastoi niin sanottu uusliberalistinen suuntaus, joka korosti kylmän sodan päättymisen merkitystä ja sen aiheuttamaa murrosta maailmanpolitiikassa. (Sullivan 2002, 14–15) Liberaalin aatteen alle voidaan koota useita eri näkökulmia kansainväliseen politiikkaan. Sullivanin mukaan sinne kuuluvat idealismi, funktionalismi, neofunktionaalinen regionalismi, teoria

¹ Yksittäisellä ihmisellä tarkoitan yksittäistä kansalaista tai "tavallista ihmistä" ja hänen vaikutusmahdollisuuksiaan, en yksittäistä valtiomiestä vallan huipulla ja hänen valtiomiestaitonsa merkitystä politiikanteolle.

keskinäisriippuvuudesta, liberalismi, uusliberalismi, institutionalismi, liberaali institutionalismi ja teoria kansainvälisistä regiimeistä. Yhteistä näille kaikille on positiivinen ja liberaali käsitys maailmanjärjestyksestä, joka korostaa yksilönvapauksien ja yhteistyön merkitystä suvereenin valtion intressien kustannuksella. Tällaisten optimististen näkökulmien asemaa tieteenalalla vahvistivat erityisesti toisen maailmansodan jälkeinen Euroopan integraatiota käsitellyt tutkimus ja myöhemmin kylmän sodan päättyminen. (emt. 143–144)

Kansainvälisen politiikan tieteenalalla yksi globalisaatiokeskustelun aloittajista ja poliittisen realismin keskeisistä arvostelijoista on ollut yhdysvaltalainen James N. Rosenau, joka kirjoitti maailmanjärjestelmän muutoksesta jo ennen globalisaatio-sanan vakiintumista. Rosenau esitti, että valtion rooli kansainvälisessä politiikassa on heikkenemässä samalla, kun muiden toimijoiden merkitys kasvaa. Ja vaikka turvallisuusintressit ovat edelleen keskeisiä valtioiden välisessä vuorovaikutuksessa, kansainvälisen politiikan agendalle on noussut myös muita tavoitteita, kuten ihmisoikeuksien turvaaminen. Rosenau'n vuonna 1990 ilmestynyt teos *Turbulence in World Politics – A Theory of Change and Continuity* on liberalistisen teorian klassikko. Se on myös oman opinnäytteeni keskeinen teoreettinen lähtökohta, kun tutkin Venäjän kansalaisyhteiskunnan kehitystä globaalissa maailmassa.

Rosenaun maailmankuva on monella tapaa aikansa tuote. *Turbulence in World Politics* henkii kansainvälis-poliittista ilmapiiriä, jonka aikana koettiin Berliinin muurin murtuminen ja Neuvostoliiton hajoaminen. Siksi Rosenaun teoria näyttäisi sopivan erityisesti Venäjän 90-luvun kehityksen tarkasteluun, sillä vuosituhanen viimeinen vuosikymmen oli Venäjällä hyvin liberaali aikakausi siinä mielessä, että johtoon noussut Boris Jeltsin avasi Venäjää maailmalle ja sitoutti maata läntisiin arvoihin. Samalla aikakausi oli hyvin kaottinen, eikä heikko valtio kyennyt suoriutumaan sille kuuluvista tehtävistä. 2000-luvulla tilanne kuitenkin muuttui. Vladimir Putinin aikana Venäjä on kääntynyt sisäänpäin ja alkanut jälleen korostaa suvereniteetin ja turvallisuuskysymysten merkitystä. Rosenaun juhlistamat ihmisoikeudet ovat joutuneet taka-alalle ja rajojen merkitys on korostunut, kun Venäjän johto on torjunut länsimaiden vaikutuksen maan kehitykseen.

Merkitseekö Venäjän 2000-luvun kehitys sitten voittoa poliittisen realismin koulukunnalle? Voiko Rosenaun heittää romukoppaan? Tutkimukseni lähtee siitä, että ei voi. Venäjän kehityksen selittäminen poliittisen realismin korostamalla voimapolitiikalla johtaisi ainoastaan

yksinkertaistuksiin. Tämä johtuu siitä, ettei poliittinen realismi ole kiinnostunut *valtion sisäisistä* tapahtumista. Venäjän kohdalla sisäistä kehitystä ei kuitenkaan voi sivuuttaa: Se, että Venäjä on 2000-luvulla korostanut voimakkaasti suvereniteetin merkitystä, on pitkälti seurausta sisäpoliittisista syistä ja siitä, että Putin on pyrkinyt palauttamaan maahan järjestyksen 90-luvun epävakaiden vuosien jälkeen (Kts. esim. Sakwa 2004 tai Light 2008). Ja vaikka Venäjä pyrkiikin hillitsemään ulkomaisia vaikutteita sisäiseen kehitykseensä, se ei pysty niitä kokonaan estämään – siinä määrin maailma on muuttunut Rosenaun kuvaamassa mielessä. Lisäksi on korostettava sitä, ettei Venäjä edes pyri eristäytymään. Päinvastoin se hakee itselleen keskeistä roolia maailmanpolitiikassa ja pyrkii myös – sisäistä koskemattomuutta korostavasta retoriikasta huolimatta – vaikuttamaan sisäpolitiikkaan muissa valtioissa.

Oman tutkimukseni kannalta olennaista on se, että Rosenaun teoria tarjoaa työvälineitä *mikrotason ei-valtiollisen toimijan* tarkasteluun kansainvälisen politiikan teoreettisessa kontekstissa. Tutkimukseni kohde on venäläinen ihmisoikeusjärjestö *Grazhdanski kontrol* (ven. Гражданский контроль, eng. Citizens' Watch, suom. Kansalaiskontrolli). Olin järjestössä harjoittelijana vuonna 2007, mikä ratkaisi opinnäytteeni tutkimuskohteen valinnan. *Grazhdanski kontrol* toimii Pietarissa, mutta vaikuttaa joskus myös federaatiotason politiikkaan. Järjestön selkäranka on sen johtaja ja tunnettu toisinajattelija Boris Pustyntsev. Järjestön arvomaailma on vahvasti "läntinen" siinä mielessä, että sen toiminnan perustana on demokratian ja ihmisoikeuksien puolustaminen.

Järjestön toiminta on kansainvälisen politiikan tutkimuksen kannalta kiinnostavaa siksi, että se toimii lähes yksinomaan ulkomaalaisen rahoituksen turvin. Siten se on esimerkki Rosenaun korostamasta, rajat ylittävästä yhteistyöstä, jota valtiot eivät pysty tai edes pyri täysin kontrolloimaan. Venäjällä kontrollia on kuitenkin yritetty harjoittaa, koska maan poliittinen johto on suhtautunut ulkomailta virtaavaan rahoitukseen hyvin kielteisesti. Tästä on seurannut se, että venäläisten kansalaisjärjestöjen ulkomaisesta rahoituksesta on tullut rasite Venäjän ja länsimaiden välisille suhteille. Putinin paluu presidentiksi on näyttänyt lisäävän kitkaa entisestään: huhtikuun 2012 alussa Venäjän varaulkoministeri Sergei Rjabkov sanoi, että Yhdysvalloista Venäjän kansalaisyhteiskunnalle virtaava rahoitus on muodostumassa ongelmaksi maiden välisille suhteille². Venäjän kansalaisyhteiskunnan kehitys ja ihmisoikeuksien kunnioittamisen alamäki

² Russia calls US funding of democracy 'a problem'. AFP. 3.4.2012

ovat kysymyksiä, jotka nousevat toistuvasti esiin Venäjän ja länsimaiden välisessä kanssakäymisessä.

Edellä mainituista syistä liberalismi on hyvä väline Venäjän kansalaisyhteiskunnan kehityksen tarkasteluun kansainvälisen politiikan näkökulmasta. Oman tutkimukseni kannalta Rosenauin teoriassa on kuitenkin yksi keskeinen puute, joka vaivaa myös monia muita Venäjän globalisoitumista käsitteleviä tutkimuksia. Kuten todettu, 2000-luvulla Venäjä on puolustanut kiivaasti valtion suvereniteetin kunnioittamista kansainvälisen politiikan perustavana periaatteena. Rosenauin teorian keskeinen väite on puolestaan se, että suvereniteetti kansainvälisen politiikan perusperiaatteena on murenemassa. Tämä on ristiriita, jota ei voi sivuuttaa. Jotta Venäjän 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen kehitys käy ymmärrettäväksi, suvereniteettiä on tarkasteltava yksityiskohtaisemmin. Siksi laajennan liberalistisen teorian antamaa työkalupakkia Stephen Krasnerin käsityksellä suvereniteetista.

Krasnerin teoria (2009) on hyödyllinen siksi, että sen mukaan suvereniteettiin kuuluu sekä sisä- että ulkopoliittisia ulottuvuuksia. Tämän vuoksi se auttaa erittelemään suvereniteetin merkitystä Venäjän kontekstissa: Venäjä puolustaa suvereniteettiaan usein sisäpoliittisista syistä, vaikka myös ulkopoliittisia vaikuttimia on olemassa. Yhdistämällä Rosenauin ja Krasnerin teoriat haluan osoittaa, että ympäristö, jossa tutkimuskohteeni ihmisoikeusjärjestö toimii, määrittäytyy sekä globaalin kansalaisyhteiskunnan virtausten (Rosenau) että suvereenin valtion intressien (Krasner) pohjalta.

Tutkimuskysymykseni kuuluvat: Millä tavalla venäläinen mutta ideologialtaan ”länsimainen” ihmisoikeusjärjestö pystyy edistämään tavoitteitaan ympäristössä, joka ei jaa sen arvomaailmaa ja joka on epävakaa ja joskus jopa vihamielinen? Millä tavalla järjestön toiminnan perustana oleva ulkomainen rahoitus, johon Venäjällä suhtaudutaan epäillen ja joka on viime vuosina vähentynyt, muoaa järjestön ideologiaa, ohjaa sen toimintaa ja vaikuttaa sen mahdollisuuksiin? Näihin kysymyksiin vastaan ensisijaisesti Graždanski kontrollin työntekijöiden haastattelujen pohjalta. Näkökulman laajentamiseksi olen haastatellut myös kahden kansalaisjärjestön kehitysjärjestön edustajaa ja yhden yhdysvaltalaisen rahoittajan edustajaa. Päähuomio on kuitenkin Graždanski kontrollin näkemyksissä.

Tutkimukseni perusteella väitän, että Venäjän federaation huipulla vastakkainasettelu suvereenin valtion intressien ja länsimaisen liberalismien välillä näyttäytyy kärjekkäämpänä kuin

ruohonjuuritasolla. Se ei tarkoita, etteikö valtio johdon linjauksilla olisi merkitystä. Päinvastoin: kun Putin tuomitsi ulkomaista tukea vastaanottavat järjestöt valtion intressien vastaisina, osa viranomaisista pelästy ja katkoi siteitään kansalaisjärjestöihin. Mutta kun kyse on Venäjästä, muuttujia on paljon: riippuu alueesta, kaupungista, yksittäisestä virastosta ja sen johtajasta, miten valtio johdon linjaukset tulkitaan ja miten niitä sovelletaan kansalaisyhteiskunnan toimijoihin.

Kansalaisjärjestö voi puolestaan olla yhtä aikaa kriittinen valtiojohtoa kohtaan ja samalla kokea paikallisviranomaiset kumppaneikseen. Siksi ristiriitaisenkin poliittisen ympäristön keskellä voi muodostua toimivaa yhteistyötä ulkomaista rahoitusta saavan kriittisen kansalaisjärjestön ja viranomaisen välille, kuten oma tutkimukseni osoittaa. Tällä yhteistyöllä on omat, venäläiset erityispiirteensä, jotka liittyvät instituutioiden heikkouteen ja henkilökohtaisten suhteiden ja arvovallan merkitykseen.

Ulkomaisen rahoituksen vastaanottaminen ei tarkoita sitä, etteikö kansalaisjärjestö voisi toimia omista lähtökohdistaan käsin. Tärkeämpää on huomioida se, että ulkomaista rahoitusta vastaanottava järjestö joutuu tulemaan toimeen siihen kohdistuvien ennakkoluulojen kanssa, kun se pyrkii vaikuttamaan valtion instituutioihin. Ennakkoluulot voivat kuitenkin unohtua, jos kansalaisjärjestön ja viranomaisen yhteistyö keskittyy sellaisten ongelmien ratkaisemiseen, jonka kumpikin osapuoli näkee tarpeelliseksi. Koko kansalaisyhteiskunnan kehityksen kannalta ulkomaisen rahoituksen ongelma on ennen kaikkea siinä, ettei se ole kyennyt tekemään itseään tarpeettomaksi ja luomaan itseriittoista kansalaisyhteiskuntaa, jolla olisi venäläisten tuki puolellaan. Ulkomaisen rahoituksen vetäytyminen onkin lisännyt valtionavun houkuttelevuutta venäläisten kansalaisjärjestöjen keskuudessa.

Tutkimukseni etenee seuraavasti. Aluksi esittelen teoreettisen viitekehyksen, joka rakentuu *maailmanpolitiikan turbulenssia* (Rosenau) ja *suvereniteetin* monimuotoisuutta (Krasner) kuvaavien teorioiden varaan. Niiden avulla hahmotan sitä kansainvälis-poliittista ja kansallista ympäristöä, jossa tutkimuskohteeni – venäläinen ihmisoikeusjärjestö *Grazhdanski kontrol* – toimii. Tämän teoreettisen viitekehyksen avulla luokittelen myös keskustelua, jota Venäjän suvereniteetista ja sen vahvistamisesta 2000-luvulla on käyty.

Kansainvälisen politiikan eli valtioiden välisen vuorovaikutuksen tasolta siirryn kohti ruohonjuurta ja Venäjän kansalaisyhteiskuntaa. Esittelen käsitteet, joiden avulla tutkin *Grazhdanski kontrolia* itseään ja sen vuorovaikutusta viranomaisten ja ulkomaisten rahoittajien kanssa. Rosenaulta

lainaan *auktoriteetin* ja *kontrollin* käsitteet, joihin nojaten analysoin Graždanski kontrollin sisäistä dynamiikkaa ja sen vuorovaikutusta venäläisten viranomaisten kanssa. Vuorovaikutuksen esittelyssä hyödynnän myös *keskinäisriippuvuuden* ja *poliittisen yrittäjyyden* käsitteitä, jotka lainaan Rosenau'n teorian ulkopuolelta. Keskinäisriippuvuuden avulla tarkastelen Graždanski kontrollin suhteita ulkomaalaisiin rahoittajiin. Poliittisen yrittäjyyden teorian avulla pureudun järjestön johtajan Boris Pustyntsevin merkitykseen sille, että järjestö on saavuttanut tunnustetun aseman paitsi Pietarin kansalaisyhteiskunnassa myös kaupungin viranomaisten keskuudessa.

Teoriaosuuden jälkeen esittelen Venäjän kansalaisyhteiskunnan aiempaa tutkimusta. Keskityn Vladimir Putinin presidentti- ja pääministerikausiin, jolloin Venäjällä on yhtäältä rajoitettu riippumattoman kansalaisyhteiskunnan elintilaa ja toisaalta tuettu sellaista kansalaistoimintaa, joka kannattaa valtiojohtoon politiikkaa tai ei ainakaan ole sen kanssa ristiriidassa. Ennen varsinaista analyysia käyn läpi kansainvälisen politiikan tieteenalalla käytyä keskustelua metodologiasta. Esittelen tutkimukseni menetelmät, eli haastattelututkimuksen ja sisällönanalyysin, sekä aineistoni, joka on kerätty Pietarissa, Arkangelissa ja New Yorkissa vuosina 2009 ja 2010. Varsinaisen analyysin jälkeen kokoan vielä yhteen johtopäätökset.

2. MONINAPAINEN JÄRJESTELMÄ

James N. Rosenau'n liberalistinen teoria lähtee siitä, että maailmanjärjestys on 50-luvulta lähtien kokenut perustavanlaaisen muutoksen aiempiin vuosikymmeniin verrattuna. Muutoksen – maailmanjärjestystä ravistelevan turbulenssin – tärkein syy on yksilötasolla, tavallisissa ihmisissä tapahtuneessa kehityksessä³. Teknologian edistymisen seurauksena yksilöt kykenevät aiempaa paremmin analysoimaan tietoa. Siksi heistä on tullut kanta-aottavia, he seuraavat tarkemmin maailmanpolitiikan tapahtumia ja toimivat aktiivisempina kansalaisina kuin aiemmin⁴. Valtioiden auktoriteetti sen sijaan on murenemassa, sillä kansalaiset luottavat nyt myös muihin toimijoihin ja

³ Sørensen niputtaa Rosenau'n sosiologisiin liberaaleihin, joiden mukaan maailma voi muuttua liberaaliksi alhaalta ylöspäin. Rosenau painottaa yksilöiden parantuneita kykyjä ja tiedonvälityksen kehittymistä muutoksen moottoreina. Sørensenin mukaan sosiologisen liberalismien teesi kuuluu, että ihmisten väliset verkostot tukevat rauhaa paremmin kuin valtioiden väliset verkostot. (Sørensen 2006, 255)

⁴ 2000-luvulla Rosenau painottaa edelleen yksilöiden kyvyissä tapahtuneen muutoksen merkitystä ennen kaikkea transnationaalien yhteyksien luomisessa. Rosenau'n päivitetty versio teknologian merkityksestä globalisaation ja internetin aikakaudella, kts. Koehn ja Rosenau 2002.

pitävät niitä legitimeinä. Tällaisia muita hyväksytyjä toimijoita ovat esimerkiksi kansalaisjärjestöt, yritykset ja kansainväliset organisaatiot. Turbulenssi on vaikuttanut myös siihen, miten valtasuhteet valtion sisällä asettuvat. Valtion auktoriteetin rapistuminen on luonut valtatyhjiön, jota erilaiset valtion sisäiset ryhmät ovat siirtyneet täyttämään. Kaiken tämän kehityksen vuoksi sellaiset kansainvälisen politiikan teoriat, jotka eivät huomioi yksilötasoa, eivät Rosenaun mukaan voi selittää tyhjentävästi kansainvälisen politiikan ilmiötä⁵. (Rosenau 1990, 23, 92–94, 102–103, 134, 145)

Kun valistuneet yksilöt ovat alkaneet vaatia tyydytystä erilaisille tarpeilleen, uudet ongelmat ovat vallanneet kansainvälisen politiikan agendan poliittisen realismin painottamilta turvallisuuskysymyksiltä. Esimerkkinä Rosenau mainitsee ihmisoikeudet, joiden edistämisen eri ryhmiä (kuten naisia tai siirtolaisia) edustavat järjestöt ovat ottaneet hoitaakseen. Ihmisoikeuksien toteutuminen on yksi uuden maailman keskeinen tavoite. Samalla se on kriteeri, jonka pohjalta valtioiden toiminnan oikeellisuutta arvioidaan. Näin ollen uusi, globaali keskinäisriippuvuus eroaa aiemmasta, kansallisvaltioiden hallitsemasta maailmanjärjestyksestä, jolloin ihmisoikeuksien katsottiin kuuluvan valtion sisäisten asioiden piiriin. Uuteen aikaan liittyy olennaisesti myös rajojen merkitysten heikkeneminen, minkä seurauksena ihmiset, tavarat ja ajatukset liikkuvat vapaammin valtioiden rajoista riippumatta. (emt. 35, 134–135, 251, 430)

Suvereenien kansallisvaltioiden muodostaman järjestelmän rinnalle onkin Rosenaun mukaan syntynyt toinen, *moninapainen järjestelmä*. Tässä jälkimmäisessä maailmassa toimijoina ovat erilaiset, eri tasoilla toimivat ryhmät, kuten yritykset ja kansalaisjärjestöt, mukaan lukien tutkimuskohteeni Grazhdanski kontrol. Näiden kahden maailman välillä käydään taistelua muutoksen ja pysyvyyden välillä, ja muutosta edustavat moninapaisen maailman toimijat. (emt. 99.) Venäjällä moninapaisen maailman toimijoita syntyi erityisesti Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen, jolloin myös Grazhdanski kontrol aloitti toimintansa. Samalla avautuivat ovet ulkomaailmaan, kun rajojen merkitys väheni.

Moninapaisen maailman toimijat pitävät itse itseään subjekteina ja valtioita niiden toiminnan objekteina. Ne asettavat itse toimintansa ehdot maailmanpolitiikassa, ja valtion sijaan niiden toimintaa rajoittaa ennen kaikkea muiden vastaavien kollektiivien toiminta. Tämä johtuu siitä, että valtion auktoriteetti on desentralisoitunut siinä määrin, ettei se pysty kontrolloimaan

⁵ Rosenau kritisoi 2000-luvullakin kansainvälisten suhteiden tutkijoita siitä, että valtio asetetaan yleensä tutkimuksensa keskiöön. Seurauksena ilmiöt, joissa valtion rooli on toisarvoinen, jäävät huomiotta. (Rosenau 2004)

moninapaista maailmaa, jonka toimijat tottelevat valtion sääntöjä vain muodollisesti. Rosenau väittää, että moninapainen järjestelmä voi voimia lähes itsenäisesti valtiokeskeisestä järjestelmästä. Tosin vain yhdellä ehdolla: moninapaisen maailman toimijoiden on pysyttävä erossa valtion suvereniteettiin liittyvistä, turvallisuutta ja alueellisuutta koskevista kysymyksistä. (emt. 249–251, 254.) Tämä poikkeus on oman tutkimukseni kannalta merkillepantava, koska Venäjä on perustellut puuttumista ulkomaalaisrahoitteisten kansalaisjärjestöjen toimintaan nimenomaan sillä, että ne toimivat Venäjän kansallisen edun vastaisesti. Ulkomaita ja ulkomaisia rahoittajia Venäjä syyttää puolestaan puuttumisesta sen sisäisiin asioihin ja siten suvereniteettiperiaatteen rikkomisesta. Grazhdanski kontrolin työ on lisäksi luonteeltaan sellaista, että se voi johtaa törmäyskurssille valtion kanssa: järjestön julkilausuttuna tavoitteena on puuttuminen suoraan valtion rakenteellisiin ongelmiin, kuten viranomaisten toiminnan epädemokraattisuuteen.

Mikä sitten motivoi moninapaisen maailman toimijoita? Siinä missä valtiot kamppailevat turvallisuusdilemman kanssa ja pyrkivät maksimoimaan valtansa suhteessa muihin, moninapaisen maailman toimijoiden dilemma on autonomia. Ne pyrkivät yhtä aikaa säilyttämään sisäisen eheydensä ja turvaamaan resurssit, joita niiden toiminta edellyttää. Tämä dilemma on universaali, sillä kaikki moninapaisen maailman toimijat kärsivät sisäisistä ristiriidoista ja ulkoisista haasteista, jotka vähentävät niiden koherenssia ja tehokkuutta. Kyse ei ole silkasta eloonjäämiskamppailusta: autonomialla tarkoitetaan sellaisten olosuhteiden saavuttamista, joiden puitteissa toimija voi kantaa vastuunsa, suorittaa sille määrättyt tehtävät ja tavoitella niitä päämääriä, jotka antavat merkityksen sen olemassaololle. (emt. 258–259) Grazhdanski kontrolin kohdalla autonomia-dilemma tiivistyy kysymykseen rahoituksesta ja toiminnan itsenäisyydestä. Järjestö ei ole ollut valmis turvaamaan toimintansa jatkuvuutta hinnalla millä hyvänsä, koska sen toiminnan perustana on vahva arvomaailma, josta sen jäsenet eivät ole valmiita tinkimään. Autonomia-dilemmassa on Grazhdanski kontrolin tapauksessa kyse myös eloonjäämisestä, sillä riippumattomuus valtiosta kaventaa sen mahdollista rahoituspohjaa.

Rosenau myöntää, että moninapaisen maailman toimijat voivat joutua törmäyskurssille myös valtioiden kanssa tai ainakin ne joutuvat tekemään valtioille myönnytyksiä. Turbulenssin vuoksi valtiot joutuvat entistä enemmän pohtimaan omaan turvallisuuteensa liittyviä kysymyksiä. Monet valtion toimijat vastustavat muutosta. Hallitsevat eliitit ovat tottuneet saamaan tahtonsa läpi eivätkä epäröi kutsua tuekseen poliisi- tai sotavoimaa. Siksi valtiot ovat kehittäneet keinoja

moninapaisen maailman toimijoiden valvomiseksi ja rajat ylittävien virtausten hallitsemiseksi. (emt. 106–107, 128–131, 276–283) Venäjän pyrkimys suitsia kansalaisyhteiskunnan ulkomaalaista rahoitusta on tästä hyvä esimerkki, sillä rahoituksen myöntämistä on rajoitettu lainsäädännöllisin keinoin.

Jos valtion toiminta koetaan uhaksi olemassaololle, moninapaisen maailman toimijat voivat kääntyä ulkomaisten hallitusten puoleen moraalisen tai rahallisen tuen toivossa, kuten Grazhdanski kontrol on tehnyt. Ne saattavat liittoutua myös muiden kaltaistensa toimijoiden kanssa haastaakseen hallituksensa. Lisäksi moninapaisen maailman toimijat voivat pyrkiä vaikuttamaan muiden valtioiden politiikkaan. Aina valtioiden ja moninapaisen maailman välillä ei kuitenkaan vallitse vihamieliset suhteet, sillä hedelmällistä yhteistyötä tapahtuu paljon. Valtiot kääntyvät yhä useammin moninapaisen maailman toimijoiden puoleen saadakseen niiltä neuvoa, tukea tai asiantuntemusta (emt. 276–283). Grazhdanski kontrolin ja viranomaisten välillä on paljon yhteistyötä, jonka tulokset ovat olleet kummankin osapuolen toiveiden mukaisia ja joka on osaltaan lisännyt molemminpuolista arvostusta. Mustavalkoinen mielikuva kärjistyneestä vastakkainasettelusta ”hyvien” kriittisten kansalaisjärjestöjen ja ”pahan” valtion välillä ei siis vastaa todellisuutta. Tämä on myös yksi tutkimukseni keskeinen kysymys: Miten länsimaiseen ideologiaan tukeutuva ihmisoikeusjärjestö voi saada yhteistyön venäläisten viranomaisten kanssa onnistumaan?

2.1. Liberalismin kritiikkiä

Kysymys kansallisvaltiosta on ollut realistien ja liberalistien välisen väittelyn keskiössä. Keskustelu on koskenut erityisesti suvereniteetin muutosta, koska suvereniteetti on kansallisvaltion keskeisin määrittävä piirre. Kansallisvaltio on julistettu kuolleeksi monta kertaa; eri aikoina sen tappajia ovat olleet esimerkiksi internationalismi, integraatio, keskinäisriippuvuus ja globalisaatio. (Sullivan 2002, 15–16) Liberalistien mukaan suvereniteetti on uuden ajan suurin häviöjää. Asiakysymysten luokittelu valtion sisäiseksi asiaksi ei ole enää hyväksyttävä syy vaientaa keskustelua. Rosenau mukaan erityisesti ihmisoikeuksien nouseminen kansainvälisen politiikan keskiöön todistaa sen puolesta, että suvereniteetti keskeisenä periaatteena on murenemassa. (Rosenau 1990, 431, 435–437).

Liberalistien väitteet ovat saaneet paljon kritiikkiä osakseen. Oman tutkimukseni kannalta suvereniteetin merkityksen väheneminen on väite, joka vaatii lähempää tarkastelua. Kysymyksiä herättää muun muassa se, onko Rosenauin uusi maailma todella niin maailmanlaajuinen ilmiö kuin hän antaa olettaa. Sørensen on todennut, että vaikka läntisten demokratioiden keskuudessa vallitsee vahva liberaali järjestys, globaalisti katsoen ilmiö on ohut. Vaikka yhteisistä liberaaleista periaatteista olisikin sovittu periaatteessa, monissa epädemokraattisissa maissa niihin ei ole sitouduttu vakavasti (Sørensen 2006, 257–258.).

Liberalisaatiolla on myös vastareaktionsa. Vaikka rajojen ylittäminen olisikin entistä helpompaa, valtiot tekevät samalla kaikkensa estääkseen ei-toivottujen virtausten rajanylitykset, kun kyse on esimerkiksi laittomista siirtolaisista, turvapaikanhakijoista, huumeista tai rikollisesta toiminnasta. Ilmiö näkyy myös liikkumisen vapauden puolesta liputtavassa Euroopan unionissa, sillä samalla kun EU avaa sisäisiä rajojaan, se rakentaa ulkoisista rajoistaan entistä vahvempia. (Barkawi ja Laffey 2002, 123) Historiallisista syistä erityisesti Baltian maissa EU:n ja Venäjän välinen raja nähdään suojana, joka turvaa EU:n sisäistä vakautta ulkopuolisilta uhilta. (Haukkala ym. 2010, 41)

Rajojen avautuminen ei ole välttämättä johtanut merkittävään laadulliseen muutokseen maailmanjärjestyksessä, arvioi uusliberalismin⁶ kriitikko Colás. Vaikka rajojen yli tapahtuva vuorovaikutus on lisääntynyt esimerkiksi yritysten tai kansalaisjärjestöjen välillä, Colásin mukaan ilmiö ei ole uusi, minkä takia pitäisi puhua vain voimistuneesta trendistä. Hänen mukaansa kyse on ennen kaikkea määrällisestä eikä laadullisesta muutoksesta. Colás huomauttaa Sørensenin tavoin globalisaation epätasaisuudesta: investoinnit yli rajojen ovat kasvaneet ennen kaikkea Euroopan, Itä-Aasian ja Pohjois-Amerikan talouksissa. Arvojen, normien ja instituutioiden yleismaailmallisuudesta on turha puhua. Globalisaatio ei lisää automaattisesti demokratiaa, sillä esimerkiksi Chilessä uusliberalismi sovitettiin yhteen sortohallinnon kanssa. (Colás 2005, 71–72,

⁶ Tässä kohtaa on erotettava toisistaan kaksi uusliberalismia: Rosenauin edustama kansainvälisen politiikan koulukunta ja uusliberalismi talouspolitiikkana. Jälkimmäisessä tapauksessa uusliberalismin voi nähdä suvereniteetin westfalenilaiseen ulottuvuuteen kohdistuvana talouspoliittisena muutosvoimana. Globalisaatio on merkinnyt kaupankäynnin, investointien ja rahoitusmarkkinoiden nopeaa kasvua maailman mittakaavassa lisäten kansallisten talouksien keskinäisriippuvuutta. Samalla uusliberalismi on syrjäyttänyt keynesiläisen ajatusmallin maailmantalouden pääideologiana ja nostanut keskiöön niin sanotun Washingtonin konsensuksen. Kyse on politiikasta, joka edistää yksityistämistä, vapaata kauppaa, vientiin perustuvaa kasvua, pääoman liikkuvuutta, työmarkkinoiden sääntelyn vähentämistä ja makrotalouden sääntelyn niukkuutta – tarkoitus on toisin sanoen kaventaa valtion vaikutusta kaupankäyntiin. (Radice 2005, 96; Munck 2005, 60; Palley 2005, 25) Jotta ero näiden kahden liberalismien välillä tulee selväksi, viitataan Rosenauin teoriaan liberalismina ja talouspolitiikkaan uusliberalismina.

75, 80) Nykyään tehdäänkin jo ero demokraattisen kapitalismin ja autoritaarisen kapitalismin välillä; Venäjä⁷ ja Kiina edustavat näistä jälkimmäistä. (Kivinen 2010, 12)

Uusliberalismin kritisoijat huomauttavat myös, ettei globalisaatio ole prosessi, johon ei voisi vaikuttaa. Markkinat eivät ole koskaan tai missään syntyneet itsestään vaan valtio on aina ollut niitä synnyttämässä ja ohjaamassa. (Munck 2005, 61–62; Radice 2005, 96–97) Taustalla nähdään pyrkimys lisätä länsimaiden globaalia vaikutusvaltaa. Tämä näkyy myös siinä, millä tavalla kehitysmaille on myönnetty kehitysapua tai tukea kansalaisyhteiskunnan kehittämiseen. Veltmeyerin ja Petrasin mukaan Yhdysvaltojen kehitysapua täytyy tarkastella imperialismin näkökulmasta, koska avun tarkoituksena on ollut hyödyttää pikemminkin lahjoittajaa kuin sen vastaanottajaa. (Veltmeyer ja Petras 2005, 120–121)

Edellä kuvattu liberalismien kritiikki on aiheellista ja perusteltua. Keskustelu globalisaatiosta latistuu kuitenkin helposti juupas-eipäs-väittelyksi siitä, kuinka pitkälle globalisaatio on edistynyt ja onko muutos laadullinen vai sittenkin vain määrällinen. Venäjän nykykehityksen tarkastelun kannalta tällaisen keskustelun hyöty on pieni. Eteenpäin päästään ottamalla suvereniteetti käsitteenä lähempään tarkasteluun, minkä takia esittelen seuraavaksi Krasnerin teorian suvereniteetin neljästä ulottuvuudesta. Krasnerin teoria ei alenna kansallisvaltiota tahdottomaksi globalisaation uhriksi vaan osoittaa, että suvereniteetillä voi myös pelata etujen saavuttamiseksi. Krasnerin jaottelu tuo lisävaloa ja järjestystä Venäjän suvereniteetista käytyyn keskusteluun ja auttaa hahmottamaan paremmin kysymystä siitä, mistä on kyse, kun puhutaan Venäjän suvereniteetin voimistumisesta 2000-luvulla.

⁷ Venäjällä liberalismista käyty keskustelu on hajanaista. Tsygankovien mukaan Venäjällä kiistellään siitä, miten uusi globalisaation aikakausi vaikuttaa valtioon, suvereniteettiin ja kansallisiin etuihin. Keskustelun taustalla vaikuttavat ikäaikaiset erimielisyydet siitä, miten länteen pitäisi suhtautua – pitäisikö Venäjän seurata länttä vai kulkea omaa polkuaan. Tsygankovit kritisoivat länsimielisiä liberaaleja siitä, että nämä antavat liian vähän huomiota esimerkiksi kulttuurien erilaisuudelle ja valtioiden vallalle. Kirjoittajat ennustavat, että oman tien kulkemista ja suvereniteettia kannattavat puheenvuorot saavuttavat tulevaisuudessa yhä enemmän kannatusta Venäjällä. (Tsygankov ja Tsygankov 2004)

3. SUVERENITEETTI

”Globalisaatio on johtanut suvereniteetin heikkenemiseen”. Siinä on väite, johon globalisaatiota käsittelevässä kirjallisuudessa törmää usein. Ongelma on se, että väite jää usein epämääräisen ”heiton” tasolle eikä pureudu itse käsitteeseen. Suvereniteetin määrittelyn sijaan tutkijat kuvaavat ainoastaan globalisaatioon liitettyjä ilmiöitä. Sama ongelma vaivaa myös tutkimukseni kannalta keskeistä Rosenaun teoriaa maailmanpolitiikan turbulenssista, sillä teorian käsitys suvereniteetista on suppea.

Tämä vaatii korjausta siksi, että 1990- ja 2000-luvulla Venäjän suvereniteetti on kiistatta ollut globaalin turbulenssin aiheuttamassa muutoksessa, mutta kyse ei ole ollut yksinomaan liberalistien kuvaamasta suvereniteetin murtumisesta. Richterin (2009, 8) mukaan Putinin aikakauden poliittinen päätavoite on ollut kaksijakoinen: Yhtäältä tavoitteena on ollut Venäjän suvereniteetin palauttaminen, jotta valtio voi toimia autonomisesti sisäisistä ja ulkoisista paineista riippumatta. Toisaalta Venäjän on ollut pakko pyrkiä sellaiseen tehokkuuteen ja joustavuuteen, jota kilpailu globaalissa maailmassa edellyttää.

Venäjän suvereniteetin analyysiin löytyy apu Stephen Krasnerin suvereniteettiteoriasta, jonka avulla on mahdollista luokitella Venäjän suvereniteetin ympärillä käytyä keskustelua. Myös Krasner kritisoi liberalistien käsitystä uudesta, avonaisesta maailmasta. Krasnerin mukaan ei ole itsestään selvää, että kansainvälinen toimintaympäristö olisi avautunut ennen näkemättömällä tavalla tai että valtiot olisivat kohdanneet uusia, uniikkeja ongelmia. Työvoiman liikkuvuus ja kaupankäynti ovat olleet vapaita myös ennen, ja alueelliset erot ovat suuria. Lisäksi kansainvälisiin virtauksiin on vastattu kansallisesti hyvin eri tavoin, eikä niiden määrän kasvu ei ole tehnyt valtioita toimintakyvyttömiksi. Monet pystyvät rajoittamaan rajat ylittävää liikennettä. (Krasner 2009, 187)

Krasnerin teoria avaa uusia näkökulmia möhkälemäiseen suvereniteetti-käsitykseen ja osoittaa käsitteen joustavuuden. Tarkoitukseni on Krasnerin näkemysten avulla valaista sitä, mitä suvereniteetin voimistuminen tai heikentyminen tarkoittaa nimenomaan Venäjän kontekstissa. Katsaukseni perusteella voi todeta, että Venäjän suvereniteetti on 2000-luvulla sekä heikentynyt että vahvistunut riippuen siitä, mistä näkökulmasta suvereniteettia tarkastelee.

3.1. Keskeinen, kunnioittamaton periaate

Suvereniteetti on monella mittapuulla merkittävin valtioiden toimintaa sääntelevä periaate. Samalla se on äärimmäisen ongelmallinen käsite, sillä suvereniteettia ei kategorisesti kunnioiteta maailmanpolitiikassa. Päinvastoin: historia on täynnä esimerkkejä tilanteista, kun toinen valtio on rikkonut toisen valtion suvereniteettia tai sitten valtio on luopunut suvereniteetistaan vapaaehtoisesti. Tästä huolimatta suvereniteetista keskeisenä periaatteena ei ole missään vaiheessa luovuttu. (Krasner 2009, 17)

Suvereniteettia on rikottu, jotta järjestelmän toimijat ovat voineet turvata etunsa. Kansainvälisen politiikan peruseriaatteet ovat jo lähtökohtaisesti täynnä loogisia ristiriitaisuuksia – esimerkiksi ihmisoikeuksien kunnioittamisen ja suvereniteetin periaatteet voivat olla yhteen sopimattomia. Poliitikot eivät ole antaneet tämän estää käytännön ongelmien ratkaisua. He eivät käsitä suvereniteetin kaltaisia periaatteita kirjaimellisesti: periaatteet ovat politiikan teon työvälineitä siinä missä taloudelliset pakotteet tai sotilaalliset toimetkin. (emt. 21)

Kansainvälisen politiikan normit joutuvat siis haastetuiksi jatkuvasti – vain haasteiden perustelut muuttuvat ajan myötä. Poliitikka on laskelmoivaa ja sen päämääränä on maksimoida valtion saama hyöty. Päämäärä pyhittää keinot. Kyse on myös voimatasapainosta, sillä vahvat valtiot voivat itse päättää, millä tavalla ne tavoittelevat päämääriään. Ne voivat valita, mitä sääntöjä ne noudattavat. Koska kansallisvaltioiden yläpuolella ei ole auktoriteettia ratkomassa kiistoja, valtiot joutuvat ratkomaan ne keskenään. Vahvemmat valtiot voivat valloittaa tai puuttua muilla tavoin toisen valtion sisäisiin asioihin. (emt. 181)

Vaikka osa valtioista on valmis rikkomaan suvereniteettiperiaatetta, moni haluaa sitä myös puolustaa. Koska kyse on koko järjestelmän peruspilarista, suvereniteetin puolustaminen on helpommin perusteltavissa kuin sen rikkominen. Järjestelmän kantavia periaatteita ei voi pitää merkityksettöminä, vaan ne ovat keskeisiä järjestelmän toimivuuden kannalta. (emt. 21)

Krasnerin mukaan suvereniteettikeskustelua vaivaa se, että käsitteellä tarkoitetaan eri tilanteissa eri asioita. Siksi itse käsitteen määrittely kaipaa täsmentämistä. Yhden suvereniteetin sijaan Krasner puhuu neljästä eri suvereniteetin muodosta, joilla on sekä sisä- että ulkopoliittisia

ulottuvuuksia. Ne ovat *kansainvälinen laillinen suvereniteetti*, *westfalenilainen suvereniteetti*, *sisäinen suvereniteetti* ja *keskinäisriippuvuuden suvereniteetti*.

3.2. Neljä näkökulmaa suvereniteettiin

Kansainvälinen laillinen suvereniteetti (international legal sovereignty) viittaa valtioiden tunnustamiseen liittyviin käytäntöihin: kansainvälinen yhteisö tunnustaa alueelliset toimijat, joilla on juridinen itsenäisyys. Kansainvälinen laillinen suvereniteetti merkitsee valtion aseman luomista kansainvälisessä järjestelmässä. Valtiot ymmärretään samalla tavalla tasa-arvoisiksi kuin yksilöt valtion sisällä. Tunnustusta haetaan, koska siitä on hyötyä. Yhteisön jäseneksi tunnustettu valtio voi toimia kansainvälisellä areenalla, solmia sopimuksia ja vaikuttaa asioihin esimerkiksi YK:ssa. Samalla kansainvälinen tunnustus voi parantaa valtiojohdon omaa asemaa kotimaassa. Tunnustamista käytetään kuitenkin myös poliittisena välineenä. (Krasner 2009, 189–189) Esimerkkinä tästä voi pitää Venäjän pitkittynyttä pyrkimystä päästä maailmankauppajärjestö WTO:n jäseneksi.

Toinen Krasnerin määrittelemä suvereniteetin ulottuvuus on niin sanottu *westfalenilainen suvereniteetti*. Se pohjaa alueellisuuden periaatteeseen ja tarkoittaa ulkoisten toimijoiden poissulkemista tietyn alueen auktoriteettirakenteista. Kyse on siis alueellisen puuttumattomuuden periaatteesta. Valtiojohdon täytyy saada valita itse instituutiot ja politiikka, joita se haluaa kotimaassaan ajaa. Sisäisiin asioihin puuttumattomuuden periaatetta pidetään yleisesti suvereenin valtion keskeisimpänä piirteenä. Sen rikkominen voi tapahtua kahdella tavalla: kyse on joko väkivaltaisesta interventioista tai toisen maan asioihin puuttumisesta ”kutsusta” (intervention ja invitation). Kutsusta tapahtuvan intervention käsite on jäänyt vähälle huomiolle siksi, että tutkijat ovat sekoittaneet westfalenilaisen ja kansainvälisen laillisen suvereniteetin käsitteet toisiinsa. Interventio rikkoo molempia suvereniteetin ulottuvuuksia, kutsusta tapahtunut puuttuminen vain westfalenilaista suvereniteettia. Valtiot voivat vapaaehtoisesti sallia ulkoisten toimijoiden vaikutuksen rakenteisiinsa eri syistä, kuten päästääkseen maahan ulkomaista rahoitusta. Valuuttarahasto IMF ja EU:n tuomioistuin rikkovat jatkuvasti valtion westfalenilaista suvereniteettia, mutta valtio on itse antanut niille oikeuden siihen. (Krasner 2009, 181–182, 194–195)

Monien tutkijoiden mukaan juuri westfalenilaisen suvereniteetin särkyminen on merkki siitä, että kansainvälisen järjestelmän luonteessa on tapahtunut perustavanlaatuisia muutoksia. Esimerkkinä näistä ajattelijoista Krasner mainitsee Rosenaua. Krasnerin mukaan sekä westfalenilaista että kansainvälistä laillista suvereniteettia on kuitenkin rikottu aina, joten Rosenaua turbulenttinen aikakausi ei siinä mielessä muodosta minkäänlaista poikkeusta. Kyse on kansainvälisessä järjestelmässä vallitsevasta ”järjestäytyneestä tekopyhydestä”, joka sallii suvereniteetin rikkomisen etujen niin vaatiessa. (emt. 196–197)

Kolmas suvereniteetin muoto on *valtion sisäinen suvereniteetti* (domestic sovereignty). Se tarkoittaa poliittisen auktoriteetin järjestämistä valtion sisällä niin, että viranomaiset kykenevät hallitsemaan omaa poliittista järjestelmäänsä. Sisäisellä suvereniteetilla ei ole välttämättä mitään tekemistä kansainvälisen laillisen suvereniteetin tai westfalenilaisen suvereniteetin kanssa. Vaikka valtion sisäinen kontrolli olisi kuinka heikko, sillä voi edelleen olla täydellinen kansainvälinen laillinen auktoriteetti. Lisäksi valta voi olla yhden ihmisen käsissä tai hajautettuna – siihen sisäisen suvereniteetin käsite ei ota kantaa. (emt. 187)

Neljäs suvereniteetin muoto on *keskinäisriippuvuuden suvereniteetti* (interdependence sovereignty). Se tarkoittaa valtion kykyä säädellä sitä, mitä sen rajojen yli kulkee. Tämän suvereniteetin menettäminen ei välttämättä tarkoita kotimaisen suvereniteetin menetystä auktoriteetin näkökulmasta. Kontrollin menetystä se kuitenkin tarkoittaa: Jos valtio ei voi hallita, mitä sen rajojen yli kulkee, se ei voi hallita, mitä niiden sisällä tapahtuu. (emt. 187)

Krasnerin teoriassa keskeistä on suvereniteetin joustavuus. Keskinäisriippuvuuden suvereniteetti ei ole loogisesti kytköksessä kansainväliseen lailliseen tai westfalenilaiseen suvereniteettiin. Valtio voi olla kansainvälisesti tunnustettu ja silti kykenemätön hallitsemaan rajojaan. Säätölemätön rajojen ylittäminen ei puolestaan merkitse sitä, että valtio on ulkoisten vaikutusyritysten kohde, mikä tarkoittaisi westfalenilaisen suvereniteetin rikkomista. Valtiojohto voi menettää virtausten kontrollin ja olla silti tunnustettu ja kykeneväinen torjumaan ulkopuolisten toimijoiden vaikutusvallan. Käytännössä keskinäisriippuvuuden suvereniteetin menetys voi kuitenkin saada valtion luopumaan westfalenilaisesta suvereniteetistaan ja sitoutumaan kansainvälisiin sopimuksiin. (emt. 187–188)

Kansainvälinen laillinen ja westfalenilainen suvereniteetti liittyvät keskeisesti kysymykseen auktoriteetista ja legitimitetistä, eli siitä, tunnustetaanko valtio yhtäläiseksi muiden joukossa ja

kunnioitetaanko sen oikeutta omaan alueeseen. Kontrollista ei siis ole kyse. Kotimaiseen suvereniteettiin liittyy sekä auktoriteetti- että kontrolliulottuvuus, koska kyse on legitiimin, valtion sisäisen auktoriteetin luomisesta ja sen harjoittamisesta. Keskinäisriippuvuuden suvereniteetissa kyse on yksinomaan kontrollista eli siitä, kykeneekö valtio valvomaan rajojaan. Jos valtio menettää rajojensa hallinnan, se on melkein varmasti menettänyt myös osan kotimaisesta suvereniteetistaan kotimaisen kontrollin mielessä – silti sillä voi edelleen olla kotimainen auktoriteetti. (emt. 180–185)

Valtiolla voi siis olla yhdenlainen suvereniteetti samalla, kun siltä puuttuu toinen. Lisäksi yhden suvereniteetin vahvistaminen voi vahingoittaa toista – esimerkiksi EU-maat ovat vahvistaneet kansainvälistä laillista suvereniteettiaan westfalenilaisen kustannuksella: EU-maiden asema kansainvälisessä järjestelmässä on vahvistunut, kun valtiot ovat sallineet EU:n puuttua niiden sisäisiin asioihin. Valtiolla voi myös olla kansainvälinen laillinen, westfalenilainen ja kotimainen suvereniteetti ilman, että se pystyy tehokkaasti kontrolloimaan rajojensa yli saapuvia virtauksia ja niiden vaikutuksia. Monien tutkijoiden mukaan globalisaatio on johtanut valtion juuri tähän tilanteeseen. (emt. 180)

4. SUVERENITEETTI JA VENÄJÄ

Ryhmittelen seuraavaksi Venäjän suvereniteetista käytyä keskustelua Krasnerin suvereniteettinelikentän avulla. Tarkoitukseni on selkeyttää sitä, mikä Venäjän suvereniteetille on ominaista, jotta Venäjän kansalaisyhteiskuntaan kohdistama politiikka käy ymmärrettäväksi. Käyn Krasnerin suvereniteetin eri ulottuvuudet läpi siinä järjestyksessä kuin ne edellä esittelin.

4.1. Kansainvälinen laillinen suvereniteetti

Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen Venäjä ryhtyi aktiivisesti tavoittelemaan jäsenyyttä erilaisissa kansainvälisissä organisaatioissa, minkä tarkoituksena oli Krasnerin ajatuksia peilaten vahvistaa Venäjän *kansainvälistä laillista suvereniteettia*. Venäjästä haluttiin tehdä kansainvälisen yhteisön tasaveroisen jäsen.

Myös Putinin ulkopoliitiikan keskiössä on ollut Venäjän muokkaaminen vahvaksi ja itsenäiseksi toimijaksi globaalilla areenalla. Venäjä haluaa sivistysvaltioiden joukkoon. Asemaansa pönkittääkseen se on ryhtynyt korostamaan kansainvälistä merkitystään muistuttamalla paitsi toisen maailmansodan sankaruudestaan myös vaikutuksestaan Berliinin muurin romahtamiseen⁸. Venäjän ei toivo vastakkainasettelua lännen kanssa. Niin kauan kuin Venäjä pystyi sijoittamaan itsensä Yhdysvaltojen terrorisminvastaiseen rintamaan Yhdysvaltojen liittolaisena, sen ulkopoliittika nähtiinkin länsimielisenä. Tämä asetelma kuitenkin sortui, kun Venäjä koki Yhdysvaltojen puuttuvan sen sisäisiin asioihin. Sen jälkeen Venäjä on korostanut "vanhanaikaista" geopolitiikkaa ja politikoinut esimerkiksi energian toimituksilla. (Morozov 2008, 162)

Venäjän suhde kansainvälisiin instituutioihin (Nato, EU, Etyj, WTO, G8, Maailmanpankki jne.) on ollut ristiriitainen. Venäjä on halunnut lisätä painoarvoaan niiden toiminnan ohjaamisessa samalla, kun se on halunnut minimoida järjestöjen negatiiviset vaikutukset itseensä. Hedetoftin ja Blumin mukaan vain vahvimmat voivat hyötyä länsimaisesta institutionalisoitumisesta ilman myönnytyksiä, ja muiden on pakko taipua "suvereniteettinsa" suhteen. Vaihtoehto on eristäytyminen. Venäjä on kuitenkin yrittänyt tasapainoilla: Se hyväksyy EU:n, muttei Natoa. Se yrittää vahvistaa YK:n asemaa Yhdysvaltojen unilateralismia vastaan. WTO, G8 ja IVY ovat Venäjän silmissä "hyviä", kun taas IMF, Etyj ja Euroopan neuvosto ovat "pahoja". Nyky maailmassa Venäjä joutuu kuitenkin väistämättä kaikkien kanssa tekemisiin. Hedetoftin ja Blumin mukaan Venäjä ei voi poimia rusinoita pullasta, kun kyse on globalisaatiosta, vaan sen täytyy hyväksyä koko paketti: "Venäjän täytyy luopua osasta suvereniteettiaan sopeutuakseen ulkoisesti määriteltyihin globaalin kanssakäymisen muotoihin". (Hedetoft ja Blum 2008, 12–14) Toisin sanoen Venäjän on tingittävä westfalenilaisesta suvereniteetistaan, jos se haluaa osaksi kansainvälisiä instituutioita ja vahvistaa siten kansainvälistä laillista suvereniteettiaan.

Morozovin mukaan Venäjän asemaa globaalin monimuotoisuuden suojelijana nakertaa sen oma sisäpolitiikka. Samalla, kun Venäjä kritisoi globaalia yksinapaisuutta (pönkittää kansainvälistä laillista suvereniteettiaan), se jatkaa yksinapaisen poliittisen tilan rakentamista sisällään tukahduttamalla poliittisen keskustelun (vahvistaakseen kotimaista suvereniteettiaan). Kun Venäjä

⁸ Rosenau ehti jo julistaa, että kansallinen patriotismi on pois muodista, eivätkä mielikuvat "sotasankarista, historiallisesta taistelusta ja maan vihollisille janotusta kostosta" enää hallitse arvomaailmaa suurimmassa osassa maapalloa (Rosenau 1990, 431, 435–437). Venäjällä Putinin aikana tapahtunut sotahistorian juhlistaminen kertoo kuitenkin päinvastaisesta kehityksestä.

ei voi voittaa länttä, se kääntyy niitä vastaan, joiden se uskoo olevan ”länsimaiden agentteja”. Se suhtautuu torjuen kaikkiin niihin, jotka sen mielestä edustavat länttä sen sisäisessä poliittisessa tilassa. (Morozov 2008, 173) Hedetoftin ja Blumin mukaan Venäjä pönkittää kansallista yhtenäisyyttä luomalla uhkakuvia Venäjälle vieraista ”toisista”. Kohteiksi joutuvat usein hallitukseen tyytymättömät ja marginalisoituneet väestöryhmät (Hedetoft ja Blum 2008, 6), oman tutkimukseni kohdalla kriittinen kansalaisjärjestö.

4.2. Westfalienilainen suvereniteetti

Putinin nousu Venäjän presidentiksi merkitsi sitä, että Venäjän ulkopoliitiikan keskiöön nousi geopoliittinen realismi. Suurin arvo annettiin suvereniteetin säilyttämiselle, alueelliselle koskemattomuudelle ja itsenäisyydelle. Kansainvälisen lain tärkeimmäksi periaatteeksi nähtiin koskemattomuuden periaate (Light 2008, 15), eli westfalienilainen suvereniteetti. Silti EU ja Yhdysvallat eivät ole epäröineet puuttua Venäjän sisäisiin kysymyksiin. Ne ovat kritisoineet Venäjän toimia Beslanin massamurhan yhteydessä, Venäjän armeijan toimia Tshetsheniassa, Venäjän puuttumista Ukrainan presidentinvaaleihin vuonna 2004, Mihail Hodorkovskin vangitsemista ja Venäjän näkemystä Baltian maiden miehityksestä. Venäjä on vastannut joka kerta torjuvasti ja vedonnut suvereniteettiinsa. (Hedetoft ja Blum 2008, 13–14)

Kysymys westfalienilaisen suvereniteetin merkityksestä korostuukin Venäjän suhteissa länteen ja lännen asennoitumisessa Venäjään. Chandlerin mukaan Yhdysvallat on omaksunut ”uuswilsonilaisen” ajatuksen demokratian ja liberalismiin viemisestä muihin maihin, mikä eroaa vahvasti kylmän sodan ajan puuttumattomuuden politiikasta. Yhdysvallat on valmis interventioon ihmisoikeuksien puolustamisen ja terroristien jahtaamisen nimissä. (Chandler 2006, 475–576)

Euroopan unioni on puolestaan pyrkinyt sitouttamaan Venäjän erilaisiin arvoihin osana keskinäisiä suhteita. Näiden sitoumusten tarkoituksena on vaikuttaa Venäjän sisäisiin asioihin myös institutionaalisella tasolla. EU:n ja Venäjän välisten sopimusten lähtökohta on ollut se, että kumppanit jakavat yhteisen arvomaailman. Sopimukseen on liittynyt paljon sellaisia sitoumuksia, joiden toteuttaminen edellyttää suvereniteetin tiukasta tulkinnasta luopumista. Euroopassa Venäjään on läpi historian suhtauduttu sen mukaan, miten Venäjä on onnistunut Euroopan vaatimusten toteuttamisessa. (Haukkala 2008, 50, 54, 81, 138, 184, 190–192)

Venäjän mukaan kyse on sille tuputetuista, vieraista arvoista. Käytännössä Venäjän valtionjohto on kuitenkin sitoutunut läntisiin, liberaaleihin arvoihin, vaikka siitä, missä määrin kyse on ollut arvojen todellisesta omaksumisesta, voi olla montaa mieltä. Presidentti Boris Jeltsinin on arvioitu taipuneen länsimaiden tahtoon osin taktisista syistä, mutta osin myös siksi, ettei Venäjällä ollut 90-luvulla selkeää käsitystä omasta identiteetistään tai kansallisista eduistaan. Toisin sanoen se hyväksyi läntiset arvot, kun ei tiennyt, mitä muutakaan voisi tehdä. (Haukkala 2008, 139; kts. myös; Saari 2009) Putinin Venäjä on sen sijaan yrittänyt suojella suvereniteettia universaalina arvona ihmiskunnan nimissä. Yhdysvaltojen ja sen liittolaisten unilateraalit toimet on nähty vahingollisina globaalille turvallisuudelle. Putinin näkemyksen mukaan ne johtavat yleiseen turvattomuuden tunteeseen, koska kansainvälinen laki ei ole suojana. (Morozov 2008, 171) Venäjää ärsyttää, että se on yleensä vastaanottavassa päässä, kun kyse on vaikuttamisesta yli rajojen. (Hedetoft ja Blum 2005, 12–13).

EU:n ja Venäjän suhteet joutuivat koetukselle Tshetshenian sodan aikana, jolloin kävi selväksi, ettei Venäjä ollut käytännössä valmis luopumaan suvereniteetistaan siinä määrin kuin EU oli sitä edellyttänyt. Kun EU yritti puuttua Tshetsheniassa suoritettuun sotilasoperaatioon, Venäjä teki selväksi, että kyse oli sen sisäisestä asiasta, joka ei kuulunut muille. (Haukkala 2008, 190–192; kts. myös Light 2008, 21–22) Ihmisoikeuskysymykset ovatkin yksi herkimmistä aihepiireistä EU-Venäjä-suhteissa, koska ne kietoutuvat tiukasti eriävien maailmankatsomusten ympärille. (Haukkala ym. 2010, 23–24, 31–32)

Miten nämä maailmankatsomukset sitten eroavat toisistaan? Chandlerin mukaan kansainväliseen politiikkaan on syntynyt uusi subjekti, joka on vienyt etusijan suvereenilta valtiolta. Tämä subjekti on sama kuin kotimaisessa lainsäädännössä, yksilö, mutta nyt sopimusten keskiössä ovat yksilön ihmisoikeudet kansalaisyhteisönsijaan. Yksilöiden oikeudet menevät valtioiden oikeuksien edelle, olivatpa nämä yksilöt sitten missä päin maailmaa tahansa. EU:kin keskittyy ”jokaisen ihmisen turvaamiseen sen sijaan, että se puolustaisi vain unionin rajoja”. EU katsoo oikeudekseen arvioida, mikä valtio ansaitsee intervention ja mikä ei. (Chandler 2006, 487–489) Riidellessään keskenään EU ja Yhdysvallat voivat olla eri mieltä, mutta toimiessaan globaalisti niillä on tapana levittää yhtenäisiä arvoja ja käytäntöjä. Samalla EU ja Yhdysvallat ovat demokratian mittapuut, joita vasten muita verrataan. (Morozov 2008, 168–172)

Chandler lainaa Robert Cooperin ajatusta kolmesta erilaisesta valtiotyypistä: postmodernista, modernista ja esimodernista valtiosta. (emt.) Myös Viacheslav Morozov ja Ivan Krastev ovat tarttuneet samaan ajatukseen. Tässä mielessä EU ja Yhdysvallat ovat postmoderneja valtioita. Ne kokevat olevansa kansallisten etujen yläpuolella ja katsovat, että suvereniteettia pitää rajoittaa demokratian levittämiseksi ja ihmisoikeuksien suojelemiseksi. Venäjä puolestaan on pyrkinyt 2000-luvulla esiintymään nimenomaan modernina valtiona, kun se on painottanut suvereniteetin merkitystä maailmanpolitiikassa. Morozovin mukaan Venäjän ”modernisoiminen” on ollut Putinin kauden tavoite, kun ”suvereenin demokratian” aatetta on toimeenpantu. Venäjällä on luotu valtiota westfalenilaiseen tyyliin vastareaktiona 90-luvun kaaokseen. (Morozov 2008, 162, 168)

Läntisen ”postmodernin ajan” näkökulmasta Venäjän modernisaatio on kuitenkin vanhanaikainen, koska kyse on siirtymisestä ajassa taaksepäin ”moderniin” maailmaan. Siksi Venäjän tarrautuminen suvereniteettiin näyttää länsimaisesta diskursiivisesta hegemoniasta käsin vinoutuneelta pyrkimykseltä, joka ei ole kosketuksissa todellisen maailman kanssa. Länsimaat pitävät suvereniteettia menneisyyden jäänteinä, joka estää demokratian leviämisen. Siksi postmodernit EU ja Yhdysvallat eivät pysty kohtelemaan ”moderneja” valtioita tasaveroisina kumppaneinaan. (emt. 168)

Krastevin mukaan Venäjän käsitys modernista valtiosta nojaa voimatasapainoon, painottaa suvereniteetin merkitystä ja tekee selvän eron ulko- ja sisäpolitiikan välillä. Tämän vuoksi Venäjälle luotu ”suvereeni demokratia” on yhteen sopimaton postmodernin valtiokäsityksen kanssa. Tämä on koko Venäjän ja EU:n välisen vastakkainasettelun ydin, joten kyse ei ole yksinomaan risteävistä intresseistä. Krastev väittää jopa, että Venäjä pitää ylipäänsä koko Euroopan unionia ohimenevänä projektina, kiinnostavana kokeiluna ilman tulevaisuutta, ja olettaa suvereenien kansallisvaltioiden ratkaisevan viime kädessä EU:n tulevaisuuden. (Krastev 2007)

Sekä Venäjän että lännen suvereniteettia koskevat näkemykset ovat luonteeltaan hyvin ideologisia. Venäjä on tyytymätön siihen, ettei maailma ”enää” koostu suvereenista territoriaalisista valtioista, vaikkei maailma tosiasiallisesti ole koskaan sellainen ollutkaan. Myös Yhdysvaltojen ja EU:n ajatus demokratiasta universaalina arvona on ideaali. (Morozov 2008, 171) Morozov on tässä mielessä samalla linjalla Krasnerin kanssa – suvereniteetin (tai demokratian) ideaalia muotoa ei käytännön maailmassa ole olemassakaan.

Paradoksaalisesti tämä käytännön suhtautuminen suvereniteettiin näkyy myös Venäjän omassa toiminnassa, sillä vaikka Venäjä vannoo suvereniteetin nimeen, se ajaa omia arvojaan Neuvostoliiton alueen maissa. Se on myös voimistanut pr-kampanjaansa länsimaissa perustamalla "Demokratian ja yhteistyön instituutit" New Yorkiin ja Pariisiin. Lisäksi se on alkanut rahoittaa Venäjän ulkopuolella toimivia kansalaisjärjestöjä Venäläinen maalima -säätiön kautta. Tuen kohteena ovat etenkin venäläisvähemmistöt ulkomailla. (Haukkala ym. 2010, 22, 35, 50)

4.3. Kotimainen suvereniteetti

Kotimainen suvereniteetti tarkoittaa auktoriteetin järjestämistä valtion sisällä ja sen tehokasta toimeenpanoa. Etenkin Venäjän kansalaisyhteiskunnan tutkimuksessa tätä näkökulmaa suvereniteettiin on käsitelty paljon, koska se on vaikuttanut suoraan kansalaisyhteiskunnan kehitykseen. Keskiössä on ollut Venäjän valtion voimistuminen 2000-luvulla, mikä on muuttanut kansalaisjärjestöjen toimintaympäristöä huomattavasti 90-luvusta.

Jeltsinin aikana valtio ja yhteiskunta yritettiin liberalististen periaatteiden mukaisesti erottaa toisistaan (Richter 2008, 194). Tavoitteena oli toteuttaa yksityistäminen niin nopeasti kuin mahdollista, jottei paluuta kommunismiin olisi. Valtion roolia yksinomaan heikennettiin. Tällä oli sekä hyviä että huonoja seurauksia kansalaisyhteiskunnalle: Esteitä kansalaisjärjestöjen perustamiselle poistui, mikä mahdollisti puolueiden ja järjestöjen synnyn. Yhteiskunnassa vallitsi kuitenkin kaaos, eikä valtio kyennyt vastaamaan järjestöjen vaatimuksiin. (Squier 2002, 168)

Putinin aikaa on hallinnut valtion suvereenin aseman palauttaminen suhteessa yhteiskuntaan. (Richter 2008, 194; Myös Sakwa 2004) Krastevin mukaan suvereniteetti on nähty ennen kaikkea taloudellisena itsenäisyytenä, sotilaallisena mahtina ja kulttuuri-identiteettinä. Kyse on ollut hallituksen oikeudesta tehdä mitä huvittaa omien rajojen sisällä (Krastev 2007), eli tarkoituksena on ennen kaikkea ollut vahvistaa Venäjän sisäistä suvereniteettia.

Richter kuvaa Putinin politiikkaa sanalla gosudarstvennost, jolla on pitkät juuret Venäjän historiassa (gosudarstvo-käsitteen historiasta on kirjoittanut Oleg Kharhorkdin 2001). Toisin kuin liberalismi, gosudarstvennost ei sisällä käsitystä valtiosta sääntelevänä elimenä, jonka tehtävänä on varmistaa, että yhteiskunnan itseohjautuvat mekanismit toimivat jouhevasti. Pikemminkin valtio nähdään erillisenä ja autonomisena yhteiskunnasta, jonkinlaisena "yhteisen tahdon"

ruumiillistumana. Valtion pitäisi pysyä politiikan yläpuolella ja ohjata yhteiskuntaa kokonaisuuden kannalta edulliseen suuntaan. Yksilöt saavat vapaasti tavoitella omia etujaan niin kauan kuin ne eivät häiritse yhteisiä etuja. (Richter 2008, 195)

Squierin mukaan gosudarstvennost on ymmärretty lännessä pitkälti suvereniteetin synonyymina. Se ei kuitenkaan viittaa suvereniteettiin kansainvälisellä areenalla vaan valtion kykyyn toimia sisäisesti yhtenäisenä toimijana. Jos otetaan huomioon 90-luvun kaaos, sisäisen suvereniteetin palauttaminen on tavoitteena kohtuullinen. Kansalaisyhteiskunnan kannalta asia on kuitenkin ollut kaksipiippuinen, sillä näkemys valtion roolista määrittää myös Putinin käsitystä kansalaisyhteiskunnan paikasta. Putinin Venäjällä kansalaisyhteiskunnan täytyy toimia valtion tukijana, ei vastavoimana. Putin ei ole lisännyt kansalaisten mahdollisuuksia valvoa hallitusta vaan päinvastoin pyrkinyt tiukentamaan valtion valvontaa suhteessa kansalaisyhteiskuntaan. (Squier 2002, 166-168, 196)

Morozovin mukaan Putin ei kuitenkaan ole halunnut tukahduttaa kansalaisyhteiskuntaa kokonaan vaan varmistaa kotimaisen poliittisen tilan autonomian, suojata sitä ulkopuolisilta vaikutteilta ja taata venäläisen demokratian suvereniteetin. Siksi toimenpide ei ole "abstraktin demokratiaan kohdistuvan vihan" motivoima. Taustalla on näkemys – laajasti venäläisten jakama – jonka mukaan kansalaisjärjestöaktivistit kuuluvat "viidenteen kolonnaan". Tämä näkemys johtuu pitkälti järjestöjen vastaanottamasta ulkomaisesta rahoituksesta, minkä lisäksi järjestöjen koetaan syöttävän venäläisille "länsimaisia" arvoja. Putinin antiliberaalit toimenpiteet yrittävät siten oikeastaan taata vapauden; kyse ei kuitenkaan ole yksilön vapauttamisesta vaan yhteisen tahdon vapaudesta, kansallisesta itsensä toteuttamisesta suuren valtion avulla. (Morozov 2008, 163)

Palaan Putinin kansalaisyhteiskunnan tehtävää koskeviin näkemyksiin Venäjän kansalaisyhteiskunnan tutkimusta käsittelevässä luvussa.

Richterin mukaan Putinin visio Venäjän sisäisestä järjestyksestä tekee hallaa Venäjän pyrkimyksille saavuttaa kansainvälisen suurvallan status. Toisin sanoen sisäistä suvereniteettia on vahvistettu kansainvälisen laillisen suvereniteetin kustannuksella. Vaihtoehdot yksinkertaisesti sulkevat toisensa pois: Jos Putin haluaa Venäjän integroituvan muuhun maailmaan, sen täytyy tukea yksittäisten ihmisten linkkejä ulkomaailmaan. Putinin kotimainen visio edellyttää kuitenkin rajojen ylläpitämistä ja ovien sulkemista. (Richter 2008, 195)

4.4. Keskinäisriippuvuuden suvereniteetti

Rajojen ylittämistä kuvaava keskinäisriippuvuuden suvereniteetti on oman tutkimukseni kannalta keskeinen käsite siksi, että tutkin kansainvälisiä raha- ja aatevirtoja, jotka Rosenaun mukaan ovat uuden maailmanjärjestyksen keskeinen piirre. Näitä virtoja Venäjä on pyrkinyt Putinin aikana erilaisin keinoin kontrolloimaan. Koska Krasner on ollut kiinnostunut ennen kaikkea kansainvälisestä laillisesta suvereniteetista ja westfalenilaisesta suvereniteetista, tarkennan seuraavaksi keskinäisriippuvuuden suvereniteetin käsitettä sen pohjalta, miten Christopher Rudolph on sitä jalostanut. Sen jälkeen esittelen lyhyesti, miten keskinäisriippuvuuden suvereniteetti liittyy kysymykseen Venäjän kansalaisyhteiskunnan ulkomaisesta rahoituksesta. Katsaus on kuitenkin tässä kohtaa lyhyt, sillä palaan ulkomaalaisen rahoituksen kontrollointiin tarkemmin luvussa, jossa käsittelen Venäjän kansalaisyhteiskunnan tutkimusta.

Krasnerin tavoin myös Rudolph kysyy: Uhkaako globalisaatio kansallisvaltiota ja suvereniteettia, ja olemmeko matkalla rajoista vapaaseen maailmaan? Vastaus on ei, kenties jopa päinvastoin. Globalisaatio pikemminkin muuttaa käsitystämme suvereniteetin sisällöstä ja sen käytöstä maailmanpolitiikassa. Se ei tee tyhjäksi suvereniteettia vaan pakottaa tutkimaan, miten käsitteen ymmärtäminen on muuttunut. Suvereniteetti ei koskaan ole ollut rikkumaton. (Rudolph 2005, 2)

Valtiot väljentävät itse suvereniteettiaan hyötyäkseen siitä: rajat ylittäviä virtoja ei vain siedetä vaan niiden kulkua myös helpotetaan. Valtioiden on itse saaneet aikaan sen, että kauppaa käydään nykyisen, avoimuuteen perustuvan järjestelmän puitteissa. Tällaisissa tapauksissa rajojen avautuminen on todiste pikemminkin suvereniteetin olemassaolosta kuin sen puutteesta, koska kyse on tehdystä valinnasta ja auktoriteetin osoittamisesta. Vasta sitten, kun valtiolla ei ole tätä päätäntävaltaa, voidaan sen suvereniteetti kyseenalaistaa. (emt. 3)

Kun suvereniteetti pilkotaan eri ulottuvuuksiin, se osoittaa olevansa äärimmäisen joustava käsite. Samalla se on "kaupankäynnin" väline. Valtio voi löysentää rajojen valvomista taloudellisten etujen vuoksi. Samalla se tulee vahvistaneeksi muita suvereniteetin muotoja: taloudellinen hyöty vähentää sen riippuvaisuutta muista valtioista (westfalenilainen suvereniteetti). Lisäksi valtion suhde kansalaisiin vahvistuu, kun se pystyy luomaan maahan paremmat elinolot (kotimainen suvereniteetti). Suvereniteettia ei siis "luovuteta", vaan sillä käydään kauppaa valtion etujen ajamiseksi. (emt. 4, 8, 16)

Valtiot suhtautuvat eri virtauksiin eri tavoin, joten niitä kaikkia ei pidä niputtaa yhteen. Kun kyse on kaupankäynnin edistämisestä, rajat menettävät helposti merkitystään. Mutta kun puhutaan siirtolaisuudesta, tilanne on hyvin erilainen. Siirtolaiset uhkaavat valtion kansallista identiteettiä, minkä vuoksi heihin suhtaudutaan kielteisesti. (emt. 9) Myös Venäjän kohdalla eri virtauksiin on suhtauduttu eri tavoin eri aikoina. Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen ulkomaiset investoinnit ovat olleet tervetulleita, mutta kun kyse on kansalaisyhteiskunnan ulkomaisesta tuesta, Venäjän keskinäisriippuvuuden suvereniteetti on muuttunut merkittävästi Jeltsinin ja Putinin kausien välillä.

Länsimaat kiinnostuivat Venäjän demokratisoinnista Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen. Hallitukset ja erilaiset demokratian kehittämiseksi omistautuneet säätiöt alkoivat etsiä venäläisistä kansalaisjärjestöistä kumppaneita tukeakseen muun muassa ihmisoikeusjärjestöjä ja naisliikettä. Tuohon aikaan Venäjän kansalaisyhteiskunnan kehitys oli täysin riippuvainen ulkomaisesta rahoituksesta. (Kulmala 2009, 5) Länteen avomielisesti suhtautunut Jeltsin ei puuttunut kansalaisyhteiskunnan kehitykseen, joten rahoittajat saivat toimia maassa vapaasti. Jeltsinin aikana painoarvoa annettiin ennen kaikkea Venäjän kansainvälisen laillisen suvereniteetin vahvistamiselle, koska maa pyrki luomaan suhteita länteen.

Venäjän kansalaisyhteiskunnan aktiivisia rahoittajia ovat olleet Yhdysvaltojen kehitysavusta vastaava USAID, EU, Britannia, Kanada ja Skandinavian maat. Muita rahoittajia ovat olleet YK ja Maailmanpankki sekä erilaiset säätiöt, kuten George Sorosin Open Society Institute, Ford Foundation, MacArthur Foundation ja C.S. Mott Foundation⁹. Aloitettuaan toimintansa Venäjällä rahoittajat pyrkivät luomaan pikemminkin uuden kansalaisyhteiskunnan sen sijaan, että ne olisivat tukeneet jo olemassa olevaa. Tämä johtui siitä, että kansalaisjärjestöt laillistettiin Venäjällä vasta 90-luvun alussa, joten ensi alkuun yhteistyökumppaneita ei ollut. Neuvostoaikaisia järjestöjä pidettiin myös liian neuvostohenkinä, joten rahoitus korvamerkittiin järjestöille, jotka ainakin paperilla olivat länsimyönteisiä ja sitoutuivat demokraattisiin periaatteisiin. (Henderson 2011, 17–18)

Ulkomaisen rahoituksen avulla on siis pyritty avoimesti vaikuttamaan siihen, minkälainen valtio Venäjältä kehittyi. Jeltsinin aikana länsimaihin suhtauduttiin myönteisesti, joten ristiriitaa valtion intressien ja kansalaisyhteiskunnan rahoittamisen ja ”länsimaistamisen” välillä ei ollut. Putinin

⁹ Näistä säätiöistä jokainen on rahoittanut myös Grazhdanski kontrolia.

aikana tilanne kuitenkin muuttui. Putinille rahoitus on ollut ei-toivottu virtaus edellä kuvattujen siirtolaisten tavoin, ja hänen aikanaan rahoituksen maahanpääsyä on pyritty hillitsemään keinoin, joihin palaan myöhemmin. Voidaan sanoa, että Venäjän keskinäisriippuvuuden suvereniteettia on Putinin aikana vahvistettu, kun ulkomaiselle rahoitukselle on asetettu rajoituksia. 2000-luvulla Venäjä on paitsi kyennyt kontrolloimaan paremmin rajojaan myös halunnut tehdä niin.

Yhteenvedon koko edeltävästä suvereniteettikeskustelusta todettakoon, että Krasnerin eri suvereniteettien ulottuvuudet ovat vahvasti toisiinsa sidoksissa. Siksi vain yhden ulottuvuuden käsittely on ongelmallista. Myös Venäjän kohdalla on selvää, että eri suvereniteetin muodot linkittyvät kiinteästi toisiinsa: Maa on tulkinnut ulkomailta saapuvan kansalaisyhteiskunnan rahoituksen (keskinäisriippuvuuden suvereniteetti) puuttumiseksi sen sisäisiin asioihin (westphalilainen suvereniteetti) ja pelkää sen aiheuttavan sisäistä epäjärjestystä (kotimainen suvereniteetti). Siksi se on pyrkinyt vastustamaan näitä virtauksia silläkin uhalla, että se on johtunut kansainvälisen kritiikin kohteeksi (kansainvälinen laillinen suvereniteetti).

5. MIKRO- JA MAKROTASON TOIMIJAT

Käsittelen seuraavaksi tarkemmin sitä, minkälaisia Rosenauin moninapaisen maailman toimijat – eli tutkimukseni kohteet – ovat. Lisäksi esittelen *auktoriteetin, kontrollin, keskinäisriippuvuuden ja poliittisen yrittäjyyden* käsitteet, joiden avulla tutkin näiden eri toimijoiden välistä vuorovaikutusta.

Poliittiseen realismiin kuuluu käsitys valtiosta yhtenä, yhtenäisenä toimijana. Valtion sisäisiä toimijoita ei eritellä eikä niitä pidetä kansainvälisten suhteiden analyysin kannalta merkityksellisinä. Logiikka pohjaa ajatukseen, jonka mukaan valtion luonteeseen kuuluu kyky ohjata kansalaiset tukemaan politiikkaa, jota valtio harjoittaa suhteessa muihin valtioihin. Siksi valtion sisällä tapahtuva toiminta on analyysin kannalta merkityksetöntä. (Rosenau 1990, 145)

Oman tutkimukseni lähtökohta on kuitenkin se, että valtion sisäisillä toimijoilla on vaikutusta siihen, miten valtio toimii suhteessa muihin valtioihin. Valtiosta voidaan tietenkin puhua yhtenä ja eheänä: kun Venäjä on vuorovaikutuksessa ulkovaltojen kanssa, se edustautuu vain yhdellä valtiojohdon äänellä. Olennaista on kuitenkin huomata se, että Venäjän käyttäytymistä

kansainvälisen politiikan areenalla määrittävät myös muut tekijät kuin poliittisen realismin korostama valtioiden välinen voimapolitiikka. Merkitystä on myös valtion sisäisellä kehityksellä ja toimijoilla, jotka realismi unohtaa kokonaan.

Tutkimukseni keskiössä ovat ei-valtiolliset toimijat, eli pietarilainen kansalaisjärjestö ja ulkomaiset rahoittajat. Ja vaikka kolmas tutkimukseni kannalta keskeinen toimija on valtio, analyysissäni en käsittele sitä ensisijaisesti yhtenä, yhtenäisenä toimijana. Valtio edustautuu tutkimuksessani viranomaisten joukkona, joka on moninainen ryhmä, sillä eri viranomaiset voivat toimia itsenäisesti ja suhtautua eri tavoin kansalaisyhteiskuntaan. Tämän vuoksi Rosenau'n teoria sopii tutkimukseni lähtökohdaksi: se ymmärtää valtion monimutkaisen luonteen ja katsoo muillakin toimijoilla kuin valtioilla olevan vaikutusta kansainväliseen politiikkaan. Myös Krasner kritisoi realismin valtiokäsitystä: valtion tarkastelu yhtenäisenä, rationaalisena ja autonomisena toimijana estää suvereniteetin eri puolien ymmärtämisen (Krasner 2009, 182).

5.1. Tutkimukseni toimijat

Esittelen seuraavaksi, miten tutkimukseni toimijat sijoittuvat Rosenau'n moninapaiseen järjestelmään, joka koostuu sekä mikro- että makrotason toimijoista. Mikrotaso viittaa ruohonjuuritason ilmiöihin, jolla *Grazhdanski kontrol* ensisijaisesti toimii, kun taas makrotasolla toimivat esimerkiksi valtiot ja kansainväliset järjestöt. Toimijat voivat myös liikkua näiden eri tasojen välillä. Mikrotason ryhmät ovat kooltaan niin pieniä, että kaikki niiden jäsenet tuntevat toisensa. Makrotason toimijoiden jäsenkunta ei sen sijaan ole keskenään henkilökohtaisesti vuorovaikutuksessa. Muutokset yksilö- eli mikrotasolla johtavat muutoksiin makrotasolla. (Rosenau 1990, 153, 156) Tämä on tärkeää oman tutkimukseni kannalta: *Grazhdanski kontrolin* työ ja vuorovaikutus ulkomaisten rahoittajien kanssa vaikuttavat osaltaan Venäjän kehitykseen ja siihen, miten se käyttäytyy vuorovaikutuksessa muiden valtioiden kanssa.

Rosenau nimittää valtion sisälle sijoittuvia toimijoita *poliittisiksi alaryhmiksi* (subgroups). Esimerkiksi paikallishallinnot edustavat kyllä valtiota, mutta ne voivat toimia myös itsenäisesti. Alaryhmien synty liittyy usein hetkiin, jolloin poliittinen järjestelmä on muutoksen kourissa, kuten tapahtui Neuvostoliiton hajotessa. (Rosenau 1990, 117, 132–135). Alaryhmiin kuuluvaksi voi luokitella myös *Grazhdanski kontrolin*, koska se on valtion sisällä toimiva kollektiivi. Käsite on siis

hyvin laaja, mutta oman tutkimukseni kannalta käyttökelpoinen. Olennaista on huomioida se, ettei ole olemassa yhtä "valtiota" tai "viranomaisia", jonka kanssa kansalaisjärjestö on vuorovaikutuksessa. Toimijoita on useita: kaupunginhallinto, miliisi, syyttäjänvirasto, oikeusistuimet, sisäministeriö, sisäministeriön rekisteriviranomainen, rangaistusviranomaiset ja sosiaaliviranomaiset. Ne edustavat valtiota, mutta tekevät itse päätöksiä ja toimivat myös keskenään ristiriitaisesti.

Myös ulkomaalaiset rahoittajat voidaan määritellä samanlaisiksi alaryhmiksi, joihin myös Grazhdanski kontrol ja valtiotoimijat kuuluvat. Ne voivat vaikuttaa paitsi mikro- myös makrotasolla. Joskus kyse on hallitusten alaisista rahastoista (esimerkiksi Ruotsin ulkoministeriön alainen Sida, joka vastaa Ruotsin kehitysavun koordinoinnista), joskus yksityisistä, itsenäisistä säätiöistä tai järjestöistä (esimerkiksi Ford Foundation). Toimintansa kansainvälisestä luonteesta huolimatta rahoittajilla ei ole kansainvälistä jäsenkuntaa, minkä vuoksi niitä ei määritellä kansainvälisiksi järjestöiksi (Rosenau 1990, 136). Tutkimukseni kohteena on siis ensisijaisesti vuorovaikutus erilaisten alaryhmien välillä.

5.2. Auktoriteetti

Käsittelen ihmisoikeusjärjestö Grazhdanski kontrolin sisäistä dynamiikkaa Rosenauin auktoriteetti-käsitteen avulla. Vaikka katsonkin järjestön jäsenten edustavan järjestöään, jakavan yhteisen arvomaailman ja muodostavan siten yhden Grazhdanski kontrolin, järjestön sisäistä dynamiikkaa ei voi sivuuttaa. Jäsenten välinen vuorovaikutus vaikuttaa siihen, miten järjestö toimii ja minkälainen sen arvomaailmasta on muodostunut. Tämä näkyy erityisesti järjestön johtajan Boris Pustyntsevin aseman korostumisessa.

Alaryhmien sisäiselle dynamiikalle on olennaista se, että on olemassa sekä johtaja että halukkaita seuraajia. Yksilöt muodostavat yhdessä kollektiivin. Kollektiivin luonteeseen kuuluu auktoriteettirakenne ja muita mekanismeja, jotka mahdollistavat järjestön yhtenäisyyden, jäsenten toiminnan koordinaation ja sen määrittelyn, kuka kollektiiviin kuuluu ja kuka ei. Tämän ansiosta kollektiivin johtaja voi toimia jäsenkuntansa nimissä, ja on mahdollista puhua kollektiivin toiminnasta sen yksittäisten jäsenten toiminnan sijaan. (Rosenau 1990, 122–123, 167) Grazhdanski kontrolin keskeinen yhdessä pitävä voima on yhteinen arvomaailma ja usko siihen, että oma työ ja

järjestön tavoitteet on merkityksellistä. Vaikka jäsenet saavatkin työstään palkkaa, raha ei ole tärkein motiivi työskennellä järjestössä, joka on muun yhteiskunnan silmissä kiistanalainen. Lakimiehet ansaitisivat paremmin kaupallisissa yrityksissä.

Kollektiivin sisäisen dynamiikan analyysin kannalta keskeinen käsite on johtajan *auktoriteetti*. Auktoriteettisuhteita ilmenee kaikenlaisissa ihmisten muodostamissa kollektiiveissa terroristijärjestöistä koululuokkiin. Kun auktoriteettisuhteilla on seurauksia yli valtioiden rajojen, toiminta voidaan lukea osaksi maailmanpolitiikkaa. Auktoriteetti kumpuaa rooleista, ei niinkään ihmisistä itsestään. Kyse on siis sosiaalisista suhteista, jotka ihminen luo tietyssä roolissa. Johtajan auktoriteettia voidaan kaventaa kollektiivin säännöissä, mutta muutos on todellinen vasta silloin, jos myös muiden suhtautuminen muuttuu. Auktoriteettiin olennaisesti liittyvä karismakaan ei ole henkilökohtainen ominaisuus vaan vaatii vastaanottajan kokemuksen karismasta. Mitä kauemmin auktoriteettisuhde on kestänyt, sitä vankempi on sen legitimitetti ja sitä tottelevaisemmin sitä seurataan. (Rosenau 1990, 186–192) Grazhdanski kontrolissa johtaja Boris Pustyntsevilla on keskeinen asema järjestön toiminnan ja arvomaailman määrittäjänä. Eräät haastattelemistani järjestön jäsenistä kyseenalaistivat jopa järjestön toiminnan jatkumisen siinä vaiheessa, kun ikääntyvä johtaja ei enää kykene jatkamaan työssään.

Johtajan pitää voida luottaa seuraajiensa tottelevaisuuteen, jotta päätöksiä pystytään tekemään ja ryhmä voi säilyä yhtenäisenä. Auktoriteettisuhde säilyy niin kauan kuin yhteisön jäsenet katsovat, että johtajalla on oikeus johtaa heitä. Johtajan toiminnan on oltava legitiimiä, vaikka ihmiset seuraavatkin auktoriteetteja usein silkasta tottumuksesta. Tavallisesti auktoriteettisuhteen pysyvyys testataan silloin, kun kollektiivit joutuvat jonkinlaisen kriisin keskelle. (emt.) Grazhdanski kontrolissa johtajan auktoriteetti on kiistaton, eikä sitä ole kyseenalaistettu edes vaikeina aikoina. Kyse ei kuitenkaan ole yhden miehen diktatuurista, vaan vuorovaikutuksesta tasa-arvoiselta pohjalta: järjestön arvomaailma perustuu demokraattisille arvoille, mikä näkyy myös järjestön tavassa toimia ja tehdä päätöksiä. Lisäksi järjestön jäsenet kokevat, että Pustyntsevin arvovalta ja karismasta hyötyvät kaikki, koska se helpottaa luomaan suhteita myös rahoittajiin ja viranomaisiin.

Auktoriteetti ei kuitenkaan ole ainut asia, jolle johtajan ja jäsenten suhde voi perustua. Kyse voi olla myös *kaupankäynnistä* (bargaining). Jos auktoriteettisuhde on luonteeltaan hierarkkinen ja vertikaalinen, niin kaupankäynnissä suhde on tasa-arvoinen ja horisontaali. Vuorovaikutus syntyy

tarjouksista ja vastatarjouksista.¹⁰ (emt.) Grazhdanski kontrollin kohdalla kaupankäynti sopii kuvaamaan järjestön dynamiikan tasa-arvoisuutta, mutta muuten mielikuva hieman ontuu. Järjestön kohdalla kyse ei näet ole vuorovaikutuksesta, jossa työntekijä ja johtaja yrittäisivät päästä sopuun omista eduistaan vaan siitä, että kaikki tekevät yhdessä töitä yhteisten päämäärien eteen. Työntekijöiden hyvän (neuvottelu)aseman takaa heidän ammattitaitonsa, joka on järjestön toiminnan kannalta elintärkeää.

5.3. Kontrolli

Edellä mainitut vuorovaikutuksen muodot kuvaavat kollektiivin sisäistä dynamiikkaa. Seuraavaksi erittelen vuorovaikutusta tutkimukseni toimijoiden (Grazhdanski kontrollin ja viranomaisten sekä Grazhdanski kontrollin ja ulkomaalaisten rahoittajien) välillä. Rosenau mukaan kollektiivien välinen vuorovaikutus perustuu ennen kaikkea *kontrolliin* (control). Käsite kuvaa yksinkertaisesti sitä, kuinka toimija yrittää jollakin tavalla vaikuttaa toiseen toimijaan. Kontrollin olemassaolo voidaan todeta tutkimalla sitä, mitä kontrolloija tekee ja miten kontrolloitava siihen vastaa. Kyse ei ole voimatasapainosta vaan toimijoiden välisestä suhteesta. (Rosenau 1990, 183–185)

Rosenaun mukaan suhteita ei pidä tarkastella yksinomaan siitä lähtökohdasta, kummalla toimijoista on enemmän valtaa tai resursseja. Toki se, kenellä valtaa on enemmän, saavuttaa usein paremmin tavoitteensa. Aina näin ei kuitenkaan ole, koska poliittisissa suhteissa on kyse muustakin kuin vallasta. Siksi täytyy keskittyä siihen, miten toimijat pyrkivät vaikuttamaan toisiinsa ja miten ne reagoivat toisiinsa. Kontrollin eri välineet voidaan sijoittaa jatkumolle: ne vaihtelevat kaikkein väkivaltaisimman ja kaikkein väkivallattomimman välillä. Kontrolliin reagoiminen sen sijaan vaihtelee täydellisen tottelevaisuuden ja täydellisen kieltäytymisen ja uhman välillä. (emt. 182–186)

Rosenaun näkemys kontrollista on tarpeellinen mutta suppea. Grazhdanski kontrollin ja viranomaisten välisen vuorovaikutuksen analysoinnissa käsite on hyödyllinen, koska

¹⁰ Kolmas Rosenaun määrittelemä kanssakäymisen muoto on *pakottaminen* (coercion). Se on perinteisesti kuulunut valtion keinovalikoimaan, koska suvereeniteetille pohjautuva valtiojärjestelmä on antanut valtiolle oikeuden käyttää pakottamista voimakeinona. (Rosenau 1990, 192–193) Grazhdanski kontrollin sisäisten suhteiden tutkimukseen pakottaminen sopii kuitenkin huonosti.

kansalaisjärjestö pyrkii vaikuttamaan viranomaisten toimintaan. Mutta kun kyse on Grazhdanski kontrollin ja rahoittajien välisestä suhteesta, kontrolli on välineenä turhan yksiuotteinen: rahoittajien näkökulmasta Grazhdanski kontrol on vain väline, jonka avulla ne pyrkivät edistämään Venäjän yhteiskunnan kehitykseen liittyviä tavoitteita. Lisäksi Grazhdanski kontrol saa ulkomaisesta rahoituksesta huolimatta päättää itse siitä, minkälaista työtä se tekee. Siksi laajennan analyysin työkalupakkiani ottamalla mukaan Keohanen ja Nyen (2001) keskinäisriippuvuus-käsitteen.

5.4. Keskinäisriippuvuus

Rosenaun maailmanpolitiikan turbulenssissa on paljon yhteistä Keohanen ja Nyen näkemysten kanssa. Molempien lähtökohta on, että poliittinen realismi antaa maailmanpolitiikasta liian suppean kuvan.¹¹ Omassa tutkimuksessani Keohanen ja Nyen käsitys *keskinäisriippuvuudesta* sopii hyvin kansalaisjärjestön ja sen ulkomaisten rahoittajien suhteen analyysiin. Lyhyesti sanottuna kyse on erilaisten toimijoiden välisestä keskinäisestä riippuvuudesta. Samalla käsite viittaa molemminpuolisiin vaikutuksiin, joita keskinäisriippuvuudesta syntyy eri maissa sijaitseville toimijoille. Vaikutukset juontuvat usein kansainvälisestä liike- tai muusta toiminnasta, kun rahasta, tavaroista, tiedosta tai ihmisistä koostuvat virtaukset ylittävät valtioiden väliset rajat. (emt. 7–8)

Keskinäinen riippuvuus on eri asia kuin keskinäinen yhteydenpito, sillä riippuvuussuhteesta seuraa osapuolille kustannuksia tai rajoituksia. Keskinäisriippuvuudella on aina hintansa, sillä se rajoittaa toimijoiden autonomiaa. (emt. 8–9) Grazhdanski kontrollin työn tukeminen luonnollisesti maksaa rahoittajille. Järjestön autonomia on sen sijaan suhteellisen suuri ja se on myös hyvin tarkka riippumattomuudestaan. Sopimukset rahoittajien kanssa kieltävät Grazhdanski kontrollilta kuitenkin esimerkiksi lobbaamisen.

¹¹ Vaikka edellä on esitelty laajalti Rosenaun poliittiseen realismiin kohdistamaa kritiikkiä, tarkemmin katsottuna Rosenaun ei niinkään lyttää poliittisen realismin aikaansaannoksia kuin kehittää sitä eteenpäin. Hän ottaa käsittelyynsä (neo)realismin klassikon Kenneth Waltzin näkemyksen valtioiden muodostamasta järjestelmästä ja laajentaa sitä rakentamalla valtiojärjestelmän rinnalle toisen, moninapaisen järjestelmän. Keohane ja Nye puolestaan katsovat realistisen maailmankuvan olevan vain yksi ääripää jatkumossa, jonka toiseen päähän he sijoittavat "monimutkaisen keskinäisriippuvuuden" maailman. Se on Rosenaun moninapaisen maailman kaltainen: Keohanen ja Nyen maailmanjärjestystä määrittävät yhteisöjen välinen yhteydenpito, selkeän hierarkian puuttuminen poliittisten asiakysymysten väliltä ja sotilaallisen voiman merkityksettömyys. Näiden kahden maailman muodostaman jatkumon ajatuksena on, että eri aikoina ja eri paikoissa vallitsevat järjestelmät sijaitsevat jatkumon eri kohdissa. (Keohane ja Nye 2001, xv, xvii)

Keskinäisriippuvuuteen liittyy kaksi tärkeää piirrettä: Ensiksikin keskinäisriippuvainen suhde ei välttämättä ole molemmille osapuolille yhtä edullinen. Etukäteen on mahdotonta sanoa, ylittääkö keskinäisriippuvuudesta saatu hyöty sen vaatimat kulut. Kustannuksia ja hyötyjä voidaan arvioida esimerkiksi laskemalla, kuinka paljon suhteesta on koitunut yhteisiä saavutuksia tai tappioita. Toinen huomioitava seikka on se, ettei kyse aina ole tasa-arvoisesta suhteesta siinä mielessä, että molemmat toimijat olisivat toisistaan yhtä riippuvaisia. Päinvastoin, toinen osapuoli on usein suhteesta riippuvaisempi kuin toinen. Silloin vähemmän riippuvainen osapuoli on paremmassa neuvotteluasemassa toiseen nähden. (emt.)

Grazhdanski kontrolin ja rahoittajien välillä kysymys yhteistyön hyödystä on keskeinen. Rahoittajat odottavat, että niiden rahojen vastineeksi Grazhdanski kontrol edistää niiden tavoitteita Venäjällä. Rahoittajien ja Grazhdanski kontrolin tavoittelema muutos on kuitenkin vaikea saada aikaan, koska pyrkimyksenä on demokratisoida venäläisten viranomaisten toimintatapoja. Tulosten osoittaminen on vaikeaa, sillä muutos tapahtuu hyvin hitaasti. Lisäksi voi käydä niin, että vaikka Grazhdanski kontrol kokisikin tekevänsä tärkeää työtä, rahoittajan tavoitteet saattavat ajan kuluessa muuttua. Silloin rahoittaja alkaa mieluummin rahoittaa jotakin muuta toimintaa. Tällöin nousee esiin Keohanen ja Nyen esittämä kysymys riippuvaisuudesta: jos rahoittaja on tyytymätön Grazhdanski kontrolin työn tuloksiin, se voi päättää lopettaa yhteistyösuhteen, mihin Grazhdanski kontrolilla ei ole mitään sanomista. Grazhdanski kontrol puolestaan joutuu siinä tapauksessa etsimään uuden rahoittajan toiminnalleen, mikä ei koskaan ole helppo tehtävä. Näin ollen Grazhdanski kontrol on rahoittajasta riippuvaisempi kuin rahoittaja on siitä.

Keskinäisriippuvuuteen liittyykin olennaisesti kysymys vallasta, jota Keohane ja Nye käsittelevät *herkkyyden* (sensitivity) ja *haavoittuvaisuuden* (vulnerability) käsitteiden avulla (emt. 9–11). Toimijan herkkyyttä voidaan mitata arvioimalla sitä, minkälaiset seuraukset sille syntyy, kun vuorovaikutuksen sisällössä tapahtuu muutoksia toisen osapuolen toimesta. Toisin sanoen: jos ulkomainen rahoittaja päättää vähentää kansalaisjärjestölle antamansa rahoituksen määrää, kuinka vakavat ovat seuraukset kansalaisjärjestölle? Kun kyse on toimijan herkkyydestä muutoksille, oletuksena on, etteivät toiminnan puitteet (policy framework) muutu millään tavalla.

Entä jos puitteita on mahdollista muuttaa – voisiko muutoksen vaikutuksia sillä tavoin lieventää? Jälleen havainnollistaen: Jos rahoittaja päättää leikata rahallista tukea, voisiko kansalaisjärjestö keksiä menetetyt tuen tilalle muita rahoitusmalleja? Voisiko se esimerkiksi hankkia rahoitusta

kotimaasta? Tällöin on kyse toimijan haavoittuvuudesta, sillä jos kansalaisjärjestö lähtee laajentamaan rahoituspohjaansa, kyse on muutoksesta myös vuorovaikutuksen puitteissa (policy framework). Jos järjestö pystyy tällä tavoin selviytymään ulkomailta saadun tuen leikkauksesta, sen haavoittuvaisuus on suhteellisen lievää. Jos ei, se on hyvin haavoittuvainen. Tässä mielessä Grazhdanski kontrol on haavoittuvainen, sillä se katsoo ulkomaisen rahoituksen olevan sille ainoa mahdollinen rahoituksen lähde.

5.5. Poliittinen yrittäjä

Toinen käsite, jonka lainaan Rosenauin teorian ulkopuolelta, on niin sanottu *poliittisen yrittäjän* käsite (political entrepreneur tai political entrepreneurship). Käsite on hyödyksi analysoitaessa johtaja Boris Pustyntsevin merkitystä sille, että Grazhdanski kontrol on Venäjällä ja ulkomailla tunnustettu ihmisoikeusjärjestö. Miten koko elämänsä toisinajattelijana Venäjällä toiminut ihminen on kyennyt luomaan uran poliittisena vaikuttajana?

Poliittinen yrittäjä on innovatiivinen poliittinen johtaja, jonka ideologia eroaa ympäristön asettamista normeista. Silti poliittiset yrittäjät onnistuvat edistämään tavoitteitaan. Käsite on lainattu taloustieteestä ja sitä kehittäi alun perin taloustieteilijä Joseph Schumpeter (1883–1950), jonka mukaan yrittäjäpersoonan keskeisin ominaisuus on kyky luoda uutta. Schumpeter ei tee eroa liike-elämän yrittäjän tai poliittisen johtajan välille, mutta poliitikoille ominaista on kyky muovata muiden ihmisten tahtoa. (Wohlgemuth 2000, 275–276)

Poliittisella yrittäjyydellä selitetään usein innovatiivista ja onnistunutta politiikkaa tai menestyksestä poliittista uraa. Poliittisten yrittäjien ominaisuuksiin kuuluu sinnikkyys sellaisissakin tilanteissa, joissa onnistumisen mahdollisuudet eivät ole suuret. He luovat omat mahdollisuutensa ja keksivät luovia ratkaisuja ongelmiin. Muita ominaispiirteitä ovat kilpailumieli, strateginen ajattelukyky, valmius toimintaan ja kyky toimia epävarmoissa oloissa. Poliittiset yrittäjät toimivat yleensä poliittisina johtajina tai keskeisinä hahmoina erilaisissa verkostoissa. He omivat valtaa hyödyntämällä poliittisen edustuksellisuuden tai hallinnon puutteita ja käyttävät valtaansa vaikuttamalla muihin tai dominoimalla heikompiaan. (Christopoulos 2006, 757–759)

Poliittiset yrittäjät haastavat poliittisen status quon, sillä he saavat ihmiset kyseenalaistamaan asioita. He ovat retorisesti taitavia ja osaavat esittää asiat uudessa valossa (reframing) pelkän suostuttelun sijaan. (Hiskey 2003, 110, 125–126)

Poliittisen yrittäjän pitää olla poliittisesti erillinen niistä, jotka pyrkivät kontrolloimaan häntä. Hänen intressinsä ja ideologiansa ovat erilaiset kuin häntä ympäröivillä tahoilla. Poliittisella yrittäjällä täytyy kuitenkin olla myös maineeseen ja verkostoihin pohjaava legitimitetti. Hänen toimintansa johtaa usein uuden politiikan tai instituution luomiseen tai olemassa olevien muuttamiseen. Tällaiset johtajat pystyvät vaikuttamaan mediaan tai julkiseen mielipiteeseen ja saavat poliitikot harkitsemaan lakeja, jotka eivät muuten koskaan päätyisi pöydälle. Poliittiset yrittäjät eivät tietenkään saa muutosta aikaan kaikissa tilanteissa tai toimi irrallaan historiallisista olosuhteista, mutta he eivät myöskään istu joutilaina ja odottele suotuisaa hetkeä. (Crowe 2007, 76–78)

Monet poliittiseen yrittäjään liitetyt piirteet sopivat Grazhdanski kontrolin johtajaan Boris Pustyntseviin. Pustyntsev on uinut vastavirtaan hyvin nuoresta iästä alkaen ja pyrkinyt muuttamaan Venäjää oman arvomaailmansa pohjalta. Vastoinkäymiset eivät ole nakertaneet hänen sinnikkyytään. Pustyntsevin auktoriteetti on Grazhdanski kontrolin sisällä kiistämätön, minkä lisäksi se auttaa järjestöä ajamaan tavoitteitaan venäläisten viranomaisten keskuudessa. Koska henkilösuhteet ovat Venäjällä tärkeitä, Pustyntsev on valmis laittamaan peliin koko arvovaltansa. Hän on etevä esittämään asiansa niin, että viranomaiset ovat vastaanottavaisia, vaikka Grazhdanski kontrolin arvomaailma poikkeakin valtaapitävien arvomaailmasta. Johtajan maine edesauttaa myös rahoituksen hankkimista ulkomailta. Palaan tarkemmin Pustyntsevin henkilöhistoriaan ja asemaan analyysissäni.

6. VENÄJÄN KANSALAISSYHTEISKUNNAN TUTKIMUS

Kansalaisyhteiskunta määritellään yleensä kansalaisten toiminnaksi kodin, sukulaisten ja valtion ulkopuolella. Useimmiten kansalaisyhteiskunnan toimijoiksi ei lasketa kaupallisia toimijoita tai poliittisia puolueita, vaan kansalaisyhteiskunnasta puhuttaessa tarkoitetaan ennen kaikkea kansalaisjärjestöjä. (McIntosh Sundstrom 2006, 6–7) Kansalaisyhteiskuntaa voidaan tarkastella myös monipuolisempänä kokonaisuutena kuin pelkkänä kansalaisjärjestöjen summana. Se voidaan

nähdä esimerkiksi ideologisena kokoontumispaikkana, jonka mahdollistavat muun muassa tiedotusvälineet, internet ja yliopistot. Tällainen valtion takaama suotuisa toimintaympäristö synnyttää kansalaisjärjestöjä sekä edistää poliittista osallistumista ja kansalaisaktivismia. (Chebankova 2009, 395–396)

Tutkijoiden näkökulma kansalaisyhteiskuntaan on usein normatiivinen ja idealistinen: kansalaisyhteiskunnan katsotaan olevan automaattisesti jotakin hyvää, joka kehittää demokratiaa yhteiskunnassa (Kulmala 2009, 1). Tälle näkemykselle antoi pontta kommunismin romahtaminen Itä-Euroopassa, jossa kansalaiset haastoivat valtoin harjoittaman politiikan. Kansalaisjärjestöjen muutosvoimaan kohdistuvat odotukset nousivat korkealle. Järjestöaktivistien ajatellaan työskentelevän muiden ihmisten auttamiseksi ilman poliittisia syitä tai voitontavoittelua. Fisherin mukaan järjestöt eivät kuitenkaan ole koskaan arvovapaita. Niillä on aina näkemys oikeasta ja väärästä ja siitä, minkälaista yhteiskuntaa ne haluavat kehittää. (Fisher 1997, 441–442, 444, 458) Tämä on myös oman tutkimukseni lähtökohta. Graždanski kontrol on osoittanut olevansa tinkimätön arvojen suhteen, koska se on joutunut niitä toistuvasti puolustamaan.

Kansalaisyhteiskunta on länsimainen käsite. Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen Venäjän ja muiden entisten sosialististen maiden ajateltiin seuraavan läntistä tietä kohti demokratiaa, jossa oma osansa olisi myös kansalaisyhteiskunnalla. (Kulmala 2009, 1–2) Kansalaisjärjestöjen on nähty edustavan kaikkea sitä, mitä valtiot eivät ole: järjestöjä ei rasita byrokraatia, ne ovat sopeutuvaisia, innovatiivisia ja tehokkaita, minkä lisäksi ne kykenevät vastaamaan ruohonjuuritason tarpeisiin. Järjestöjä pidetään muutosvoimana, koska niiden ajatellaan politisoivan kysymyksiä, joita ei ole pidetty kiistanalaisina. (Fisher 1997, 444–445)

Valtiot voivat kokea kansalaisjärjestöt vaaraksi hegemonialleen (ts. suvereniteetilleen) ja pyrkiä kontrolloimaan järjestöjen toimintaa. Suhde voi kiristyä entisestään, jos järjestö kilpailee hallituksen kanssa kansainvälisestä avusta tai jos järjestön työ ihmisoikeuksien edistämiseksi asettaa sen vastakkain hallituksen kanssa. Kaikkia hallituksia ei kuitenkaan voi leimata pahoiksi ja kansalaisjärjestöjä hyväksi. Järjestöjä on monenlaisia, ja valtiokin on nähtävä monimutkaisena, heterogeenisena ja usein hajanaisena toimijana. (Fisher 1995, 451–452)

Tutkijat ovat eri mieltä siitä, missä määrin valtion ja kansalaisyhteiskunnan tulisi toimia yhteistyössä. Kansalaisyhteiskunnan tutkimus viittaa usein niin sanottuun regiimiteoriaan¹², joka kuvaa valtion ja kansalaisyhteiskunnan välistä suhdetta. Länsimainen kansalaisyhteiskuntakäsitys perustuu niin sanottuun liberaaliin malliin, jossa kansalaisyhteiskunnan odotetaan toimivan valtion vahtikoirana ja pysyvän siitä rakenteellisesti erillään. Venäjän kansalaisyhteiskunta taas luokitellaan niin sanottuun korporatiiviseen malliin, jossa valtion rooli kansalaisyhteiskunnan toiminnan ohjaajana on korostunut. Korporatiivinen malli voi esiintyä myös vahvassa demokraattisessa kontekstissa, mistä esimerkkinä mainitaan usein pohjoismaiset kansalaisyhteiskunnat. Näissä maissa valtio ja kansalaisyhteiskunta ovat läheisessä yhteistyössä ilman, että valtio riistää kansalaisyhteiskunnan autonomian. (McIntosh Sundström 2006, 68; Kulmala 2009, 2)

Henderson korostaa valtion roolia kansalaisyhteiskunnan muovaajana. Valtio voi lainsäädännöllä ja rahoituksella edesauttaa tai vaikeuttaa kolmannen sektorin syntyä. Tämä näkyy Venäjän kehityksessä selkeästi, sillä Putinin aikana Venäjän kansalaisyhteiskuntaa on pyritty muovaamaan sekä lainsäädännöllisin keinoin että kansalaisyhteiskunnan rahoituksen kautta. Tämä huomio hankaloittaa kansalaisyhteiskunnan autonomian teoreettista määrittelyä. Vaikka tutkimuskirjallisuudessa kansalaisyhteiskunta luokitellaan yleensä valtion vastavoimaksi, jonka näkyvin ilmenemismuoto on valtion toiminnan avoin vastustaminen esimerkiksi mielenosoitusten muodossa, todellisuudessa kansalaisjärjestöt vastustavat ja tasapainottavat valtion toimintaa *tekemällä sen kanssa yhteistyötä*. Yhteistyö on yhtä tärkeä osa valtion ja kansalaisyhteiskunnan välistä suhdetta kuin vastakkainasettelu. (Henderson 2011, 12–14)

Valtion ja kansalaisyhteiskunnan suhdetta mutkistaa entisestään myös globaalin kansalaisyhteiskunnan synty. Valtion sisällä toimivat kansalaisjärjestöt ovat verkostoituneet erilaisten kansainvälisten liikkeiden ja muissa maissa toimivien järjestöjen kanssa. Kansainvälisellä yhteistyöllä on sekä hyvät että huonot puolensa: yhtäältä se voi tarjota järjestölle vaikutusvaltaa hallitukseen päin, toisaalta se voi altistaa järjestön lisääntyvälle, valtion harjoittamalle kontrollille (Fisher 1995, 453–454).

Uusliberalismin kriitikoiden mukaan kansalaisyhteiskuntien kehityksen tukeminen yli valtioiden rajojen on osa länsimaista imperialistista projektia, koska se liittyy valtion roolin kaventamiseen ja

¹² Teoriaa ei pidä sotkea kansainvälisen politiikan teoriaan kansainvälisistä regiimeistä.

valtion sosiaalisten tehtävien siirtämiseen kansalaisyhteiskunnan vastuulle (Sinha 2005, 163; myös Munck 2005, 66). Sinhan mukaan uusliberalistiset kansainväliset kehitysjärjestöt näkevät kansalaisyhteiskunnan koostuvan yksinomaan kansalaisjärjestöistä, minkä seurauksia varoja on suunnattu ennen kaikkea niille. Seurauksena kansalaisjärjestöt ovat omaksuneet uusliberalistisen toimintalogiikan ja vieraantuneet oman maansa kansalaisista. (Sinha 2005, 165–167; kts. myös; McIntosh Sundstrom 2006, 11)

Richter näkeekin Venäjän kansalaisyhteiskunnan 90-luvun kehityksessä paljon uusliberalistisia piirteitä. Richterin mukaan ulkomainen panostus Venäjän kansalaisyhteiskunnan synnyttämiseen liittyi haluun kehittää markkinataloutteen perustuvaa demokratiaa. Uusliberalismin mukaisesti markkinat asetettiin politiikan edelle. Kansalaisyhteiskunnalle annettiin rooli valtion ulkopuolisena epäkohtien korjaajana, joka tarjoaisi sosiaalipalveluja hallitusta tehokkaammin ja valvoisi valtion toimintaa sen läpinäkyvyyden takaamiseksi. Kansalaisyhteiskunnan nähtiin koostuvan kansalaisjärjestöistä, joiden toimintaan osallistumisen ajateltiin lisäävän kansalaisten keskinäistä luottamusta. Tämän toivottiin johtavan siihen, että yhteisiä ongelmia voitaisiin ratkoa yhdessä ilman valtiota. Kansalaiset alkaisivat vaatia enemmän valtion instituutioilta ja valvoisivat niiden toimintaa. (Richter 2008, 181–183)

6.1. Kansalaisyhteiskunnan kehityksen historia Venäjällä

6.1.1. Neuvostoliiton ja Jeltsinin aika

Monet tutkijat katsovat, ettei Neuvostoliitossa ollut lainkaan itsenäistä kansalaisyhteiskuntaa, koska silloiset "kansalaisjärjestöt" eivät toimineet omista lähtökohdistaan käsin vaan olivat ylhäältä päin rakennettuja ja puolueen ideologiaan sidottuja. Maassa toimi erilaisia etujärjestöjä, kuten nais- tai nuorisojärjestöjä, mutta ne eivät olleet käytännössä tai edes määritelmällisesti valtiosta itsenäisiä. Lisäksi oli olemassa pieni, demokratiaa ajava toisinajattelijoiden ryhmä. Sen toiminta oli kuitenkin marginaalista, eikä se kyennyt vastaamaan huoliin, jotka rasittivat eniten venäläisten arkea. Siinä mielessä valtion järjestöt ja ammattiliitot olivat kansalaisille toisinajattelijoita tärkeämmässä asemassa. (Kulmala 2009, 3–4)

Perestroika muutti kaiken. Joidenkin arvioiden mukaan maahan ilmestyi 200 000 uutta kansalaisjärjestöä, kun niitä tuli esiin maan alta, uusia perustettiin ja monet neuvostoajan

järjestöistä jatkoivat toimintaansa uudessa muodossa. Aikakautta leimasi yleinen optimismi, ja suuri osa kansalaistoiminnasta oli kommunistisen valtion vastaista liikehdintää. (Kulmala 2009, 5) Erilaiset oma-apuryhmät, ympäristöliike, naisliike ja ihmisoikeusliike aktivoituivat ja toimivat osana laajempaa, demokratian puolesta kamppailevaa liikettä (Salmenniemi 2008, 49).

Neuvostoliiton hajottua lännessä oletettiin, että neuvostoajan toisinajattelijat muodostaisivat tulevan kansalaisyhteiskunnan ytimen. Toisinajattelijat keskittyivät kuitenkin ihmisoikeuskysymyksiin ja jättivät akuutit sosiaaliset kysymykset huomiotta, vaikka sosiaalisten ongelmien kanssa kamppailu olisi luultavasti vedonnut enemmän kansanjoukkoihin. Ihmisoikeusaktivistien päämäärät, kuten neuvostosorron historian tuominen julkisuuteen, olivat venäläisille kysymyksiä toisarvoisia. Näin kokivat etenkin nuoret. Nykyään neuvostoajan toisinajattelijat edustavat kansalaisaktivismiin vähemmistöä. Suurin osa aktivisteista toimi jo Neuvostoliiton virallisissa järjestöissä ja jatkaa nyt samantapaista työtä toisaalla. Heidän lisäksi on olemassa ammattilaisaktivisteja, jotka on koulutettu pääosin ulkomaalaisilla rahoilla. (McIntosh Sundström, 28–31) Grazhdanski kontrollin jäsenet ovat tällaisia ammattilaisaktivisteja, joiden tausta on Neuvostoliiton aikaisissa toisinajattelijapiireissä.

Presidentti Jeltsinin kaudella kansalaisjärjestöt olivat yhteiskunnassa pitkälti näkymättömiä. Ne keskittyivät omaan asioihinsa, eikä niillä ollut paljoakaan vaikutusta päätöksentekoon. Kansalaisjärjestöjen toimintaan ei puututtu, mutta toisaalta niiden toimintaa ei myöskään rohkaistu millään tavalla. (Henderson 2011, 12) Jonkinlaisen poikkeuksen tekevät Tshetshenian sotien kaudet, jotka nostivat keskusteluun ihmisoikeudet ja ihmisoikeusjärjestöt. Kun ensimmäinen Tshetshenian sota alkoi vuonna 1994, suurin osa ihmisoikeusryhmistä ryhtyi vastustamaan Venäjän Tshetshenian-politiikkaa. Silloin ihmisoikeuksien puolustajia alettiin ensimmäistä kertaa syyttää valtionvastaisista asenteista, joskin tiedotusvälineet ja kansa eivät kritiikkiin yhtyneet, sillä sota oli hyvin epäsuosittu. (Dzhibladze 2005, 180.)

Toisen Tshetshenian sodan alussa vuonna 1999 tilanne oli erilainen. Valtion ote mediasta oli tiukempi, ja 90-luvun taloudellisiin ja poliittisiin uudistuksiin pettyneet kansalaiset olivat alkaneet vieroksua ihmisoikeuksia ja demokratiaa. Sodan alkamisen jälkeen media aloitti hyökkäyksen ihmisoikeusaktivisteja vastaan ja syytti näitä separatismiin ja terrorismiin puolustamisesta. Ihmisoikeustyö leimattiin valtionvastaiseksi ja epäisänmaalliseksi toiminnaksi. Tällä kertaa sodalla oli myös Venäjän eliitin ja kansan tuki. (emt. 181) Kaikki duuman puolueet liberaalia Jablokoa

lukuun ottamatta tukivat terrorismin vastaista kampanjaa. Kiivaimpien taistelujen aikana toteutettu tutkimus paljasti, etteivät venäläiset katsoneet edes perusihmisoikeuksien koskettavan tshetsheeniväestöä. (Haukkala 2008, 191–192) Median kansalaisjärjestöihin kohdistama syytöskampanja oli osasyllinen siihen, että suuri yleisö ja järjestöt itse havahtuivat huomaamaan kansalaisyhteiskunnan merkityksen. Osa poliitikoista huolestui uudesta kansalaisoppositiosta, toiset odottivat siltä paljon, ja osa ryhtyi tutkimaan, miten tämän voimavaran voisi saada hallituksen kontrolliin. (Dzhibladze 2005, 180)

6.1.2. Putinin aika

Vuosi 2000 merkitsi uuden ajan alkua Venäjän kansalaisyhteiskunnalle, kun presidentti vaihtui. Vladimir Putinin tultua valtaan kansalaisyhteiskunta siirtyi retoriikan tasolla myös valtion agendalle, missä sitä ei aiemmin ollut juuri huomioitu. Uusi presidentti korosti puheissaan vahvan kansalaisyhteiskunnan merkitystä. Kulmalan lainaaman Risto Alapuron mukaan Putin piti kansalaisyhteiskunnan luomista välttämättömänä, minkä vuoksi siitä tuli poliittinen projekti. Regiimateoriaa mukaillen tapahtui siirtymä Jeltsinin ajan liberaalista mallista valtiokeskeiseen, korporatiiviseen malliin: valtiosta erillistä kansalaisyhteiskuntaa ryhdyttiin valjastamaan valtion palveluun. (Kulmala 2009, 6)

Putinilla oli selkeä visio siitä, minkälainen kansalaisyhteiskunnan tulisi olla. Se ei saisi olla sekava areena erilaisten eturyhmien väliselle taistelulle vaan järjestelmällinen tila, jonka puitteissa yksilöt auttaisivat valtiota edistämään kaikkien yhteistä etua. Putinin "suvereenissa demokratiassa" yksilöiden tehtävänä on alistua yhteisön tahtoon. (Richter 2009, 8–10) Kansalaisyhteiskuntaa eteenpäin ajava voima olisi patriotismi, ei protesti. Vaikka Putin pyrki liittämään Venäjän Eurooppaan, samalla hän halusi vaalia Venäjän kulttuurisia arvoja, keskitetyn vallan perintöä ja paternalismia. (Henderson 2011, 18)

Putinin aktiivinen suhtautuminen kansalaisyhteiskuntaan alkoi näkyä konkreettisina tekoina. Venäjällä alettiin järjestää valtiotason kansalaisfoorumeja ja vuonna 2004 Putin päätti perustaa niin sanotun yhteiskunnallisen kamarin (ven. *Общественная палата Российской Федерации*),

jonka tehtävänä on toimia keskusteluareenana valtion ja kansalaisyhteiskunnan välillä.¹³

Sittemmin eri puolille Venäjää on perustettu vastaavanlaisia alueellisia yhteiskunnallisia kamareita. Tutkijoiden näkemykset yhteiskunnallisen kamarin hyödyllisyydestä vaihtelevat: toiset pitävät sitä pelkkänä koristeena, toisten mukaan kyse on ovenavauksesta kansalaisyhteiskunnalle poliittiseen päätöksentekoon. (Kulmala 2008, 51–52; Kulmala 2009; 5–6; Richter 2009; Javeline ja Lindemann-Komarova 2010, 180–181) Richterin mukaan kamarin perusideaan kuului Putinin kansalaisyhteiskuntakäsityksen mukaisesti se, että sen jäsenet palvelevat yhteistä etua sen sijaan, että ne edustaisivat erilaisia sosiaalisia ryhmiä tai intressejä. (Richter 2009, 14) Putin loi myös uusia, merkittäviä rahoitusmekanismeja kansalaisyhteiskunnalle, joihin palaan myöhemmin kansalaisyhteiskunnan rahoitusta koskevassa osiossa.

Aktiivisen kansalaisyhteiskunnan kehittämisen ohella järjestöihin kohdistuva kontrolli kiristyi. Putin suhtautui kansalaisjärjestöihin sen mukaan, kuinka nämä suhtautuivat vallanpitäjiin, joten hallintoa tukevia järjestöjä palkittiin ja niskuroivia rankaistiin. Evansin mukaan Putinille mieleinen kansalaisyhteiskunta oli velvollinen auttamaan poliittista johtoa saavuttamaan tavoitteita, jotka johto itse valitsee. (Evans 2006, 148, 152). Siinä oli piirteitä myös neuvostoajan kansalaisyhteiskunnasta siinä mielessä, että eturyhmien tarkoituksena oli pikemminkin valvoa kuin edustaa kansalaisia. (McIntosh Sundstrom 2006, 7–8)

Putinin silmätikuiksi joutuivat ennen kaikkea ulkomaista rahoitusta saavat järjestöt. Näiden järjestöjen käsitys kansalaisyhteiskunnan roolista erosi vahvasti Putinin näkemyksestä, sillä länsirahoitteiset järjestöt suhtautuivat epäillen valtioon ja halusivat sen noudattavan esimerkiksi ihmisoikeuksia koskevia globaaleja periaatteita. Vaikka näillä järjestöillä oli vähän kannatusta kotimaassa, niillä oli merkittäviä liittolaisia ulkomailla. Putinin näkemyksen mukaan nämä järjestöt ajoivat ulkomaisten tukijoidensa intressejä ja olivat Venäjää kohtaan vihamielisiä. (Richter 2009, 10; Evans 2006, 149; Daniel 2007, 30; Chebankova 2009, 402; Cook & Vinogradov 2006, 30)

¹³ Presidentillä on paljon sananvaltaa siihen, minkälainen yhteiskunnallisen kamarin koostumus on. Jäsenet valitaan siten, että presidentti valitsee ensimmäiset 42 jäsentä, minkä jälkeen nämä valitut valitsevat seuraavat 42 jäsentä, minkä jälkeen nämä kaksi ryhmää valitsevat loput. (Richter 2009, 12) Projektikoordinaattori Shahovan mukaan Grazhdanski kontroolia pyydettiin mukaan kamariin ensimmäisessä erässä, mistä järjestö kuitenkin kieltäytyi. Palaan järjestön näkemyksiin yhteiskunnallisesta kamarista analyysissäni.

Huomiota herätti myös vuonna 2006 voimaan tullut kansalaisjärjestölaki.¹⁴ Uusi lainsäädäntö loi uuden rekisteriviranomaisen, jolle perustettiin toimistoja jokaiseen federaation subjektiin¹⁵. Kansalaisjärjestöjen oli rekisteröidyttävä uudelleen, minkä lisäksi ne velvoitettiin raportoimaan toiminnastaan vuosittain. (Kulmala 2009, 7–8; Richter 2009, 10) Laki lisäsi perusteita, joihin vetoamalla rekisteröinti voitiin evätä, minkä lisäksi se antoi viranomaisille uusia välineitä valvoa järjestöjen toimintaa. Hallitus pystyi aiempaa valikoivammin päättämään, mitkä järjestöt saivat luvan toimia ja minkälaisilla ehdoilla. (Henderson 2011, 20)

Laki tulkittiin pyrkimyksiksi rajoittaa ulkomaisten järjestöjen toimintaa Venäjällä, koska ne olivat koonneet oppositiovoimia Georgian, Ukrainan ja Kirgisian vallankumouksissa. (Light 2008, 23) Se antoi viranomaisille oikeuden lakkauttaa kansalaisjärjestö, jos sen nähtiin uhkaavan Venäjän alueellista yhtenäisyyttä ja poliittista vakautta. Suljettaviksi määrättyt järjestöt olivat oikeutettuja vastustamaan sulkemista oikeudessa, joten lain on katsottu perustuneen olettamukseen syyllisyydestä: kansalaisjärjestöjä vaadittiin todistamaan syyttömyytensä oikeudessa sen sijaan, että viranomaiset olisivat joutuneet esittämään todisteita syyllisyydestä. (Chebankova 2009, 400–401) Rekisteröinti aiheutti ongelmia monille järjestöille, ennen kaikkea Venäjällä toimiville ulkomaisille järjestöille. (Richter 2009, 10)

Laki nosti äläkän ja etenkin ulkomailla sen seurauksia kansalaisjärjestöille pidettiin katastrofaalisina. Kansainvälinen reaktio Putinin toimiin ylipäänsä on ollut järjestään negatiivinen, koska niiden on katsottu pyrkivän demokratian tukahduttamiseen. Hallituksen politiikka kansalaisjärjestöjä vastaan on nähty yritykseksi vaientaa oppositio, jotta valtio voisi palauttaa itselleen osan Neuvostoliiton poliittista valtaa ja kunniaa. Lisäksi toimia on pidetty pyrkimyksenä estää ulkomaisten toimijoiden vaikutus Venäjän ”suvereeneihin” asioihin. (Henderson 2011, 11–12)

Sittemmin kohua on kuitenkin pidetty osin ylimitoitettuna ja Putinin kiristystoimia liioiteltuina. Joidenkin tutkimusten mukaan kansalaisjärjestölakia seuranneet toimenpiteet eivät olleet erityisen ankaria, eivätkä ne kohdistuneet erityisesti ulkomaista rahoitusta saaviin järjestöihin tai

¹⁴ Jo kesäkuussa 2004 tuli voimaan laki, jonka mukaan jokainen ulkomailta venäläiselle järjestölle tullut lahjoitus on rekisteröitävä. Venäläisten lahjoittajien on kirjauduttava hallituksen listalle, jossa hyväksytyt lahjoittajat on määritelty. Muuten lahjoituksista peritään 24 prosentin vero. (Evans 2006, 151) Haastatteleman TsRNO:n edustajan mukaan hyväksytyjen lahjoittajien lista on vuosi vuodelta supistunut.

¹⁵ Venäjän federaatio koostuu 83 subjektista.

ihmisoikeusjärjestöihin. Kaikenlaisilla järjestöillä oli vaikeuksia vastata lain epämääräisesti muotoiltuihin vaatimuksiin. (Javeline ja Lindemann-Komarova 2010, 173–174) Laki ei johtanut niin monen järjestön lakkauttamiseen kuin etukäteen pelättiin. Se oli myös hyvin väljästi kirjoitettu, joten lain tulkinta riippui paljon yksittäisestä alueellisesta rekisteriviranomaisesta. (Kulmala 2009, 7–8) Richterin mukaan lakia käytettiin ulkomaisella rahoituksella toimivien järjestöjen ahdisteluun, mutta kyse ei ollut venäläisten kansalaisjärjestöjen yksiselitteisestä nujertamisesta. Pikemminkin valtio pyrki ohjaamaan järjestöt toimimaan yhteisen edun eteen. Samalla kaikista järjestöistä tuli valtionhallinnolle läpinäkyvämpiä. (Richter 2009, 10–11)

Hendersonin lainaaman, eri puolilla Venäjää tehdyn tutkimuksen mukaan suurin osa järjestöistä ei ollut joulukuussa 2007 pystynyt täyttämään rekisteriviranomaisten vaatimuksia. Silti niitä ei ollut rangaistu laiminlyönneistään. Suurimpana ongelmana järjestöt pitivät rekisteröinnin aiheuttamaa paperityötä ja lain epämääräisyyttä, jotka rasittivat yhtä paljon kaikkia eivätkä vain esimerkiksi ihmisoikeusjärjestöjä. (Henderson 2011, 20) Oma aineistoni tukee kuitenkin käsitystä, jonka mukaan Pietarissa viranomaistoimet olivat ankarimpia hallitukselle epämieluisia järjestöjä kohtaan, eli esimerkiksi ihmisoikeus- ja ympäristöjärjestöjä kohtaan. Kansalaisjärjestöjen kehitysjärjestön TsRNO:n edustajan mukaan tämä selvisi tutkimalla sitä, minkälaiset järjestöt joutuivat tarkastusten kohteeksi. TsRNO:n mukaan oli myös selviä merkkejä siitä, että viranomaiset pyrkivät pelottelemaan tällaisia järjestöjä, häiritsemään niiden toimintaa tai jopa lakkauttamaan ne kokonaan.¹⁶

¹⁶ Haastattelemani TsRNO:n edustaja mainitsi kolme yleisintä seikkaa, joista järjestöjä voitiin syyttää, jos syytä tarvittiin. Ensimmäinen niistä oli se, että järjestö toimi eri osoitteessa, johon se oli rekisteröity. Jo ennen uutta kansalaisjärjestölakia järjestöillä oli oltava virallinen osoite. Tämä oli kuitenkin käytännössä hankala järjestää, koska se olisi vaatinut toimitilojen omistamista tai vuokrasuhteen osoittamista virallisesti. Monille järjestöille olisi ollut mahdotonta alun perin rekisteröityä, jos sääntöä olisi noudatettu, joten ennen kansalaisjärjestölakia jopa 95 prosenttia kansalaisjärjestöistä oli rekisteröity eri osoitteeseen kuin missä ne oikeasti toimivat. Sääntö on esimerkki laista, jonka noudattamiseen kukaan ei yksinkertaisesti kiinnittänyt aiemmin huomiota, joten monet kansalaisjärjestöt ja kaupalliset yrityksetkin ostivat toimintansa aloittaessaan itselleen ”valeosoitteen” laittomalta välittäjältä. Koska kyse oli laittomasta ”maan tavasta”, rekisteriviranomaiset saivat väärästä osoitteesta käyvän lyömäaseen, jos sellaiselle oli tarvetta.

Laissa määriteltiin epäselvästi myös se, mitä kaikkea monien järjestöjen harjoittamaan ”koulutustoimintaan” lasketaan. Seurauksena viranomaiset saattoivat syyttää järjestöjä siitä, että niiltä puuttui koulutustyön vaatima lisenssi tai niitä ei ollut rekisteröity koulutusta antaviksi järjestöiksi. Kolmantena keinona alueelliseksi rekisteröityjä järjestöjä syytettiin siitä, että ne olivat poikenneet toimialueeltaan, jos ne olivat järjestäneet seminaareja tai muuta toimintaa Venäjän muissa osissa. Tästä myös Grazhdanski kontroli syytettiin, joten käsittelen asiaa kattavammin analyysissäni. Vaikka haastatteluhetkellä tarkastusten pahin vaihe oli ohi, TsRNO:n edustajan mukaan monet järjestöt olivat hävinneet oikeustaistelun viranomaisia vastaan. Sen seurauksena näistä tapauksista oli tullut lain tulkintaa määrittäviä ennakkotapauksia. Monien järjestöjen koulutustyötä tai alueellisuutta koskevat ongelmat olisivat puolestaan ratkenneet sillä, että järjestöt olisivat rekisteröityneet yhteiskunnallisten yhteisöjen (общественное объединение)

Järjestöjen lakkauttamisten määrää on hankala arvioida. Niiden syynä oli usein varojen väärinkäyttö, korruptio, laitton toiminta tai se, ettei järjestö ollut enää käytännössä ollut toiminnassa. Javelinen ja Lindemann-Komarovan mukaan Venäjällä tällaisen ei pitäisi yllättää, koska rikollinen toiminta on yhteiskunnassa niin yleistä. Ei siis ole ihme, että sitä ilmenee myös kansalaisjärjestöissä. Siksi kaksikko on sitä mieltä, että hallituksen toimia väärinkäytösten kitkemiseksi pitäisi pikemminkin kiitellä, koska ne voivat lisätä venäläisten luottamusta puhtain paperein selviäviin järjestöihin. Tutkijat kyseenalaistavat ylipäänsä Putinin kurinpitotoimien ankaruuden lainaamalla yli tuhannelle järjestöjohtajalle tehtyä tutkimusta, jonka mukaan vain 2,9 prosenttia vastaajista on kärsinyt hallituksen painostuksesta. Suurimmaksi ongelmaksi järjestöt nimesivät rahan ja resurssien puutteen. (Javeline ja Lindemann-Komarova 2010, 174–175)

Myös TrRNO:n edustaja myönsi, että monien järjestöjen kohdalla todellisia rikkomuksia löytyi. Edustajan mukaan kyse oli kuitenkin usein silkasta vahingosta tai tietämättömyydestä. Samaa mieltä oli Arkangelin Garant-järjestön johtaja, jonka mukaan monet järjestöt eivät selviä kirjanpidostaan tai rekisteröitymisestä ilman asiantuntijan tukea.¹⁷ TsRNO:n edustajan mukaan vahinko ei tietenkään anna anteeksi rikkomusta, mutta ongelmana on ollut se, että viranomaiset ovat suhtautuneet rikkomuksiin eri tavoin sen mukaan, millainen järjestö on ollut kyseessä. Valtion linjan mukaiset järjestöt ovat saaneet anteeksi, kun taas kriittisiä järjestöjä on rangaistu.

Henderson muistuttaa, että kansalaisjärjestöjen toimintaa säätelevät lait ovat teollistuneissa, demokraattisissa maissa tavallisia. Keskeistä on se, miten näitä lakeja toimeenpannaan valtiossa, jossa demokratia on heikko. Venäjällä kyse ei Hendersonin mukaan ole ollut kyse siitä, salliiko hallitus kansalaisyhteiskunnan olemassaolon vai ei. Pikemminkin hallitus on pyrkinyt oman auktoriteettinsa voimin muovaamaan kansalaisyhteiskunnan mieleisekseen. Samalla Putin on pyrkinyt korvaamaan ulkomaisten rahoittajien roolin Venäjän kansalaisyhteiskunnan rakentajina tarjoamalla kansallisia kansalaisyhteiskunnan kannustimia. Järjestelmä suosii erityisesti niitä järjestöjä, jotka ovat valmiita tekemään töitä kansallisen edun eteen. (Henderson 2011, 11–12, 18)

Haastattelemani TsRNO:n edustaja on samalla linjalla: Hänen mukaansa Putinin aikana kansalaisjärjestöille on annettu tilaa toimia, mutta tilalle on asetettu rajat:

sijaan "autonomisiksi, ei-kaupallisiksi järjestöiksi" (автономная некоммерческая организация). Tämä olisi kuitenkin vaatinut järjestön lakkauttamisen ja uudelleen perustamisen.

¹⁷ Garantin mukaan laki on aiheuttanut sen, että monet aktivistit eivät enää rekisteröidy kansalaisjärjestöiksi vaan toimivat niin sanottuina aloiteryhminä (инициативная группа). Tällöin rekisteröitymistä ei vaadita, mutta ryhmä ei myöskään voi ottaa rahoitusta vastaan.

He eivät voi estää kansalaisyhteiskunnan kehitystä tai kaapata sitä itselleen, koska kyse on valtavasta sosiaalisesta voimasta. Lisäksi kansainvälisten normien mukaan maassa on oltava jonkinlainen kansalaisyhteiskunta. He voivat kuitenkin tukea kansalaisyhteiskuntaa mutta asettaa samalla sen kehitykselle matalan katon, jolloin kansalaisyhteiskunta ei voi kehittyä tiettyä rajaa pitemmälle tai liian vahvaksi.¹⁸

Kansalaisjärjestölain toimeenpanoon vaikutti vahvasti Venäjän valtava koko ja sen liittovaltion rakenne. Federaation tason päätöksiä ei toimeenpanna samalla tavalla maan joka kolkassa, sillä jokaisella alueella on oma paikallishallintonsa omine intresseineen. TsRNO:n edustajan mukaan federaation viesti muuttuu matkan varrella kohti ruohonjuurta: joskus sitä ei toteuteta kirjaimellisesti, joskus sitä noudatetaan suunniteltua tiukemmin ja joskus sitä ei huomioida lainkaan. Kansalaisjärjestölain kohdalla tarkastukset olivat Pietarissa ankarampia kuin laki vaati, kun järjestöjä vietiin oikeuteen ja suljettiin. Toisaalla paikalliset rekisteriviranomaiset käynnistivät tukiohjelmia, jotta järjestöt selviäisivät tarkastuksista. Arkangelissa Garant järjesti yhdessä viranomaisten kanssa tiedotustilaisuuksia järjestöille siitä, mitä rekisteröinti vaatii. Lopulta tarkastukset eivät olleet niin ankaria kuin pelättiin, ja järjestön johtaja löysi niistä myös hyviä puolia. Valvonta on välttämätöntä järjestöjen toiminnan avoimuuden ja läpinäkyvyyden varmistamiseksi, koska ne ovat perinteisesti olleet hyvin sulkeutuneita. Sulkeutuneisuus on pitänyt yllä kansalaisten epätietoisuutta siitä, mitä järjestöt tekevät, jolloin myös epäluottamus niiden toimintaan on pysynyt korkeana. Monet eivät osaa sanoa edes sitä, mikä kansalaisjärjestö on. Siksi järjestöjen pitäisi Garantin johtajan mukaan avautua viranomaisten lisäksi myös muulle yhteiskunnalle. Hän piti tärkeänä sitä, että järjestöt pitivät kirjaa tekemisistään ja miettivät sitä, mihin ne pyrkivät.

Javeline ja Lindemann-Komorova korostavatkin, ettei Putiniin kohdistuvan vastenmielisyyden pitäisi vaikuttaa siihen, minkälaisia johtopäätöksiä Venäjän kansalaisyhteiskunnan kehityksestä vedetään. Heidän mukaansa Putinin aikana on nähty myös positiivista kehitystä. (Javeline ja Lindemann-Komarova 2010, 185) Myös Chebankova on varovaisen toiveikas Venäjän kansalaisyhteiskunnan kehityksen suhteen, valtion vastatoimista huolimatta. Chebankovan optimismin syynä on Venäjän keskiluokkaistuminen: Kun taloudellinen hyvinvointi ja sen myötä usko tulevaisuuteen ovat vahvistuneet, ihmiset jaksavat keskittyä oman välittömän lähipiirinsä

¹⁸ They can't stop the civil society developing, they can't seize it because it is a huge social force and it is an international norm to have a civil society somehow developing but they create some opportunities for the NGO sector to develop but then they develop a very low ceiling for them not to develop beyond some stage and not to become too strong.

hyvinvoinnin lisäksi myös yhteisen hyvän edistämiseen. Tästä ovat Chebankovan mukaan esimerkkeinä viime vuosina nähty asukasyhdistysten, ammattiliittojen, luonnonsuojeluliikkeiden ja autoilijoiden etuja puolustavien järjestöjen aktivoituminen. (Chebankova 2009, 406–407)

Grazdanski kontrolin tapauksen kautta tarkasteltuna Putinin aika ei kuitenkaan asetu erityisen hyvään valoon. Putin kohdisti julkiset hyökkäyksensä nimenomaan Grazhdanski kontrolin kaltaisia järjestöjä vastaan, mikä hankaloitti konkreettisesti järjestön toimintaa. Mitä tulee kansalaisjärjestölakiin, myös Grazhdanski kontrol sanoi kärsineensä ennen kaikkea sen lisäämästä työmäärästä, jonka hoitaminen vei kuukausia. Lain perusteella yritettiin kuitenkin myös häiritä järjestön toimintaa esittämällä heppoisia väitteitä sen toiminnan lainvastaisuudesta (kts. analyysi). Vaikka huomautukset eivät lopulta johtaneet jatkotoimiin, niiden perusteella on ilmeistä, että tarkastusten taustalla oli joko poliittisia motiiveja tai vakavaa ammattitaidottomuutta. Siksi Javelinen ja Lindemann-Komarovan väitettä venäläisten viranomaisten valvonnan hyödyllisyydestä kansalaisyhteiskunnan luotettavuuden lisääjänä on vaikea hyväksyä yksiselitteisesti. Jos kansalaisjärjestöjen valvontaa suorittavan viranomaisen ammattitaito tai motiivit ovat kyseenalaisia, kansalaisten silmissä valvonta ei paranna mielikuvaa järjestöstä saati sitten viranomaisista itsestään.

6.1.3. Tandemin aika

Kun olin tekemässä haastatteluja Pietarissa keväällä 2009, kansalaisjärjestölakiin liittyvien tarkastusten pahin vaihe oli takana ja pöly kansalaisjärjestölain ympärillä oli alkanut vähitellen laskeutua. Vladimir Putinin korvannut Dmitri Medvedev oli myöntänyt lakiin liittyvät ongelmat, eikä sitä enää aktiivisesti toimeenpantu. Keväällä 2008 rekisteriviranomainen oli siirretty takaisin oikeusministeriön alaisuuteen ja hieman aineistonkeruumatkani jälkeen Medvedev ilmoitti, että kansalaisjärjestölaki uusitaan (Henderson 2011, 20; Kulmala 2009, 7).

Keväällä 2008 virkaansa astunut, lakimieskoulutuksen saanut Medvedev oli ollut haastatteluhetkellä virassaan reilun vuoden, ja hänen linjaansa arvuuteltiin paitsi tutkijapiireissä myös venäläisissä kansalaisjärjestöissä. Edeltäjänsä nähden Medvedev otti eri linjan suhteessa kansalaisyhteiskuntaan, ainakin retorisesti. Kun Putin painotti virkaanastujaispuheessaan kansallista etua ja turvallisuutta, Medvedev puolusti kansalaisten oikeuksia ja vapauksia.

Kriittiselle Novaja Gazeta -lehdelle hän sanoi, että demokratia ja kansalaisyhteiskunta ovat universaaleja käsitteitä, joiden soveltamiseen ei tarvita erityisiä malleja Venäjällä. Näkemys on vastakohta Putinin ohjatulle demokratialle. Medvedev tapasi myös kansalaisaktivisteja, joita on kutsuttu presidentin alaiseen kansalaisneuvostoon¹⁹, ja keskusteluja julkaistiin ensimmäistä kertaa kokonaisuudessaan Kremlin verkkosivuilla. (Kulmala 2009, 9–10)

Grazhdanski kontrolissa Kremlin nähtiin jakautuneen Medvedevin ja Putinin leireihin, joiden välillä oli "taktisia erimielisyyksiä" siitä, mihin suuntaan Venäjän tulisi kulkea. Ford Foundation -säätiölle laaditussa raportissa järjestö sanoi pitävänsä Medvedevin ryhmää länsiorientoituneena ja näki sen pyrkivän aktivoitumaan kansainvälisillä foorumeilla. Medvedevin ryhmän mukaan "Venäjän eristäytyminen sivistyneestä maailmasta ei ole Venäjän etujen mukaista". Putinin ryhmä sen sijaan haikaili kaksinapaisen maailman perään ja pyrkii lisäämään Venäjän vaikutusvaltaa eristäytymisen uhkallakin. Putinin Venäjä-ideaali oli Grazhdanski kontorlin mukaan Pinochetin aikainen Chile, jossa poliittinen järjestelmä olisi ankara, mutta talous suhteellisen vapaa. Tämän Medvedevin ja Putinin välisen konfliktin nähtiin vaikuttavan suoraan kansalaisyhteiskunnan kehitykseen lainsäädännön kautta. Lisäksi konflikti vaikutti siihen, missä määrin valtionelimet olivat valmiita yhteistyöhön Grazhdanski kontrolin kanssa. Silti Medvedevin valtaantulon nähtiin antaneen voimaa Kremlin liberaaleille voimille. Se näkyi paitsi Medvedevin retoriikassa myös kansalaisjärjestöjä säätelevän lainsäädännön höllentymisenä: "Näyttää siltä, että kansalaisjärjestöjen vastainen 'kylmä sota' on menettämässä aiempaa voimaansa". Kansalaisyhteiskunnan toimintaympäristön uskottiin muuttuvan suotuisammaksi.

Venäjän vallanpitäjien suhtautuminen kansalaisyhteiskuntaan on siis vaihdellut merkittävästi viimeisen 20–30 vuoden aikana. On kuitenkin syytä jälleen kerran muistaa, että federaation tasolta tarkasteltuna kansalaisyhteiskunta näyttäytyy eri valossa kuin silloin, kun asioiden tilaa mennään paikallistasolle tutkimaan. Kansalaisjärjestöt kohdistavat energiansa harvoin Moskovassa istuviin päätöksentekijöihin, sillä yleensä niiden toiminta rajautuu paikallis- ja aluehallinnon tasolle. Tämä

¹⁹ Совет по Президенту Российской Федерации по Содействию Развитию Институтов Гражданского Общества и Правам Человека; Myös Grazhdanski kontrolin johtaja Boris Pustyntsev on jäsenenä kyseisessä neuvostossa, jota haastatteluhetkellä johti Ella Pamfilova. Sittemmin Pamfilova on jättänyt tehtävänsä, mutta neuvoston johtajana hän painosti valtiota höllentämään kansalaisjärjestölakia (Chebankova 2009, 404).

Neuvosto kokoontui Medvedevin kauden viime metreillä keväällä 2012, jolloin neuvoston johtaja Mihail Fedotov kritisoi presidenttiä siitä, ettei yhteistyö ollut tuottanut hedelmiä ja neuvoston suositukset oli sivuutettu. Medvedev puolestaan syytti neuvostoa poliittisista motiiveista ja siitä, että se huomioi vain korkean profiilin julkiset kysymykset, kuten Mihail Hodorkovskin ja Sergei Magnitskin tapaukset. (Advisers say Medvedev's human rights record modest, AFP, 28.4.2012)

johtuu pitkälti käytännön syistä: paikallisviranomaiset on helpompi tavoittaa, minkä lisäksi paikallisviranomaisten käsissä ovat järjestöjen toiminnan mahdollistavat resurssit ja kysymykset, joihin järjestöt pyrkivät vaikuttamaan. Alueiden välinen yhteistyö on harvinaista, minkä lisäksi paikalliset erot kansalaisyhteiskunnan kehityksessä ovat suuria. Esimerkiksi Karjalassa Suomen vaikutus kansalaisyhteiskunnan kehitykseen näkyy selvästi. (Kulmala 2008, 54, 56; Richter 2009, 13)

6.4. Erilaiset järjestöt ja järjestöjen luonne

Vuonna 2008 Venäjällä oli federaation rekisteriviraston mukaan 655 000 kansalaisjärjestöä. Luku on verrattain pieni, sillä esimerkiksi Suomessa järjestöjä oli 117 000. (Kulmala 2009, 6) Jos suomalaisista 80 prosenttia kuuluu johonkin kansalaisjärjestöön, Venäjällä luku on vain kahdeksan prosenttia. Venäjällä "rivijäsenyys" ei ole yhtä lailla tavallista kuten Suomessa, ja järjestöjen jäsenet osallistuvat aktiivisesti myös toimintaan. (Kulmala 2008, 55) Haastatteleman kansalaisjärjestöjen kehityskeskukseen TsRNO:n edustajan mukaan Pietarissa oli haastatteluhetkellä noin 13 000 kansalaisjärjestöä. Arvion mukaan niistä kuitenkin vain joka kymmenes toimi aktiivisesti ja joka viides oli jossakin määrin toiminnassa. Arkangelin Garant-järjestön mukaan Arkangelissa oli rekisteröity jokunen tuhat järjestöä, mutta toiminnassa oli vain muutama sata. Rekisteriin siis mahtui hyvin paljon niin sanottuja "kuolleita sieluja".

Venäläisten kansalaisjärjestöjen analyysissä törmää usein luokitteluun, jossa järjestöt jaetaan kahteen ryhmään: sosiaalisiin ja yhteiskunnallisiin. Sosiaalisten järjestöjen toimintaa kuvaa niiden funktio palvelujen tuottajina. Tällaiset järjestöt ottavat hoitaakseen erilaisia sosiaalisia palveluja ja paikkaavat siten valtion toiminnan vajeita. Yhteiskunnalliset järjestöt sen sijaan yrittävät vaikuttaa julkiseen keskusteluun tai lainsäädäntöön puolustaen esimerkiksi demokratiaa ja ihmisoikeuksia (eng. advocacy NGOs). Suurin osa venäläisistä kansalaisjärjestöistä on sosiaalisesti suuntautuneita. (Dzhibladze 2005, 171; myös Kulmala 2009, 3, 6; Henderson 2011, 15)²⁰ TsRNO:n edustaja jaottelikin sosiaaliset ja yhteiskunnalliset järjestöt valtion näkökulmasta "ongelmallisiksi" ja "hyödyllisiksi".

²⁰ Venäjän järjestökenttä on vahvasti sukupuolittunut. Aktivistit ovat pääosin naisia (Kulmala 2009, 12).

Ihmisoikeusjärjestöt luokitellaan yleensä yhteiskunnallisiksi järjestöiksi²¹. Vastakkainasettelua valtion kanssa pidetään niiden kohdalla normaalina. Osa venäläisistä ihmisoikeusaktivisteista on omaksunut länsimaisen, liberaalin ajattelumallin: he pitävät tehtävänään valtion vahtikoirana toimimista, mikä on liberaalin kansalaisyhteiskunnan perusajatus. Yleensä näillä aktivisteilla on juurensa neuvostoajan toisinajattelijayhteisössä: McIntosh Sundstrom mainitsee esimerkkinä Grazhdanski kontrolin johtajan Boris Pustyntsevin, joka vietti viisi vuotta vankileirillä 50–60-lukujen vaihteessa vastustettuaan Neuvostoliiton toimia Unkarin kansannousun tukahduttamiseksi. (McIntosh Sundstrom 2006, 8–9)

Tutkijat ovat laajalti yhtä mieltä siitä, että kansalaisjärjestöjen vaikutus poliittisiin prosesseihin on ollut Venäjällä vaatimatonta (Cook ja Vinogradov 2006, 30). McIntosh Sundstrom myös ennustaa vaikutuksen vähenevän tulevaisuudessa entisestään. Järjestöjen vaikutusta yksittäisiin poliittisiin lopputuloksiin on vaikea arvioida, mutta huomiota kannattaa kiinnittää myös järjestön tunnettuuteen ja sen kansan keskuudessa keräämään tukeen. (McIntosh Sundstrom 2006, 54)

Tutkimukseni kohde Grazhdanski kontrol mainitaan joskus esimerkkinä onnistuneesta yhteistyöstä kansalaisjärjestön ja järjestysvallan välillä. Kostjukovski mainitsee järjestön organisoimat kansalliset ja kansainväliset konferenssit, joiden pohjalta on tehty useita lakialoitteita. Niiden perusteella Venäjän duuma on muuttanut muun muassa lakia, joka koskee asepalvelua suorittavia ja heidän perheitään (1998) sekä lakia, jonka tarkoituksena on tehostaa rauhantuomarien toimintaa (2004) (Kostjukovski 2007, 138). Sungurov puolestaan nimittää Grazhdanski kontrolin Pietarin johtavaksi ihmisoikeusryhmäksi. Sungurov mainitsee kansainvälistäkin huomiota herättäneen ekologi Aleksandr Nikitinin²² tapauksen, jonka puolustuksen Grazhdanski kontrol järjesti. (Sungurov 2005, 233)

Venäläisillä kansalaisjärjestöillä on omat erityispiirteensä länsimaisiin järjestöihin verrattuna. Järjestöjen jäsenkunta koostuu usein ihmisistä, jotka ovat jo ennen järjestön perustamista tunteneet toisensa tai ovat toisilleen jopa sukua. Tästä on seurannut se, etteivät järjestöt ole useinkaan erityisen innokkaita haalimaan uusia jäseniä, tai jos jäseniä rekrytoidaan, tärkeimmät

²¹ Kulmala korostaa, että järjestöjen jyrkkää jaottelua joko palveluntuottajiin tai politiikkaan vaikuttajiin pitäisi välttää, sillä usein toiminnalla on molemmat ulottuvuudet (Kulmala 2008, 57).

²² Entinen sukellusveneupseeri ja ydinlaitosten turvallisuustarkastaja Aleksandr Nikitin nousi kuuluisuuteen vuonna 1996, kun Venäjän turvallisuuspalvelu FSB pidätti hänet, minkä jälkeen hänet asetettiin syytteeseen maanpetoksesta. Syytä oli se, että Nikitin oli luovuttanut ympäristöjärjestö Bellonalle tietoja Venäjän pohjoisen laivaston ydinpäästöistä ja niihin liittyvistä turvallisuusriskeistä. Oikeusprosessi kesti vuosia, mutta vuonna 2000 Venäjän korkein oikeus vapautti Nikitinin syytteistä. Nykyään Nikitin johtaa Bellonan Pietarin-osastoa. (Lähde: bellona.org)

kanavat ovat yleensä yksityiset tai henkilökohtaiset verkostot. Edes yhteiseen ammattiin liittyvät yhdistykset eivät välttämättä perustu yhteiselle ohjelmalle vaan keskinäiseen tuntemukseen, luottamukseen ja vastavuoroiseen toimintaan omassa piirissä. Henkilökohtaisista suhteista on saatettu muodostaa yhdistyksiä käytännön toiminnan helpottamiseksi tai rahoitussyistä, sillä vain rekisteröity järjestö voi anoa toiminnalleen rahoitusta. Kyse on myös merkittävistä henkilökohtaisista suhteista. Salmenniemen tutkiman naisjärjestön jäsenet kokivat järjestön rakentuvan perhesiteitä jäljitteleville yhteenkuuluvuuden ja lojaalisuuden siteille. (Alapuro 2008, 30–31, 40–41; Salmenniemi 2008, 51–52, 56)

Yksi seuraus järjestöjen taipumuksesta edustaa enemmän itseään kuin laajempaa väkijoukkoa on syvenevä kuilu järjestöjen ja yhteiskunnan välillä. Huomattava osa venäläisistä tuntee epäluuloa kansalaistoimintaa harjoittavia yhdistyksiä kohtaan. Hendersonin mukaan venäläisten kansalaisjärjestöjen suurin ongelma tällä hetkellä onkin se, miten ne saisivat voitettua kansalaisten tuen ja luottamuksen toiminnalleen. (Henderson 2011, 25)

Alapuron mukaan Venäjällä ei ole syntynyt sellaista yksityisyydestä selkeästi erottuvaa julkista aluetta, joka kehittyi länsimaissa. Yhdistyselämässä julkisen ja yksityisen raja on hämärä, mikä suosii johtajavaltaisuutta järjestöissä. Silti Alapuro väittää, että venäläisten ja läntisten järjestöjen välillä on lähinnä aste-eroja. Länsimainen käsitys kansalaisyhteiskunnasta on jo jättänyt venäläisiin järjestöihin jälkensä: esimerkiksi Sotilaiden äidit -järjestössä perivenäläinen ajatus ”vastuullisesta äidistä” yhdistyy tehtävään ajaa YK:n ihmisoikeusjulistuksen toteutumista. (Alapuro 2008, 30–31, 40–43)

Henkilökohtaisilla kontakteilla on keskeinen merkitys paitsi järjestöjen syntymiselle myös kansalaisjärjestöjen ja viranomaisten väliselle kanssakäymiselle. Kontaktien tärkeys korostuu tilanteessa, jossa valtion ja järjestöjen väliset yhteistyön käytännöt vasta hakevat muotoaan. Pelisääntöjen puuttuessa henkilövaihdokset paikallishallinnossa voivat merkitä suurta suunnanmuutosta yhteistyölle: yksi avainvirkamies voi olla yhteistyöstä innoissaan, toinen taas ei. Valtion ja kansalaisjärjestöjen väliset kontaktit solmitaan usein henkilökohtaisella eikä organisaatioiden tasolla, jolloin ne ovat alttiita poliittisten suhdanteiden vaikutuksille. (Salmenniemi 2005, 195)

6.5. Kansalaisyhteiskunnan rahoitus Venäjällä

6.5.1. Ulkomainen rahoitus

Kansalaisjärjestöjen kehityskeskukseen TsRNO:n arvion mukaan noin kolmannes toimivista pietarilaisjärjestöistä saa tukea ulkomailta. Ulkomailta käsin tuetaan ennen kaikkea järjestöjä, joiden toiminta on ammattimaistunutta, jotka ovat usein hallituksen ideologian kanssa eri linjoilla ja joiden on vaikea löytää rahoitusta muualta.

Kun ulkomainen rahoitus 90-luvulla saapui Venäjälle, aktivismia kehitettiin pitkälti ylhäältä alas. Ajatuksena oli, että jos Venäjälle syntyisi joitakin vahvoja järjestöjä, ajan myötä niiden määrä lisääntyisi itsestään. Länsimainen tuki istutti venäläisjärjestöihin uudenlaisia käytäntöjä ja käsitteitä, kuten ajatuksen hallinnon läpinäkyvyydestä tai naisten oikeuksista ihmisoikeuksina. Suurin osa sen ajan venäläisistä ”ihmisoikeusjärjestöistä” oli neuvostoaikaisia järjestöjä, jotka ajoivat esimerkiksi vammaisten tai vanhusten etuja. Rahoittajien näkemyksissä ihmisoikeuksien edistäminen kuului sen sijaan pienelle aktivistipiirille, joka oli omistautunut neuvostojärjestelmän rikoksien ja uuden Venäjän heikkouksien paljastamiselle. (Henderson 2011, 17–18)

Miksi tukia alun perin ryhdyttiin kohdistamaan nimenomaan kansalaisjärjestöille eikä valtioneimille? Taustalla vaikutti länsimaiden pettymys kokeiluihin, joissa demokratiakehitystä rahoitettiin hallitusten kautta. Ongelmaksi muodostuivat byrokraatia, hallitusten demokratiavastaisuus ja korruptio. Ratkaisuna näihin ongelmiin nähtiin kansalaisyhteiskunta, sillä järjestöjen oletettiin olevan hallituksia rehellisempiä ja läpinäkyvämpiä. Silti kansalaisyhteiskunnan kehittämiseen ohjattu määräraha käsittää yleensä vain alle 10 prosenttia länsimaiden ulkomaille suuntautuvista avustusohjelmista. (McIntosh Sundstrom 2006, 36)

Yhdysvallat ja Euroopan unioni ovat olleet merkittävimmät Venäjän kansalaisyhteiskunnan rahoittajat, Yhdysvallat selvästi kaikista merkittävin. EU:lla on ihmisoikeuskysymyksiin keskittyviä avustusohjelmia, joiden kautta avustuksia ohjataan kansalaisjärjestöille (Haukkala ym. 2010, 33–34). Amerikkalaiset ja eurooppalaiset lahjoittajat ovat tukeneet Venäjän kansalaisyhteiskuntaa samoin keinoin: varat on suunnattu pitkälti erilaisille etujärjestöille (eli yhteiskunnallisille järjestöille, ei niinkään sosiaalisille järjestöille), minkä lisäksi lähes kaikki rahoitus on ollut projektikohtaista rahoitusta tietylle ajanjaksolle. Yhdysvallat ja eurooppalaiset ovat myös katsoneet kansalaisyhteiskunnan kehityksen vastaavan riippumattomien kansalaisjärjestöjen

kehitystä. Rahoittajien ymmärrys kansalaisyhteiskunnan ja valtion suhteesta on ollut lähes järjestään liberaalin regiimin mukainen. (McIntosh Sundstrom 2006, 8, 32–35, 49; myös Fisher 1995, 444)

McIntosh Sundstrom on tehnyt laajan tutkimuksen siitä, millä tavalla ulkomainen rahoitus on tuottanut parhaita tuloksia Venäjällä. Hän on määritellyt kolme tähän ratkaisevasti vaikuttavaa tekijää: Ensimmäinen niistä on ulkomaisen tuen muoto sekä materian että aatteen tasolla. Toinen on paikallinen poliittinen ympäristö, johon liittyvät erot selvisivät vertailemalla Venäjän eri alueita toisiinsa. Kolmas tekijä on se, missä määrin tukea vastaanottavan järjestön edistämät tavoitteet ovat yhteensopivia ympäröivän yhteiskunnan normien kanssa. Tavoitteet on siis syytä määritellä niin, etteivät ne ole ristiriidassa paikallisen arvomaailman kanssa. (McIntosh Sundström 2006, 18–20)

Tutkimustuloksista kävi ilmi, etteivät järjestöt suoraan omaksuneet rahoittajien näkemyksiä siitä, miten kansalaisjärjestön tulee toimia. Paikallinen politiikka ja normatiivinen ympäristö vaikuttivat vahvasti siihen, missä määrin rahoittajien arvot näkyivät aktivistien puheessa ja käytöksessä. (emt. 3) Hyvät tulokset edellyttivät sitä, että järjestö muovasi tavoitteensa yhteensopiviksi ympäröivän arvomaailman kanssa. Eri järjestöillä saattoi olla samanlaiset tavoitteet, mutta ne menestyivät eri tavoin riippuen siitä, minkälaisin argumentein ne asiansa esittivät. (emt. 54–55) Onnistumisten suhteen keskeistä oli myös se, miten paikallisviranomaiset suhtautuivat järjestöihin.

Tutkimuksessa ilmeni, että paikalliset erot viranomaisten asenteissa olivat hyvin suuret eri puolilla Venäjää: Esimerkiksi Pietarissa toimintaympäristö ei ollut järjestöjä kohtaan erityisen ystävällinen, minkä kaupungissa toimivat kansalaisjärjestöt kokivat työtään hankaloittavaksi tekijäksi.²³ (emt. 138, 147–149)

²³ McIntosh Sundströmin mukaan Pietarissa toimii kehittynyt kansalaisjärjestöyhteisö, aivan kuten Moskovassakin. Pietarissa järjestöjen todennäköisyys kääntyä valtion puoleen vuoropuhelun tai avun merkeissä oli paljon pienempi kuin Moskovassa. Lähes puolet haastatelluista ilmoitti, ettei niillä ole lainkaan tai juuri lankaan kontakteja alueelliseen tai federaation hallintoon: hallinnolta ei saatu vastakaikua. Hallinto ei myöskään juuri tukenut järjestöjä rahallisesti, tai korkeintaan hyvin valikoiden. Moskovan jälkeen Pietarissa on kuitenkin ollut eniten ulkomaisten rahoittajien toimistoja ja suhteessa paljon ulkomaista rahaa vastaanottaneita järjestöjä. Koulutusta järjestöt ovat saaneet keskimäärin vähemmän kuin alueilla toimivat järjestöt. (McIntosh Sundstrom 2006, 112–114, 149)

Moskova ja Pietari siinä mielessä poikkeavia kaupunkeja, että niissä on vain yksi paikallishallinto – muut kaupungit ovat myös aluehallinnon piirissä. Kaksitasoisen hallinnon on nähty vaikeuttavan kansalaisjärjestöjen ja viranomaisten yhteistyötä, jos eri hallinnon tasot kilpailevat keskenään. (emt. 106) Moskovassa ja Pietarissa järjestöt arvioivat suhteensa paikallishallintoon huonommiksi kuin muualla, vaikka nämä kaupungit tukevat järjestöjä eniten. Järjestöt olivat pettyneitä siihen, että vaikka heitä kuunneltiin, tulokset eivät näkyneet käytännössä. Pienissä kaupungeissa sen sijaan oltiin tyytyväisiä jo siihen, jos viranomaiset suostuivat tapaamaan aktivisteja. Tämä johtuu McIntosh

6.5.2. Rahoituksen kritiikki

Venäjän kansalaisyhteiskunnan ulkomaista rahoitusta on kritisoitu paljon, kun on pohdittu, miksi Venäjälle ei ole syntynyt itseriittoista, aktiivista ja laajaa kannatusta nauttivaa kansalaisyhteiskuntaa. Kritiikkiä on kahdentyyppistä: Ensiksikin rahoituksen on katsottu kohdistuneen "väärille" järjestöille. Toiseksi sen on nähty ohjanneen järjestöjen toimintaa "väärään" suuntaan.

Ulkomainen apu on suunnattu yleensä yhteiskunnallisille järjestöille vähemmän kiistanalaisten, sosiaalisten järjestöjen sijaan. Tähän on tosin vaikuttanut myös se, ettei paikallista rahoitusta ole ollut tarjolla esimerkiksi ihmisoikeusjärjestöille. Lahjoittajat eivät kuitenkaan ole kiinnittäneet tarpeeksi huomiota siihen, nauttivatko tuetut järjestöt kannatusta kansalaisten keskuudessa. Esimerkkinä on mainittu venäläisen älymystön järjestöt, jotka lähestyvät naisten oikeuksia länsimaisten feministien tapaan analyttisestä näkökulmasta eivätkä tarjoa minkäänlaista "konkreettista hyötyä" venäläisille naisille. Sen sijaan järjestöt, jotka ovat järjestäneet naisille uudelleenkouluttautumista tai luoneet verkostoja liikenaisten välille, eivät ole juurikaan saaneet länsimaista tukea. Siitäkään huolimatta, että tällainen toiminta on ollut suosittua venäläisnaisten keskuudessa. (McIntosh Sundstrom 2006, 37, 48, 88)

Sperlingin mukaan rahoituksen suuntaaminen aktivistien ammattitaidon kehittämiseen on johtanut siihen, että järjestöt ovat ammattimaistuneet ja laiminlyöneet sen seurauksena tavallisten ihmisten houkuttelemisen mukaan toimintaan. Kansalaisyhteiskunnan sijaan on syntynyt uusi "kansalaiseliitti", koska kuilu järjestöjen ja kansalaisten välillä on kasvanut. Kun kotimaista kannattajakuntaa ei ole syntynyt, järjestöistä on tullut hyvin riippuvaisia ulkomaisesta avusta. (Sperling 2006, 163–166).

Kysymys kuuluu, kuinka paljon ammattimaisten, pienten järjestöjen tukeminen vahvistaa kansalaisyhteiskuntaa, demokratiaa, yhteisöllisyyttä tai kansalaisten osallistumista? Jos kansalaisjärjestöt ymmärretään vain yhdeksi kansalaisyhteiskunnan osatekijäksi muun kansalaisosallistumisen ohessa, pelkkä järjestöjen tukeminen ei riitä kansalaisyhteiskunnan

Sundstromin mukaan pitkälti siitä, etteivät pienkaupunkien aktivistit ole käyneet lännessä näkemässä, minkälaista todellista vaikutusta järjestöillä voi olla. (emt. 132)

luomiseen. McIntosh Sundstromin mukaan konferensseja järjestävät, analyttistä kirjallisuutta julkaisevat ja eriytyneitä verkostoja luovat järjestöt eivät kannusta kansalaisosallistumiseen yhtä lailla kuin järjestöt, jotka panostavat vahvojen kannattajakuntien luomiseen. (McIntosh Sundstrom 2006, 11) Kansalaisjärjestöjen toiminnalta puuttuu myös legitimitetti, jos ne eivät luo verkostoja ja osoita hyödyllisyyttään ruohojuuritasolla. Ulkomailta tulevan rahoituksen vaikutus osallistuvuuden lisääntymiseen on nähty hyvin pieneksi. (Fisher 1995, 454–455)

Ulkomainen rahoitus voi sotkea myös paikallisten järjestöjen keskinäiset välit, jos rahoitusta tavoittelevat järjestöt alkavat kilpailla keskenään. McIntosh Sundstrom havaitsi ulkomaisen rahoituksen aiheuttaneen suoranaista riitaa samalla seudulla toimivien eri naisjärjestöjen keskuudessa. (Cook ja Vinogradov 2006, 29; McIntosh Sundstrom 2006, 82–83) Ongelmia syntyy myös silloin, jos järjestö joutuu toimimaan rahoittajan tavoitteiden pohjalta. Rahoituksesta riippuvaisten järjestöjen on epäilty olevan haluttomia omaksumaan sellaisia kantoja, jotka sotivat rahoittajien tai niiden kotimaiden hallitusten näkemyksiä vastaan. Vastaako järjestöjen toiminta silloin niihin tarpeisiin, jotka ovat venäläisten arjessa etusijalla? Naisliike on tästä hyvä esimerkki, sillä se on usein leimattu ei-venäläiseksi ilmiöksi, joka on tuotu lännestä ja joka ei Venäjälle kuulu. Rajoittajat ovat siis laittaneet suuria määriä rahaa liikkeeseen, jonka ideoita valtaosa venäläisistä jopa halveksii²⁴ (Sperling 2006, 165; länsimaisen rahoituksen epätoivotuista vaikutuksista myös Chebankova 2009, 403). Jos ulkomainen rahoitus tekee kansalaisjärjestöstä vastuullisen pikemminkin rahoittajalleen kuin kannattajilleen, herää kysymys siitä, edustaako järjestö todella paikallista väestöä. (Fisher 1995, 453–454) Chebankovan mukaan osa länsimaista rahoitusta saavista venäläisjärjestöistä ajaa aggressiivisesti länsimyönteisiä ja poliittisesti arkaluontoisia asioita, jotka ärsyttävät paitsi hallitusta myös tavallisia venäläisiä. Seurauksena epäilykset liberaalin aatemaailman kannattajia kohtaan vain lisääntyvät. (Chebankova 2009, 403)

Yhtenä kansalaisjärjestöjen kehityksen mittarina pitäisi tarkastella järjestöjen rahoituksen kestävyyttä. Vaikka ulkomaisten rahoittajien vetäytyminen on ollut tiedossa jo pitkään, monet järjestöt eivät ole hankkineet tai löytäneet vaihtoehtoista rahoitusta. McIntosh Sundstrom pitää tätä osin rahoittajien syynä. (McIntosh Sundstrom 2006, 17) Myös haastatteluja tehdessäni oli

24 Sperling kertoo esimerkin Venäjälle perustetusta naisten kriisikeskuksesta, joka taisteli ihmiskauppaa vastaan. Vaikka ongelma koskettaakin tuhansia venäläisiä, valtaosa naisista on enemmän huolissaan arkisista asioista, kuten työttömyydestä, kodinhoidosta tai lastenhoidosta. Aborttioikeudella sen sijaan on Venäjällä suuri kannatus, mutta valtio on ryhtynyt kaventamaan tätä oikeutta väestökriisin vuoksi. Yhdysvaltalaiset rahoittajat eivät kuitenkaan voineet presidentti Bushin hallituksen aikana rahoittaa aborttien puolustamista, sillä se oli estetty Yhdysvalloissa lainsäädännön tasolla. (Sperling 2006, 165–166)

selvää, että ulkomaiset rahoittajat olivat pääosin vetäytymässä Venäjältä, eikä kattavaa korvaavaa rahoitusta ollut tullut tilalle. Rahoituksen vetäytymisen syitä oli monia: Venäjän ei katsottu tarvitsevan tukea sen hyvässä taloudellisessa tilanteessaan. Rahoittajat olivat epäileviä projektien onnistumisen suhteen, koska Putinin aikana järjestöjen katsottiin joutuneen hallinnon valjastamiksi. Rahoituksen myöntämistä oli lisäksi vaikeutettu lainsäädännöllisin keinoin. (Kulmala 2008, 48)

Rahoittajien Venäjän-toimintojen supistamiseen vaikutti edelleen vuonna 2008 puhjennut talouskriisi. Omissa haastatteluissani arveltiin lisäksi, ettei Venäjä ollut enää geopolittisesti niin kiinnostava rahoituksen kohde kuin se oli 90-luvulla, jolloin maa eli suurta muutosta. Rahoittajien arveltiin olevan kiinnostuneempia muista entisistä neuvostotasavalloista, Afrikasta ja Aasiasta. Venäjä on siis jäänyt eräänlaiseen katveeseen, koska se ei enää solahda ongelmattomasti kehitystai kehittyneen maan kategorioihin.

Ulkomaisen rahoituksen perimmäiseksi ongelmaksi on nähty rahoittajien lähetyssaarnaajatyypinen lähestymistapa. Venäjälle on pyritty tuottamaan samanlainen kansalaisyhteiskunta kuin länsimaissa on, ja paikallisten olosuhteiden huomiointi on laiminlyöty. (Kulmala 2009, 5) Myös aikajänne on arvioitu liian lyhyeksi, sillä kansalaisyhteiskunta ei synny hetkessä. Lyhytjänteisestä asenteesta on seurannut väsymys ja vetäytyminen maasta. (McIntosh Sundstrom 2006, 175) Kehitysmaiden kansalaisjärjestöistä kirjoittavan Fisherin mukaan tällainen tapahtumasarja on tyypillistä kehitysyhteistyössä. Uusia strategioita lähdetään kokeilemaan innokkaasti, mutta niihin petytään nopeasti. (Fisher 1997, 443)

Javelinen ja Lindemann-Komarovan mukaan suhtautuminen ulkomaiseen rahoitukseen on lähtökohtaisesti kieroutunut ja asenneongelmainen. Kaksikon mukaan ulkomaiseen rahoitukseen suhtaudutaan tutkijapiireissä ilman kritiikkiä, sillä se nähdään lähtökohtaisesti hyvänä ja luonteeltaan sellaisena, ettei se ohjaa järjestön toimintaa millään epäterveellä tavalla. Samalla Venäjän valtion rahoituksen katsotaan olevan lähtökohtaisesti huonoa ja vaarallista riippuvuutta aiheuttavaa. (Javeline ja Lindemann-Komarova, 2010, 178–179)

Ulkomaisen rahoituksen kritiikkiä on mielenkiintoista tarkastella suhteessa Grazhdanski kontroliin. Moni sivallus osuu nimenomaan sen kaltaisiin järjestöihin ja siihen itseensä: Grazhdanski kontrol on ulkomaisesta rahoituksesta riippuvainen järjestö, joka ei ole kyennyt luomaan itselleen kestäväää rahoitus pohjaa. Sillä ei ole kotimaista kannattajakuntaa eikä se pyri sellaista edes

keräämään. Se on juuri McIntosh Sundstromin kuvaama "konferensseja järjestävä, analyttista kirjallisuutta julkaiseva ja eriytyneitä verkostoja luova" älymystön järjestö. Sitä voi syyttää myös elitistisyydestä, sillä järjestön ohjelma on monessa mielessä "valistuksellinen", koska tarkoituksena on opettaa tietämätöntä kansaa ja viranomaisia. Tässä mielessä se on siis juuri sellainen järjestö, jolle rahaa ei pitäisi kriitikkojen mukaan suunnata, jos Venäjälle halutaan luoda kestävä kansalaisyhteiskunta.

Herää kysymyksiä: Onko ulkomaisen rahoituksen vastaanottaminen johtanut siihen, ettei Grazhdanski kontrol osaa puuttua ongelmiin venäläisten arjen lähtökohdista käsin? Edustaako se edes Venäjän kansalaisia, joita se nimensäkin perusteella sanoo edustavansa? Palaan näihin kysymyksiin johtopäätöksissä, kunhan olen ensin syventynyt järjestön toimintaan analyysissäni.

6.5.3. Kotimainen rahoitus

Neuvostoliiton aikana vallinnut yksipuoluejärjestelmä jätti venäläisiin epäluottamuksen järjestöaktivismia kohtaan, minkä seurauksena venäläisten luottamus kansalaisjärjestöihin on yhä alhaisinta maailmassa. Avun tarpeessa venäläiset turvautuvat edelleen yksityisiin verkostoihinsa ja lahjoittavat vain vähän rahaa kansalaisjärjestöille. Rahan keruuta jäsenmaksuilla on yritetty, mutta yleensä huonoin tuloksin. Liikemaailmakaan ei ole ollut kansalaisyhteiskunnan tukemisesta kiinnostunut, sillä lahjoitukset eivät ole olleet minkäänlaisten verohelpotusten alaisia. (McIntosh Sundström 2006, 146, 31–32; Richter 2009, 9; Chebankova 2009, 402) Tosin haastatteleman TsRNO:n edustajan mukaan liike-elämä lahjoittaa merkittäviä määriä rahaa hyväntekeväisyyteen. Suosittuja tuen kohteita ovat esimerkiksi orpokodit, ortodoksinen kirkko, vammaistyö ja jossakin määrin kulttuuri, mutta kansalaisjärjestöille tukea ei anneta

Kansalaisyhteiskunnalle suunnattujen lahjoitusten vähäisyyden syyksi on nähty se, ettei järjestötoiminta kiinnosta venäläisiä. Jopa Pietarin kaltaisessa suurkaupungissa vain joka kymmenes asukas on jollakin tapaa mukana yhdistystoiminnassa. Syytä on monia: Kun neuvostoajan erilaiset kansalaisinstituutiot (Komsomol, pioneerit) katosivat, ihmiset toivottivat tervetulleeksi ylimääräisen vapaa-ajan, sillä Neuvostoliitossa vapaaehtoistyö ei useinkaan ollut vapaaehtoista. Poliitikkaan venäläiset suhtautuvat kyynisesti, ja 90-luvun kaaos teki jo omasta selviytymisestä haastava. (McIntosh Sundström 2006, 6–8, 30; Alapuro 2008, 30, 41)

Myös vahvan valtion perinne on osasy siihen, että organisoitunut, valtiosta riippumaton toiminta on vähäistä. Venäläiset kannattavat valtion vahvaa roolia kansalaisyhteiskunnan sääntelijänä (emt.) ja TsRNO:n edustajan mukaan tutkimukset ovat osoittaneet, että venäläiset luottavat valtioon sosiaalisten ongelmien ratkaisijana. Kansalaisjärjestöt ovat yleensä luotettavien tahojen häntäpäässä.

Venäjän valtio tuki kansalaisyhteiskuntaa pitkään hyvin vähän. Jeltsinin aikana päätökset tuen antamisesta tehtiin suljettujen ovien takana, ja rahat menivät jo neuvostoaikana toimineille ryhmille, kuten erilaisille veteraanijärjestöille. Tilanne muuttui, kun Putin käynnisti kansalaisyhteiskunnan kotimaisen rahoituksen vuonna 2006. Ensimmäisenä vuonna tuen määrä oli 15 miljoonaa dollaria, ja se jaettiin apurahakilpailun avulla 600 järjestölle. Sen jälkeen valtio on jakanut apurahoja vuosittain 40–50 miljoonaa dollaria. (Kulmala 2009, 8; Javeline ja Lindemann-Komarova 2010, 177–179) Valtion rahoitus on nykyään selvästi suurin yksittäinen lähde Venäjän kansalaisyhteiskunnan rahoittamiseksi. Kreml on rohkaissut myös paikallishallintoja ja yrityksiä tukemaan järjestöjä, jotka puolestaan tukevat hallituksen tavoitteita. (Richter 2009, 11) Lahjoitusten tekemistä koskevaa lainsäädäntöä on höllennetty, ja Medvedevin aikana Venäjän duuma on käsitellyt lainsäädäntöä, joka mahdollistaisi valtion suoran tuen kansalaisjärjestöille. (Henderson 2011, 20)

Valtion ensimmäinen rahoituserä jaettiin presidentin hallinnon määräämille kohteille, mikä herätti paljon kritiikkiä. Kahdella seuraavalla kerralla rahat annettiin presidentin nimittämien järjestöjen jaettavaksi. Kaikilla rekisteröityneillä kansalaisjärjestöillä oli oikeus hakea valtionrahoitusta, mutta suurin osa rahoista meni sosiaalisille järjestöille, joiden toiminta oli linjassa hallituksen sosiaalisten ohjelmien kanssa. Samalla rahoitus tuki vallanpitäjien käsitystä kansalaisyhteiskunnasta, jossa järjestöt ottavat osavastuun valtiolle kuuluvien palvelujen tarjoamisesta. Poikkeuksiakin kuitenkin oli: esimerkiksi tunnetut ihmisoikeusjärjestöt Moskova–Helsinki-ryhmä, Sotilaiden äidit ja Memorial saivat rahoitusta, minkä on arveltu heijastelleen presidentti Medvedevin laajempaa käsitystä kansalaisyhteiskunnan tehtävistä. Moskova–Helsinki-ryhmän kilpailun kautta saama apuraha oli arvoltaan 100 000 dollaria, eli kyse ei ollut mitättömästä summasta. Rahoitus on herättänyt kuitenkin myös kritiikkiä: joidenkin mukaan se on lisännyt kansalaisjärjestöjen korruptoituneisuutta, minkä lisäksi on kerrottu tapauksista, joissa järjestöjä on perustettu vain ja ainoastaan rahoituksen anomisen vuoksi. (Kulmala 2009, 8; Javeline ja Lindemann-Komarova 2010, 178)

Valtion rahoitus on muuttanut monien järjestöjen rahoitus pohjaa. TsRNO:n tietojen mukaan monet sellaiset järjestöt, jotka eivät aiemmin voineet harkitakaan kotimaista rahoitusta, ovat ulkomaisen rahoituksen vetäytyttyä osallistuneet hallituksen apurahakilpailuihin.

Yhteiskunnallisen kamarin apurahoja tavoittelee vuosittain yhä useampi järjestö. Arkangelilainen Garant on tästä esimerkki, sillä järjestö toimi aiemmin ainoastaan ulkomaisella rahalla. Nyt sen rahoitus tulee sekä ulkomailta, valtiolta että paikalliselta liike-eläältä. Sopeutumista siis tapahtuu.

Valtion rahoituksen vastaanottaminen ei silti tarkoita sitä, että valtion tukemasta järjestöstä tulee automaattisesti kritiikitön ja valtiolle lojaali. Jako valtiolle uskollisiin ja ongelmallisiin ei ole selkeä, kuten TsRNO:n edustaja kertoo:

Järjestöni TsRNO ei ole protestijärjestö, mutta emme myöskään ole täysin uskollisia. Emme ikinä tekisi mitään johtavan puolueen Yhtenäisen Venäjän kanssa, ja olemme joskus oppositiossa avoimesti. Silti meidän on ollut mahdollista saada kaupungin ja valtion rahaa, kyse on eräänlaisesta jaottelusta... Jos olemme jossakin tilanteessa valtiota vastaan, niin emme silloin hae rahoitusta. Mutta jos kyse on vain konferenssista kansalaisjärjestöille tai vastaavasta, niin haemme rahoitusta ja meillä on vieläpä hyvät mahdollisuudet saada sitä, koska olemme vahva järjestö.²⁵

Valtion rahoituksen myöntämisperusteiden läpinäkyvyyttä on kritisoitu paljon. Pietarissa järjestöt voivat toimia kaupungin tuella kahdella tapaa. Ne voivat saada rahaa tiettyä projektia varten, esimerkiksi vammaisille lapsille järjestettävää kesäleiriä varten, mutta tällaisesta sopimuksesta niiden on kilpailtava. Lisäksi kaupunki myöntää järjestöille apurahoja. TsRNO:n edustajan mukaan kilpailutuksessa päätöksenteko on melko läpinäkyvää ja apurahojen kohdalla jo lähestulkoon niin kuin pitääkin. Läpinäkyvyys on vuosien kuluessa lisääntynyt. Federaation tason yhteiskunnallisen kamarin apurahojen myöntämisen perusteissa on sen sijaan ollut epäselvyyksiä, ja apurahoja on mennyt esimerkiksi järjestöille, joista kukaan ei ole aiemmin kuullut yhtään mitään. Pietari on siis tässä mielessä kehityksessä federaatiota edellä.

Nähtäväksi jää, minkälaisia rahoituksen lähteitä kansalaisjärjestöillä on Venäjällä tulevaisuudessa valtion rahoituksen ja ulkomaisen rahoituksen rinnalla. Rohkaisevia esimerkkejä on: Garant-

²⁵ Like for example, like my organization TsRNO, we're not the protest ones but we're not totally loyal ones. We would never have anything with the Единая Россия, the leading party, and we have some protest and oppositional position, we don't, we are open in it, but still it was possible for us to get some city money and state money and for us we have this division... if it is an issue where we oppose the state then we don't apply for money, if it is something where we have nothing to divide, just a conference for NGOs or something, then we apply for that money and we have a good chance to get it just because we are a strong organization.

järjestö kertoi avustavansa kansalaisjärjestöjä nykyään myös rahallisesti. Järjestö on vuodesta 2000 alkaen kerännyt Arkangelin liike-elämältä varoja, joita on sitten ohjattu kansalaisjärjestöille. Garantin johtajan mukaan päätökseen vaikutti ymmärrys siitä, ettei ulkomainen rahoitus ole useille järjestöille mahdollinen vaihtoehto. Monet järjestöt eivät tarvitse lopulta suuria summia toimiakseen, joten varat on mahdollista kerätä paikallisesti.

7. LAADULLINEN TAPAUSTUTKIMUS, TEEMAHAASTATTELU JA SISÄLLÖNANALYYSI

Tämä luku käsittelee graduni metodia eli välineitä, joiden avulla olen kerännyt ja analysoinut tutkimusaineistoni. Tutkimukseni on laadullinen tapaustutkimus, jonka olen toteuttanut teemahaastattelun ja sisällönanalyysin avulla. Aloitan esittelemällä lyhyesti kansainvälisen politiikan tieteenalalla käytyä metodologista keskustelua. Sen jälkeen esittelen oman tutkimusmetodini, eli haastattelututkimuksen ja sisällönanalyysin. Lopuksi pohdin vielä sitä, miten laadullisen tapaustutkimuksen luotettavuutta ja laatua voi arvioida.

7.1. Keskustelu metodologiasta kansainvälisessä politiikassa

Kansainvälisen politiikan tieteenalaa on kritisoitu metodologisesta huolimattomuudesta, epätarkkuudesta ja kapea-alaisuudesta. Tutkijat eivät erittele tarpeeksi sitä, minkälaiselle metodologialle ja metodille tutkimus pohjaa. He eivät kerro tarpeeksi aineiston käsittelystä ja napsivat käyttöönsä erilaisia käsitteitä välittämättä siitä, etteivät ne välttämättä sovi lähtökohdiltaan yhteen. Leväperäisyydestä huolimatta tutkijat tekevät uskaliaita yleistyksiä ja johtopäätöksiä. (Ned Lebow 2007, 2–3; Gerring 2007, 5–8, 65; Kratochwil 2007, 28)

Metodologia on joutunut tahattoman tai tahallisen väheksynnän kohteeksi, vaikka sen tehtävänä on taata tutkimuksen johdonmukaisuus ja ryhti. (Klotz 2008, 2; Keating ja Della Porta 2008, 4) Kratochwil syyttää tilanteesta pitkään valloilla ollutta positivistista tiedekäsitystä. Sen epistemologialle asettamat rajat ovat olleet niin ahtaat, etteivät tutkijat ole olleet innokkaita keskustelemaan metodologiasta, koska sitä ei ole koettu hyödylliseksi. (Kratochwil 2007, 39)

Tutkimuksen ontologiset ja epistemologiset lähtökohdat näkyvät käytännön valinnoissa, joita tutkija tekee. Siksi näiden lähtökohtien pitää olla selvästi luettavissa. Kyse on valinnoista, joita tutkija ei voi välttää, sillä aineistoa ei voi analysoida filosofisessa tyhjiössä. Tutkijan tarkoitusperät heijastelevat hänen käsitystään tiedon luonteesta ja siitä, miten tietoa on mahdollista hankkia. Lähtökohdat vaikuttavat aineiston olomuotoon, keräämistapaan, arviointiin ja analysointiin. Siksi metodologiset lähtökohdat täytyy kirjoittaa auki. (Klotz 2008, 2; Ned Lebow 2007, 3, 18)

Keskustelu metodeista mahdollistaa myös tieteenalan sisäisten tutkimusperinteiden keskinäisen lähentymisen. (Klotz 2008, 2)

7.2. Kiista positivismin ja tulkinnallisen tutkimuksen välillä

Kahden epistemologisen suuntauksen välinen väittely on hallinnut pitkään politiikan tutkimuksen metodologista kädenvääntöä. Yhtäällä ovat olleet (uus)positivistisen tutkimuksen tekijät, toisaalla tulkinnallisen suuntauksen edustajat. Positivisteja pidetään lähtökohtaisesti määrällisen tutkimuksen ystävinä, kun taas tulkinnallinen suuntaus on keskittynyt laadulliseen tutkimukseen. Kahtiajako ei ole todellisuudessa näin yksinkertainen, sillä epistemologia ei sanele suoraan sitä, mitä metodologia tulee käyttää. (Keating ja Della Porta 2008, 7) Lisäksi vastakkainasettelu näiden kahden suuntauksen välillä ei kannata, sillä eri epistemologiat ovat kiinnostuneita erilaisista tiedon lajeista, joita ei ole mielekästä asettaa paremmuusjärjestykseen. (Hopf 2007, 56–59) Positivistisen maailmankuvan valta-asemasta on kuitenkin seurannut se, että laadullinen tutkimus on ollut pitkään alakynnessä suhteessa määrälliseen tutkimukseen. (Ned Lebow 2007, 2; Klotz 2007, 3; George ja Bennet 2005, 17; Myös vrt. Gerring 2007, 6)

Kansainvälisen politiikan tieteenalalla ei kuitenkaan ole olemassa vain yhtä metodologiaa, jonka toimivuudesta vallitsisi yhteisymmärrys. Kyse on jatkuvasta väittelystä. (Ned Lebow 2007, 18–19) Tieteenalalla on esitetty toiveita sen puolesta, että tutkijat käyttäisivät ennakkoluulottomasti sekä määrällisiä että laadullisia metodeja, olivat heidän epistemologiset lähtökohtansa mitkä tahansa. (Hopf 2007, 75; Starr 2006, 2) Käytännössä näin tapahtuukin jo usein. Ongelmana on pikemminkin se, ettei metodologisista valinnoista keskustella avoimesti, mikä jarruttaa tieteenalan sisäistä metodologista keskustelua. (Hopf 2007, 56–59)

Positivistisen ja tulkinnallisen tutkimuksen eroavaisuudet eivät siis kiteydy kysymykseen siitä, käytetäänkö laadullisia vai määrällisiä metodeja. Ero on siinä, minkälaisiin kysymyksiin halutaan vastauksia. Tämä puolestaan määrittää keinot, joilla vastauksia haetaan. (Hopf 2007, 75; Leander 2008, 12–13) Joidenkin mielestä loppuunkuluneesta positivismi vs. tulkinta -välittelystä olisi jo syytä siirtyä eteenpäin. (Pollins 2007, 87–89)

7.3. Realismin vaikutus tieteenalan metodologiaan

Poliittisen realismin vaikutus kansainvälisen politiikan tutkimusperinteeseen on yhä vahva: Aatteiden merkitystä pidetään sotilaallisia resursseja vähäisempänä, minkä lisäksi analyysi tehdään yleensä makrotasolla. Laadullinen tutkimus keskittyy useimmiten jonkin ulkopoliitiikan aihepiiriin (policy) tutkimukseen, ja kansallisvaltio toimijana on tapaustutkimusten keskiössä. (Gerring 2007, 17–20; Klotz 2008, 1, 43; Starr 2006, 2)

”Rajojen ylittämisestä” on kuitenkin tullut entistä tavallisempaa, minkä Starr laskee osin Rosenaun maailmanpolitiikan turbulenssin ansioksi. (Starr 2006, 3) Klotz puolestaan puhuu globalisaation tutkimuksen esiinmarssista. (Klotz 2008, 43) Tieteenalan kannalta merkittävä muutos on ollut se, että valtion sisäisten tapahtumien merkitys kansainväliselle politiikalle on tunnustettu.

Empiirisessä tutkimuksessa tämä on tarkoittanut väljempää liikkumista analyysin eri tasojen välillä (järjestelmätasolta yksilötasolle ts. makrotasolta mikrotasolle). Samalla laadullinen tutkimus on parantanut asemiaan suhteessa määrälliseen tutkimukseen, kun käyttöön on otettu valtio-opin tutkimusmetodeja. (Starr 2006, 2–5)

Suhteessa edelliseen oma tutkimukseni ei siis edusta kansainvälisen politiikan perinteistä tutkimuslinjaa, koska sen keskiössä on kansalaisjärjestö, jota realismi ei edes laske kansainvälisen politiikan toimijaksi.

7.4. Tapaustutkimus, laadullinen tutkimus ja tutkimushaastattelu

7.4.1. Tutkimuksen tapauksen määrittely

Tapaustutkimuksessa tutkimuksen kohteena olevia tapauksia on vain yksi tai korkeintaan muutama. Tarkoituksena on tarkastella syvällisesti jotakin rajattua ilmiötä jonakin tietynä

ajanjaksona. Tapaustutkimuksen vastakohtana voi pitää tutkimusta, jossa tarkastellaan otosta jostakin laajemmasta joukosta, joka koostuu homogeenisistä tapauksista. Tapaustutkimus on hyödyllinen silloin, kun selvitetään mikro- ja makrotasojen välillä tapahtuvaa sosiaalista vuorovaikutusta. Kokonaisuudesta saadaan parempi kuva, kun pureudutaan yhteen olennaiseen osaan. (Gerring 2007, 1, 17–20, 39, 48–51, 66; Myös George ja Bennet 2005; 17–18)

Kun kyse on tapaustutkimuksesta, tutkijan on määriteltävä, mitä joukkoa oma tapaus, eli *case*, edustaa. Ajatuksena on, että tutkimus kertoo jotakin paitsi yksittäisestä tapauksesta myös siitä joukosta, johon se kuuluu, vaikka yleistettävyyteen suhtaudutaankin varauksella. (Klotz 2008, 44–45; Gerring 2007, 20). Tulkinnallisessa perinteessä tapauksen määrittelyn katsotaan riippuvan tutkimusta ohjaavasta teoriasta. Myös tapauksen kuvailu on jo tulkintaa. (Hopf 2007, 65)

Kuten edellä mainittiin, Venäjän kansalaisyhteiskunnan tutkimuksessa kansalaisjärjestöt luokitellaan yleensä niiden funktion pohjalta sosiaalisiin ja yhteiskunnallisiin järjestöihin. Näistä ensimmäiset tuottavat sosiaalipalveluja, joista valtio ei itse kykene huolehtimaan. Sosiaalisten järjestöjen suhde valtioon on yleensä ongelmaton, koska ne eivät tee mitään valtion etujen vastaista. Ihmisoikeusjärjestöt sen sijaan luokitellaan usein yhteiskunnallisiksi järjestöiksi, jotka kriittisten, usein läntiseen arvomaailmaan perustuvien lähtökohtiensa vuoksi joutuvat helposti ongelmiin valtion kanssa.

Oman tutkimukseni kannalta luokittelu on ongelmallinen, sillä *Grazhdanski* kontrolissa on piirteitä sekä sosiaalisista järjestöistä että yhteiskunnallisista järjestöistä. Yksi *Grazhdanski* kontrolin projekteista tarjoaa vähäosaisille oikeusapua, mitä voidaan pitää sosiaalisille järjestöille tyypillisenä toimintana. Samalla se muistuttaa yhteiskunnallista järjestöä, koska se pyrkii juurruttamaan demokraattiset periaatteet viranomaisten toimintatapojen perustaksi ja tähtää siis rakenteellisiin muutoksiin.

Olennaista on kuitenkin se, ettei luokittelu sosiaaliseen tai yhteiskunnalliseen järjestöön tuo esiin järjestön luonnetta oleellisella tavalla. Siksi määrittelen järjestön seuraavasti. Tutkimukseni kannalta *Grazhdanski* kontrolissa on kaksi olennaista piirrettä: 1) se on riippumaton valtiosta, eli valtio ei pääätä sitä, mitä se tekee, ja 2) se toimii ulkomaisella rahoituksella. Näiden lisäksi siinä on piirteitä kummastakin edellä mainitusta kansalaisjärjestöjen luokasta: Se toimii itsenäisesti ja kriittisesti (vrt. yhteiskunnalliset järjestöt) mutta samalla se tekee yhteistyötä viranomaisten kanssa. Lisäksi se tarjoaa sosiaalisiksi luokiteltavia palveluja, jotka tavallisesti kuuluvat valtion

velvollisuuksien piiriin (vrt. sosiaaliset järjestöt). Järjestön ideologiaa ei voi luokitella yksinomaan länsimaiseksi, vaikka se perustaa arvonsa esimerkiksi Euroopan neuvoston periaatteisiin. Venäläinen kulttuuri ja arvomaailma, joka juontaa juurensa Neuvostoliiton ajalta ja sen aikaisesta toisinajattelijaliikkeestä, vaikuttavat voimakkaasti järjestön käsitykseen itsestään.

Näin ollen oman tutkimuskohteeni viiteryhmäksi voidaan määritellä joukko, joka muodostuu venäläisistä, valtiosta riippumattomista kansalaisjärjestöistä, jotka saavat ainakin osan rahoituksestaan ulkomailta. Kyse voi olla paitsi ihmisoikeusjärjestöistä myös esimerkiksi ympäristöjärjestöistä, jotka määrittelevät tavoitteensa valtiosta riippumatta. Tutkin siis yhtä tällaista mikrotason järjestöä kontekstissa, johon vaikuttavat sekä Venäjän valtio että ulkomaiset rahoittajat.

7.4.2. Tutkimukseni laadullisena tutkimuksena

Tutkimukseni on siis tapaustutkimus venäläisestä, riippumattomasta ja ulkomaalaisrahoitteisesta kansalaisjärjestöstä. Lisäksi kyse on nimenomaan laadullisesta tapaustutkimuksesta. Olen valinnut metodikseni laadullisen metodin, koska sen avulla voin vastata seuraaviin kysymyksiin: millainen järjestö tutkimani ihmisoikeusjärjestö oikein on? Miten se pystyy toimimaan ympäristössä, joka on välillä sille vihamielinen ja välillä ystävällinen? Miten toimiminen ulkomaisen rahoituksen varassa vaikuttaa näihin kahteen seikkaan – siihen, minkälainen järjestö ideologialtaan on ja siihen, mikä sille on mahdollista?

Laadullinen tutkimus pitää sisällään useita erilaisia tutkimuksen alalajeja. (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 9–11) Yhteistä kaikille niille on se, että kyse on merkitysten ymmärtämisestä. (Hopf 2007, 61–62) Laadullisen tutkimuksen vastaparina pidetään yleensä määrällistä tutkimusta, vaikkei jako olekaan yksiselitteinen. Jos määrällinen tutkimus pyrkii lähtökohtaisesti yleistettävyyteen, ennustettavuuteen ja kausaaliin selityksiin, laadullinen tutkimus pyrkii kontekstuaalisuuteen, tulkintaan ja toimijoiden näkökulman ymmärtämiseen. Todellisuuden luonne ymmärretään subjektiiviseksi ja sosiaalisesti konstruoiduksi, kun taas määrällinen tutkimus uskoo todellisuuden objektiivisuuteen. Laadullisessa tutkimuksessa tutkija on vuorovaikutuksessa tutkimuskohteensa kanssa, kun taas määrällisessä kohde on tutkijasta riippumaton. (Hirsjärvi ja Hurme 2008, 22–23)

Kun määrällinen tutkimus paljastaa syy-seuraus-yhteyksiä ilmiöiden välillä, laadullinen tutkimus selittää, mistä tällaiset yhteydet johtuvat. (Gerring 2007, 43)

Laadullinen tutkimus tarvitsee tuekseen teorian, joka muodostuu käsitteistä ja niiden välisistä suhteista. (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 17–19) Laadullinen tutkimus ei usko siihen, että edes havainnot ja aineisto olisivat teoriasta riippumattomia. Siksi emme voi testata teorioitamme "todellisuutta" vasten. (emt. 20–22; Kratochwil 2007, 32) Tutkimustyyppiltään laadullinen tutkimus on empiiristä, joten metodin merkitys korostuu. (Tuomi ja Sarajärvi 20–22;)

Miksi emme sitten voi vain kysyä tutkittavilta, mitä he tarkoittavat sanoessaan tai tehdessään jotain? Syy on laadullisen tutkimuksen sisältämässä näkemyksessä, jonka mukaan yksilö ei pysty yksin täysin kontrolloimaan tai tulkitsemaan sanojaan tai tekojaan. Tämä puolestaan johtuu sosiaalisista rakenteista, minkä takia tutkijan on keskityttävä paitsi subjektin toimintaan myös häntä ympäröivään kontekstiin. Tutkimuksessa on huomioitava historia ja kulttuuri. (Hopf 2007, 61–62; Hirsjärvi ja Hurme 2008, 19; George ja Bennet 2005, 19)

Tässä kontekstissa aineisto saa merkityksensä. Tutkimukseni ei kuitenkaan ole strukturalistinen. Mielekkäämpänä vaihtoehtona pidän niin sanottua tulkinnallista (interpretivist) lähestymistapaa. Strukturalistit keräävät todistusaineistoa sosiaalisen rakenteen olemassaolosta, kun taas tulkinnallisen suunnan edustajat muodostavat rakenteen sen pohjalta, kuinka tiedonantajat sitä kuvaavat ja mitä se heille merkitsee. Kyse on tämän rakenteen intersubjektiiivisestä merkityksestä. Subjektin mieltymysten, etujen tai aikomusten ei nähdä kumpuavan yksin subjektista itsestään, vaan huomioon täytyy ottaa myös sosiohistoriallinen konteksti. (Hopf 2007, 61–62, 65)

Tämä seikka näkyy aineistoni luonteessa ja sen tulkinnassa. Aineistoni keskeisin osa koostuu tutkimuksen kohteena olevan ihmisoikeusjärjestön työntekijöiden haastatteluista. Keskiössä ovat työntekijöiden näkemykset siitä, minkälaiset järjestön suhteet ovat kansainvälisiin rahoittajiin ja viranomaisiin. Järjestön sisäisen ja sitä ympäröivän sosiohistoriallisen kontekstin rakennan paitsi oman aineistoni myös edellä esitellyn Venäjän kansalaisyhteiskuntaa koskevan tutkimuksen avulla. Olettamuksena ei ole, että kaikki kontekstiin liittyvät seikat voitaisiin ottaa huomioon – se on mahdotonta ja tarpeetonta.

Ted Hopf (2007, 65–67) esittää neljä seikkaa siitä, mitä tulkinnallisella tutkimuksella voidaan ja ei voida saada tietää.

- a) Tulkinnallinen tutkimus ei usko, että subjekti voitaisiin analysoida tai teoretisoida tyhjentävästi. Kaikkia syitä ei ole mahdollista määritellä (esim. kontekstin kuvaus on aina epätäydellinen).
- b) Se uskoo tapausten olevan erilaisia kunnes toisin todistetaan.
- c) Se huomioi anomaliat ja hyväksyy ne sellaisinaan. Ne ovat aina mahdollisesti merkityksellisiä (vrt. määrällinen tutkimus, joka pyrkii vähättelemään poikkeusten merkitystä).
- d) Se ei usko voivansa tehdä pitkälle vietyjä tulevaisuutta ennustavia johtopäätöksiä, jotka koskisivat itse tapausta saati sitten yleisempää joukkoa.

Pari asiaa vaatii tarkennusta. Tulkinnallinen tutkimus esittää, ettei sosiaalisessa elämässä ole luonnonlakien kaltaisia lainalaisuuksia. Sosiaalisia ilmiöitä pidetään niin moninaisina, ettei kaikkien tekijöiden vaikutusta ole mahdollista huomioida. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteivätkö tulkinnallisen tutkimuksen tekijät hyväksyisi samankaltaisuutta tai identtisyyttä tietyissä rajoissa. Intersubjektivisuudessa on kyse nimenomaan yhteisten merkitysten jakamisesta: ihmiset voivat ymmärtää samat sosiaaliset käytännöt samalla tavoin tietyssä sosiaalisessa ryhmässä. (Hopf 2007, 68) Vain tällä tavoin ymmärrettynä myös oman tutkimuksen rakenne tulee mielekkääksi. Katson haastattelemani järjestön työntekijöiden edustavan työpaikkaansa eli tutkimuksen kohdetta. Etsin heidän kertomastaan paitsi yhteneväisyyksiä myös eroavaisuuksia.

Toinen tarkennusta vaativa seikka on tutkimuksen yleistettävyyden. Kuten sanottu, yleistämiseen ja ennustamiseen suhtaudutaan laadullisessa tapaustutkimuksessa varoen. Se on kuitenkin mahdollista tietyissä rajoissa. Tulkinnallinen tutkimus hyväksyy rajatut ennustukset, jotka on kontekstualisoitu tarkasti sosiaaliseen ympäristöön, joka tuotti nykytilanteen. (Hopf 2007, 71)

Myös tutkimuksen ajalliset rajat on määriteltävä tarkasti, sillä yleistä ei voi tehdä ongelmitta eri aikakausien välillä. Tutkijan on selitettävä, miksi kyseinen aikakausi poikkeaa muista aikakausista. (em.) Oman tutkimuksen haastattelut tehtiin pääosin keväällä 2009.

Haastatteluhetkelle voi määritellä kolme leimallista piirrettä: 1) Putinin kausi Venäjän presidenttinä oli päättynyt ja Medvedevin roolia vielä arvuuteltiin, vaikka hän oli ollut tehtävässään vuoden ajan. 2) Valtion kansalaisyhteiskuntaan kohdistamat valvontatoimet alkoivat hellittää kireimpien vuosien jälkeen. 3) Talouskriisin vaikutus Venäjään oli pahimmillaan, mikä

vauhditti kansainvälisten rahoittajien vetäytymistä Venäjältä. Kaikki nämä seikat nousevat esiin haastatteluissa ja auttavat määrittämään kontekstia, joissa haastattelut tehtiin.

Yleistäminen vaatii tutkijalta tarkkuutta: tutkijan on määriteltävä tarkasti, mitä tai ketä yleistys koskee. Toisin sanoen, koskeeko väite ainoastaan appelsiineja vai hedelmiä yleensä (eli myös omenia)? (Gerring 2007, 80) Oman tutkimukseni kannalta keskeistä on huomata se, koskevatko jotkin seikat vain kriittisiä venäläisiä ihmisoikeusjärjestöjä vai venäläisiä kansalaisjärjestöjä yleensä (myös valtiolle myötämielisiä)? Tutkija on velvollinen selittämään myös sen, miksi tulokset eivät ole yleistettävissä. Vastaukseksi ei riitä se, ettei laadullinen yhteiskuntatieteellinen tutkimus ole luonteeltaan tulevaisuutta ennustavaa. (Hopf 2007, 70–71)

Tulkinnallisen tutkimuksen perinteen mukaisesti suhtaudun varauksella siihen, missä määrin omat tutkimustulokseni ovat yleistettävissä. Edellä esitelty Venäjän kansalaisyhteiskunnan tutkimus ja omat tutkimushaastatteluni antavat kuitenkin ymmärtää, että monet Grazhdanski kontrollin piirteet ja kokemukset ovat yhteisiä laajemmalle kansalaisjärjestöjen joukolle.

7.4.3. Teemahaastattelu tutkimusmetodina

Metodin valinta lähtee tutkimuskysymyksistä ja siitä, miten niihin voisi vastata. Metodina on harkittava suhteessa kohteena olevaan ilmiöön ja vaihtoehtoihin tapoihin hankkia aineistoa. (Hirsijärvi ja Hurme 2008, 15; Gerring 2007, 68)

Laadullisen tutkimuksen tavallisimmat aineistonkeruumenetelmät ovat haastattelu, kysely, havainnointi ja erilaisista asiakirjoista tai muista dokumenteista poimittava tieto. Oma menetelmäni on haastattelu, tarkemmin sanoen teemahaastattelu. Haastattelulla voi tutkia haastateltavan aikomuksia käyttäytyä jollakin tavalla. (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 7) On loogista, että selvittäessämme ihmisen ajatuksia ja toiminnan syitä, kysymme niistä häneltä itseltään.

Vastaukset eivät kuitenkaan ole itse "totuus", vaan tutkijan tehtäväksi jää analysoida haastateltavan puhe ja etsiä sen sisältämiä merkityksiä. Mikään aineisto ei puhu itsensä puolesta vaan vaatii tulkintaa. (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 72; Gerring 2007, 69–70) Oman tutkimusongelmani ratkaisemiseen haastattelu sopii hyvin siksi, että olen kiinnostunut tutkimukseni kohteena olevan järjestön työntekijöiden mielipiteistä ja näkemyksistä. Haastateltavien omien luonnehdintojen pohjalta saan kiinni merkityksistä, joita he eri asioille antavat.

Haastattelu on sosiaalinen vuorovaikutustilanne ja myös merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa. Haastateltavan antamat vastaukset heijastavat aina haastattelijan läsnäoloa ja hänen tapaansa kysyä asioita. Haastattelutilanteessa otetaan käyttöön tietyt roolit. (Hirsjärvi ja Hurme 2008, 47–50) Samalla haastattelu on luonteeltaan spontaania kommunikointia, vaikka teemat ovatkin etukäteen tiedossa. Haastateltavien persoona tulee enemmän esiin kuin esimerkiksi puhetta pidettäessä. (Hermann 2008, 152–156) Haastattelu on menetelmänä joustava: se antaa mahdollisuuden suunnata itse tiedonhankintaa. Lisäksi haastateltava itse saa mahdollisuuden kertoa näkemyksensä mahdollisimman vapaasti. (Hirsjärvi ja Hurme 2008, 34–35)

Haastattelu voi kuitenkin sisältää myös paljon virhelähteitä. (em.) Oman tutkimukseni kohdalla ilmeinen virhetulkintoja synnyttävä seikka on kieli, sillä haastattelut tehtiin joko englanniksi tai venäjäksi (noin puolet ja puolet). Siksi väärinymmärtämisen mahdollisuus on olemassa jo pelkästään kulttuurisista syistä. Vaikka puhun englantia ja venäjää ja haastattelut sujuivat lähes poikkeuksetta ilman ymmärtämisvaikeuksia, en ymmärrä kaikkia vivahteita, joita itselleni vieraat kielet ovat täynnä.

Jos kieli osaltaan vaikeuttaa haastateltavien puheen tulkintaa, on olemassa myös sitä helpottavia seikkoja. Oma roolini järjestön entisenä harjoittelijana on yksi sellainen. Minuun luotettiin, ja tunsin, että minulle puhuttiin suoraan myös vaikeista asioista. Kaikki haastateltavat olivat kiinnostuneita keskustelemaan kanssani ja ilmapiiri oli joka kerta positiivinen. Myös roolini kielteiset vaikutukset on kuitenkin otettava huomioon. Olinko esimerkiksi johdatteleva, sillä työkokemukseni järjestössä vaikutti auttamatta haastattelurungon laatimiseen? Nämä ongelmat ovat kuitenkin sellaisia, että niiden kanssa voi elää. Hopfin (2007, 62) mukaan tutkijan ei tarvitse analysoida läpikotaisesti sitä, miten oma läsnäolo vaikuttaa haastattelutilanteeseen. Riittää, että asiasta on tietoinen. Olennaista on tulkita aineistoa omien käsitteiden avulla ja tulkittavan näkökulmaa unohtamatta.

Tekemäni haastattelut olivat luonteeltaan teemahaastatteluja. Teemahaastattelu on lähempänä strukturoimatonta haastattelua kuin strukturoitua, mutta silti keskustelu etenee tiettyjen aihepiirien pohjalta. (Hirsjärvi ja Hurme 47–48, 2008) Olin päättänyt aihepiirit ennalta ja esitellyt ne haastateltaville etukäteen lyhyesti sähköpostitse. Aihepiirejä oli kolme: a) tutkimuskohteena olevan järjestön toiminta ja luonne, b) sen suhteet muuhun kansalaisyhteiskuntaan ja viranomaisiin sekä c) sen rahoitus.

Keskustelu eteni näiden teemojen varassa. Haastattelin huhti- ja toukokuussa 2009 yhdeksän Grazhdanski kontrolin työntekijää yksilöllisesti ja tallensin haastattelut diginauhurilla. Kaksi järjestön työntekijää oli jonkin verran aikaisemmin lopettanut työnteon vanhuuden sairauksien vuoksi, joten heitä en tavannut. Lisäksi haastattelematta jäi sihteeri, joka oli ollut työssään vasta melko vähän aikaa, ja joka ei osallistunut järjestön työn sisällön suunnitteluun millään tavalla. Haastattelin työntekijöitä asiantuntijoina, vaikka kyselin myös heidän omasta henkilöhistoriastaan ja arvomaailmastaan.

Lisäksi aineistoon sisältyy kolme muuta haastattelua, jotka ovat luonteeltaan taustoittavia ja auttavat kontekstin hahmottamisessa. Näistä haastateltavista yksikään ei ollut minulle entuudestaan tuttu. Heistä kaksi on kansalaisjärjestöjen kattojärjestöjen työntekijöitä, joista toinen edusti arkangelilaista Garant-järjestöä ja toinen pietarilaista TsNRO-järjestöä. Myös nämä haastattelut tehtiin huhti- ja toukokuussa 2009. Kyselin heiltä tietoja heidän toiminta-alueidensa (Arkangeli ja Pietari) kansalaisjärjestökentän tilasta ja Venäjän valtion suhtautumisesta kansalaisjärjestöihin. Nämä haastattelut olivat hyödyllisiä siksi, että ne tarjosivat paitsi laajemman näkymän Venäjän kansalaisyhteiskuntaan myös sen alueellisiin eroihin. Kävi ilmi, että Arkangelissa venäläisviranomaiset eivät ole puuttuneet kansalaisjärjestöjen toimintaan yhtä kovin ottein kuin Pietarissa. Tämä on muistutus siitä, kuinka iso maa Venäjä on.

Näiden kahden haastattelun lisäksi aineistoon kuuluu vielä yhdysvaltalaisen Open Society Institute -järjestön²⁶ Venäjän-koordinaattorin haastattelu, jonka tein tammikuussa 2010 New Yorkissa. George Sorosin perustama OSI toimi pitkään Venäjällä kansalaisjärjestöjen rahoittajana, mutta on sittemmin pääosin vetäytynyt maasta. Kyselin haastateltavalta Venäjän kansalaisyhteiskunnan kehityksestä ulkomaisen rahoittajan näkökulmasta. Hän kertoi minulle syistä, jotka OSI:n Venäjän-toimintojen supistamisen taustalla ovat. Tämä on hyödyllistä kansainvälisten rahoittajien motiivien ja lähtöpäätösten ymmärtämiseksi.

Mitä tutkimuskohteeni työntekijöiden haastatteluihin tulee, haastattelujen sisältö vaihteli haastateltavasta riippuen. En esittänyt samoja kysymyksiä jokaiselle järjestön työntekijälle vaan valitsin kysymykset ennen jokaista haastattelua. Välillä törmäsin tilanteeseen, jossa haastateltava koki, ettei ole tarpeeksi osaava vastaamaan johonkin kysymykseen. Pyysin yleensä silti mielipidettä. Lisäksi keskustelu saattoi poiketa sivupolulle kesken haastattelun, mutta suhtauduin

²⁶ Open Society Institute on vuodesta 2011 alkaen tunnettu nimellä Open Society Foundations. Käytän järjestöstä sen vanhaa nimeä OSI, koska järjestöä kutsuttiin sillä nimellä haastatteluhetkellä.

rönsyilyyn suopeasti. Järjestön työntekijöiden haastattelut muovautuivat myös riippuen siitä, miten tärkeäksi arvioin heidän roolinsa järjestössä: järjestön johtaja ja projektikoordinaattorit saivat enemmän haastattelu-aikaa kuin kirjanpitäjät.

Haastattelujen lisäksi aineistooni kuuluu jonkin verran muita lähteitä, muun muassa jokunen lehtiartikkeli ja muutama Grazhdanski kontrolin vuosikertomus tai muu raportti. Johtaja Pustyntsev antoi käyttööni hänestä itsestään kirjoitetun lehtijutun, jonka hän katsoi kuvaavan näkemyksiään. Sain myös kopiot päätöksistä, jotka pietarilaiset oikeusistuimet antoivat järjestön ja viranomaisten välisen oikeuskiistan aikana. Lisäksi olen katsonut dokumenttielokuvan, jossa järjestöni johtajaa ja varajohtajaa on haastateltu 90-luvulla. Dokumentti käsittelee Venäjällä edellä mainittua aktivistia Aleksandr Nikitina, jonka puolustuksen tutkimani järjestö organisoii.

Olen litteroinut haastatteluaineiston ja purkanut puheen tekstiksi tarkkuudella, joka vastaa omia käyttötarkoituksiani. Toisin sanoen merkityksettömät huokaukset ja tauot on jätetty huomiotta. Aineisto sisältää kohtia, joista en saa äänityksen laadun vuoksi selvää, mutta tutkimukselleni niistä aiheutuva haitta on hyvin pieni. Tekstiä on yhden rivivälillä noin 150–200 sivua. Yksittäiset haastattelut kestivät 20 minuutista 1,5 tuntiin. Kaikki tässä työssä esiintyvät suorien lainausten käännökset ovat minun tekemiäni.

Lopuksi pari sanaa havainnoinnista aineistonkeruumenetelmänä. Koska olen ollut Grazhdanski kontrolissa harjoittelijana, aikaisemmat kokemukseni järjestöstä perustuvat pitkälti harjoittelun aikana tekemääni havainnointiin. Tätä havainnointia en kuitenkaan ole tehnyt millään tavalla tieteellisesti. Silti harjoittelukokemukseni on vaikuttanut siihen, että tämä tutkimus on ylipäänsä syntynyt, koska sen aikana heräsivät kysymykset, joihin pyrin tällä tutkimuksella vastaamaan. Tutkimuskirjallisuuden lisäksi ennakkokäsitykseni ovat vaikuttaneet vahvasti siihen, mitä kysyin haastateltavilta. Haastattelut eivät siis tapahtuneet ”puhtaalta pöydältä”, sillä haastateltavat olivat minulle enemmän tai vähemmän tuttuja. Mutta kuten todettu, näen tämän tilanteen vaikuttaneen haastatteluihin enemmän positiivisesti kuin negatiivisesti.

7.5. Aineiston analysointi

7.5.1. Sisällönanalyysi

Laadullisessa tutkimuksessa sisällönanalyysi on ahkerasti käytetty analyysimetodi. Sen voi ymmärtää laajassa tai suppeassa mielessä: joidenkin mukaan laadullisessa tutkimuksessa on aina jossakin määrin kyse sisällönanalyysistä. (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 14) Sisällönanalyysia ei kuitenkaan ole mielekästä käyttää ilman sen liittämistä johonkin tutkimusperinteeseen tai lähestymistapaan. (em. 166) Oma analyysini tapahtuu siksi kansainvälisen politiikan teoreettisessa viitekehyksessä, jonka avulla määrittelen toimijani ja niiden väliset suhteet. Tutkimuksessani on kyse mikrotasolla vaikuttavien ei-valtiollisten toimijoiden ja suvereenin valtion vuorovaikutuksesta globaalissa maailmassa. Tärkeitä käsitteitä ovat näin ollen globalisaatio (Rosenaun turbulenssi), suvereniteetti ja kansalaisyhteiskunta. Edeltävissä luvuissa olen käsitellyt näihin kaikkiin kolmeen aiheeseen liittyvää tutkimusta, erityisesti Venäjän kontekstissa.

Tutkittava ilmiö täytyy rajata mahdollisimman kapeaksi. Samalla tästä ilmiöstä on kerrottava lähestulkoon kaikki mahdollinen. Sisällönanalyysi on syytä aloittaa kuvailulla, eli tutkijan täytyy kartoittaa henkilöiden ja tapahtumien ominaisuuksia ja piirteitä. Oman tutkimukseni kohdalla tämä tarkoittaa järjestön toiminnan ja historian kuvailua, jonka avulla lukija saa käsityksen järjestön luonteesta ja vaikutusmahdollisuuksista. Kuvailu on tärkeää myös tutkimuksen ajankohdan ja paikan hahmottamisen vuoksi. (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 92–94)

Jotta tutkimus ei jää kuvailun tasolle vaan siitä muodostuu jäsennelty analyysi, aineiston käsittelyyn kuuluu sen luokittelu, teemoittelu ja tyypittely. Tämä on välttämätöntä, jos aineiston eri osia haluaa vertailla keskenään. Luokat täytyy perustella sekä empiirisesti että käsitteellisesti, eli niiden täytyy pohjata sekä aineistoon että teoreettiseen viitekehykseen. Käytännössä tutkija analysoi aineistoaan jo sen keräämisvaiheessa. (Hirsjärvi ja Hurme 2008, 1465–147) Haastattelujen edetessä muutin tarvittaessa kysymyksiä, keksin uusia ja jätin joitakin pois.

Teorialla voi olla analyysissa kolmenlainen rooli. Puhutaan aineistolähtöisestä, teoriasidonnaisesta ja teorialähtöisestä analyysistä. Näistä ensimmäisessä teorian rooli on vähäinen ja tutkimuksen käsitteet määritellään aineiston pohjalta. Viimeisessä mallissa teoria on analyysin lähtökohta. Oma valintani on näistä keskimäinen eli teoriasidonnainen analyysi. Siinä tunnustetaan aiemman tutkimustiedon vaikutus analyysiin, mutta tarkoitus ei kuitenkaan ole testata teoriaa. Tutkija

yhdistelee toisiinsa teoriasta johdettuja valmiita malleja ja aineistosta kumpuavia käsitteitä. Valmiita teoreettisia johtoideoita pyritään todentamaan aineiston avulla. (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 95–97; Hirsjärvi ja Hurme 2008, 135–137).

Aineisto järjestetään tiiviiseen ja selkeään muotoon informaatiota kadottamatta. Se ei vielä riitä, sillä kyse on vasta aineiston järjestelemisestä – johtopäätökset täytyy tehdä vielä erikseen. Jäsentely ei ole sama asia kuin lopputulos, ja tutkimusilmiö täytyy esitellä uudessa perspektiivissä. Tutkijan lopullisena tehtävänä on koota johtopäätöksistään kokonaiskuva. (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 103–104, 108; Hirsjärvi ja Hurme 2008, 143–145)

7.5.2. Tutkimuksen eettisyys ja laatu

Perinteiset määrällisen tutkimuksen luotettavuuden mittarit, validiteetti ja reliabiliteetti, ovat joutuneet kritiikin kohteeksi laadullisen tutkimuksen kontekstissa. Monissa oppaissa ehdotetaan näiden käsitteiden hylkäämistä, koska ne eivät ole sopivia käsitteitä arvioimaan laadullisen tutkimuksen heikkouksia ja vahvuuksia. (Hirsjärvi ja Hurme 2008, 185; Tuomi ja Sarajärvi 2009, 136–137). Näiden ”ulkoisten” validiteetin mittareiden sijaan laadullisessa tutkimuksessa korostetaan ”sisäisen” validiteetin merkitystä. Kyse on toisin sanoen siitä, kuinka johdonmukainen tutkimus on ja kuinka hyvin se perustelee argumenttinsa. (Gerring 2007, 43)

Millaista siis on hyvä laadullinen tutkimus? Sarajärvi ja Tuomi laskevat kriteereiksi tiedon puolueettomuuden, julkisuuden ja järjestelmällisyyden. Ennen kaikkea he painottavat tutkimuksen sisäistä johdonmukaisuutta. Koskeeko tutkimus sitä, mitä sen on oletettu koskevan? Käytetäänkö tutkimuksessa käsitteitä, jotka heijastavat tutkimuksen kohteena olevaa ilmiötä? (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 126–127; Hirsjärvi ja Hurme 2008, 187)

Argumentoinnin tulee olla selkeää, ja tutkimuksen täytyy rakentua eettisesti kestäväälle pohjalle. Jotta lukija voi vakuuttua tutkimuksen eettisyydestä, tutkijan täytyy antaa riittävästi tietoa tutkimusprosessista. Tutkijan on dokumentoitava ja perusteltava, miten ja miksi hän on päätenyt rakentamaan analyysinsä niin kuin on. Myös aineistoa on käsiteltävä huolellisesti.

Tutkimusmenetelmät eivät ole neutraaleja välineitä, jotka tuottavat samoja tuloksia tutkijasta riippumatta. Siksi argumentointi ja sen johdonmukaisuus ovat keskeisessä roolissa. (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 126–127, 136–137, 141–143; Hirsjärvi ja Hurme, 19–20, 187). Muiden

tiedeyhteisön jäsenten on voitava jäljittää tutkijan johtopäätökset. Huolellisuus takaa sen, että käsitteet, kategoriat, todistusaineisto ja johtopäätösten logiikka tulevat määritellyiksi selkeästi, minkä jälkeen myös debatti niistä on mahdollinen. (Pollins 2007; 95–96)

Kratochwil korostaa tutkimustyön sosiaalista luonnetta ja tutkimusyhteisön merkitystä tutkimuksen laadun arvioinnissa. Maailmassa, jossa tiedettä ei voi määritellä ”tosilauseiden summaksi” (koska totuutta sellaisenaan ei ole olemassa), tutkijayhteisön merkitys tutkimuksen arvioinnissa korostuu. Tiede ei ole yksi ja yhtenäinen (kuten positivismi olettaa) vaan jokainen tieteenala on oman tutkimuksensa paras tuomari. (Kratochwil 2007, 26–29, 33; myös Pollins 2007; 88–89, 97)

8. ANALYYSI: GLOBAALIA AKTIVISMIA SUVEREENISSA VALTIOSSA

Tutkimuskysymykseni kuuluvat: Millä tavalla venäläinen mutta ideologialtaan ”länsimainen” ihmisoikeusjärjestö pystyy edistämään tavoitteitaan ympäristössä, joka ei jaa järjestön arvomaailmaa ja joka on epävaka ja joskus jopa vihamielinen järjestöä kohtaan? Entä millä tavalla järjestön toiminnan perustana oleva ulkomainen rahoitus muovaa järjestön ideologiaa, ohjaa sen toimintaa ja vaikuttaa sen mahdollisuuksiin? Vastatakseni näihin kysymyksiin, keskityn analyysissäni neljään seikkaan, joiden lähempää tarkastelua tutkimuskysymyksiini vastaaminen edellyttää. Ne ovat

- 1) Grazhdanski kontrollin arvomaailma. Mitä tarkoittaa järjestön ”länsimaisuus”, mistä se juontaa juurensa? Miten se näkyy järjestön toiminnassa?
- 2) Grazhdanski kontrollin ja rahoittajien väliset suhteet. Minkälaisin ehdoin sitä myönnetään ja minkälaisin ehdoin järjestö ottaa sitä vastaan?
- 3) Grazhdanski kontrollin ja viranomaisten väliset suhteet. Millaista se on luonteeltaan ja mitkä seikat vaikuttavat epäonnistumisiin ja menestymisiin?
- 4) Johtaja Pustyntsevin vaikutus järjestön toimintaan. Millä tavalla johtajan rooli on merkityksellinen ja miten järjestön toiminta jatkuu tulevaisuudessa?

Olen jakanut analyysini näihin neljään luokkaan, ja tutkimuskysymyksiini palaan johtopäätöksissä analyysin jälkeen. Analyysi etenee käsi kädessä edellä esittelemäni teorian kanssa.

8.1. Tapaus Grazhdanski kontrol

Ihmisoikeusjärjestö Grazhdanski kontrol²⁷ aloitti toimintansa Pietarissa vuonna 1992. Se on alusta asti edustanut kansalaisjärjestöjen marginaalia siinä mielessä, että sen tausta on neuvostoajan toisinajattelijapiireissä. Perustajat olivat ihmisoikeusaktivisteja, toimittajia, lakimiehiä, federaation duuman ja Pietarin kaupunginvaltuuston jäseniä. Virallisesti järjestö rekisteröityi vuonna 1995, jolloin sen työntekijät alkoivat saada työstään palkkaa. Haastatteluhetkellä keväällä 2009 järjestöllä oli 12 työntekijää, joista osa teki töitä myös muualla. Järjestön johtokuntaan kuului seitsemän ihmistä, joista kolme oli järjestön työntekijöitä. Järjestön johtaja oli ja on edelleen Boris Pavlovitsh Pustyntsev (s. 1935), joka on koulutukseltaan filologi, mutta joka tunnetaan myös pitkän linjan toisinajattelijana. Järjestön varajohtajana toimi Juri Vdovin, minkä lisäksi sillä oli kolme projektikoordinaattoria: Maria Razumovskaja, Maxim Timofejev ja Jelena Shahova. Koulutukseltaan työntekijöiden joukossa on muun muassa kielitieteilijöitä (englanti ja ranska), juristeja ja kaksi kirjanpitäjää.

Toiminnan rahoitus tulee käytännössä täysin ulkomailta. Pietarin kaupunginhallinto kääntyi tosin vuonna 2002 järjestön puoleen ja pyysi sitä kokoamaan ja julkaisemaan kirjana kaikki lasten oikeuksia koskeva kansainvälinen lainsäädäntö. Tähän järjestö sai kaupungilta rahoituksen, mutta se on ollut ainut kerta.

Kun Grazhdanski kontrol aloitti toimintansa, se määritteli tavoitteekseen miliisin, armeijan ja turvallisuuspalvelujen asettamisen parlamentaarisen valvonnan alaisuuteen. Nykyään järjestö määrittelee tavoitteensa eri tavalla: Se pyrkii edistämään oikeus- ja poliisilaitosten uudistusta, tarjoamaan oikeusapua vähäosaisille, kehittämään nuoriso-oikeutta ja taistelemaan rasismia vastaan.

Käytännön työ on projektiluontoista edellä mainittuihin aihepiireihin liittyen. Vuosien varrella projekteja on tullut ja mennyt, sillä monet niistä ovat hiipuneet, kun rahoitusta ei ole löytynyt.

²⁷ Järjestön kotisivut löytyvät osoitteesta <http://www.citwatch.org/>

Esimerkiksi vähäosaisille tarjottavaan oikeusapuun ei haastatteluhetkellä ollut enää varaa. Järjestö oli Pietarin kaupunginhallituksen pyynnöstä suunnitellut myös rasisminvastaisten, lapsille suunnattavien piirroselokuvien tuottamista. Niitä oli tarkoitus esittää Pietarin yli tuhannessa lastentarhassa, mutta tarvittavaa 400 000 euron rahoitusta ei ollut löytynyt. Toinen syy projektien sammumiseen on ollut se, ettei yhteistyö viranomaisten kanssa ole edennyt odotetusti, mikä on keskeyttänyt esimerkiksi työn sotilaiden aseman parantamiseksi.

Järjestön keskittyminen useaan eri aihealueeseen selittyy toiminnan luonteella: Grazhdanski kontrol ei itse toimi eri alojen asiantuntijana vaan pikemminkin välikätenä. Se tuo eri alojen asiantuntijoita – läntisiä ja venäläisiä – yhteen. Esimerkiksi nuoriso-oikeutta ja poliisi- ja oikeuslaitosta on pyritty uudistamaan niin, että länsimaisten ja venäläisten alan asiantuntijoiden välille on järjestetty tapaamisia, joiden tarkoituksena on ollut opettaa venäläisille läntisiä käytäntöjä. Lisäksi järjestö kääntää ja julkaisee paljon erilaisia oppaita, joissa kerrotaan kansalaisille ja viranomaisille kuuluvista oikeuksista esimerkiksi Euroopan neuvoston linjausten pohjalta.

Järjestön toinen erityispiirre on se, että se on melko vähän yhteydessä tavallisiin venäläisiin, koska sen toiminnan kohteena ja yhteistyökumppaneina ovat erilaiset viranomaiset. Poikkeuksen tähän tekee järjestön projekti rikosten uhrien auttamiseksi, jossa ulkopuolinen lakimies on palkattu antamaan ilmaista oikeusneuvontaa pietarilaisille vähäosaisille, jotka ovat joutuneet rikosten uhreiksi (tähän ei siis haastatteluhetkellä ollut enää varaa).

Grazhdanski kontrol on alun perin rakentunut läheisten ystävyysuhteiden varaan, kuten venäläisille kansalaisjärjestöille on tyypillistä. Järjestössä työskentelee johtaja Pustyntsevin vaimo, minkä lisäksi järjestön varajohtaja on Pustyntsevin ystävä vuosien takaa. Yksi projektikoordinaattoreista kertoi päätyneensä Grazhdanski kontroliin töihin, koska hänen vanhempansa ovat Pustyntsevin vanhoja tuttuja. Järjestön työntekijöinä on lähipiirin ulkopuoleltakin palkattuja ihmisiä, mutta myös he luonnehtivat järjestön työntekijöiden välejä hyvin tiiviiksi. Perustajasukupolven ja uudempien tulokkaiden ero näkyy koulutuksessa, sillä vanhemmasta polvesta esimerkiksi Pustyntsev on koulutukseltaan filologi ja varajohtaja Vdovin insinööri, eli vanhaa kaartia yhdistää pikemminkin yhteinen asia kuin tietynlainen koulutustausta. Uudemmat, myöhemmin värätyt työntekijät on sen sijaan palkattu ihmisoikeustyön kannalta hyödyllisen ammattitaidon, kuten lakitieteen tuntemuksen, perusteella.

8.2. Länsimaiset demokratia-arvot vs. vahva valtio

8.2.1. Järjestön tavoitteet: Kansalainen valtion edelle

Kokemus Neuvostoliiton aikaisesta totalitarismista synnytti Grazhdanski kontrol -järjestön. Järjestön johtajana on sen perustamisesta saakka ollut Boris Pustyntsev, joka kuului toisinajattelijoihin Neuvostoliiton aikana ja istui näkemystensä takia myös vankileirillä. Kokemus totalitarismista näkyi tavoitteissa, jotka järjestö asetti itselleen perustamisen yhteydessä: se ilmoitti työskentelevänsä sen eteen, että uuden Venäjän poliisi, armeija ja turvallisuuselimet alistettaisiin parlamentaarisen valvonnan alaisiksi. Johtaja Pustyntsev kertoo:

Tämä johtui siitä, että nämä valtionelimet olivat totalitaarisen valtion luomuksia, joilla oli vain yksi tavoite – suojella valtiota, totalitaristista valtiota. Mihinkään muuhun niistä ei ammatillisessa mielessä ollut. Sellaisinaan nämä ja uudistetut elimet loivat äärimmäisen uhan vastasyntyneelle venäläiselle demokratialle. Ymmärsimme tietenkin, ettemme itse voisi kontrolloida niitä (...) mutta yritimme luoda ilmapiiriä, jossa olisi mahdollista puhua sellaisen kontrollin välttämättömyydestä.²⁸

Järjestön ideologia perustui siis alusta alkaen vahvasti demokraattisille arvoille ja poliisivaltion vastaisuudelle. Järjestön varajohtajan Juri Vdovinin mukaan toiminnalle haettiin mallia ihmisoikeusjärjestöistä, jotka toimivat Yhdysvalloissa, Tšekkoslovakiassa ja Unkarissa. Vaikka tavoitteet on nykyään muotoiltu uudelleen, neuvostomenneisyys ja autoritaarisen valtiojärjestelmän vastustaminen tulevat yhä esiin järjestön työntekijöiden näkemyksissä, ennen kaikkea vanhemman polven kohdalla.

Järjestön tavoitteena on tehdä Venäjästä maa, jossa kansalainen asetetaan valtion edelle. Tässä mielessä järjestön arvomaailma on "postmoderni" tai Rosenaun globaalien ajan hengen mukainen, sillä sen periaatteiden mukaan suvereenin valtion intressi toteutuu vain, jos yksilön oikeuksia kunnioitetaan. Valtio on yksilöä varten. Tämä kuuluu jo järjestön nimessäkin: kansalaisen tulee valvoa valtiota, eikä toisin päin. Venäläinen vahvan valtion perinne näkyy kuitenkin siinä, että järjestön jäsenet puhuvat usein nimenomaan *kansalaisten* oikeuksista (ven. права гражданина). Oikeudet nähdään siis ennen kaikkea suhteessa valtioon sen sijaan, että puhuttaisiin

²⁸ Because these government agencies had been created by a totalitarian state with one aim – to protect the state, a totalitarian state. And they could do nothing more on a professional level. And as such these and reformed agencies presented an extreme threat for the newly born Russian democracy. Of course we realized we wouldn't be able to control them (...) but we tried to create an atmosphere in which it would be possible to talk about the necessity of such control.

ihmisoikeuksista (ven. права человека) ihmisyyteen liittyvinä, yleismaailmallisina oikeuksina. Kysymys on siitä, mitkä oikeudet valtion tulee kansalaisilleen taata. Tätä näkemystä selittävät historialliset syyt, koska Neuvostoliitossa valtio asetettiin kansalaisen edelle jo ideologisella tasolla.

Neuvostoliiton vaikutusta Grazhdanski kontrolin arvomaailmaan ei voi väheksyä, koska se on luonut lähtökohdan, josta käsin järjestö tarkastelee myös nyky-Venäjää. Putinin (ja Medvedevin) hallinnossa nähdään paljon sellaista, joka periytyy suoraan Neuvostoliitosta. Siksi on tärkeää huomata se, että Grazhdanski kontrolin edustama "valtion vastaisuus" on lähtökohdiltaan hyvin erilaista kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa ilmenevä vahvan valtion vieroksuminen. Vaikka läntiset demokratia-arvot ovat järjestölle tärkeitä, niiden käyttövoimana on edelleen järjestön jäsenten omakohtainen kokemus totalitarismista, myös osalla nuorempaa polvea. Toisin sanoen, vaikka järjestön arvomaailmaa voikin luonnehtia monella tapaa länsimaiseksi, sitä ei tässä mielessä ole "tuotu" ulkomailta ja "syötetty" järjestölle ulkomaisen rahoituksen mukana. Omakohtainen kokemus poliisivaltiosta on luonut uskon demokraattisiin arvoihin. Tästä näkökulmasta katsoen Grazhdanski kontrolin on vaikea väittää toimivan vieraiden, länsimaisten tahojen "kätyrinä", kuten Putinin hallinto on antanut ymmärtää.

Edellä kuvatusta kansalaisen ja valtion vastakkainasettelusta sopii esimerkkitapaukseksi Pietarin ihmisoikeusvaltuutetun valinta joitakin vuosia sitten. Projektikoordinaattori Shahova kertoo, kuinka Pietariin nimitettiin ihmisoikeusvaltuutettu, jota ihmisoikeusjärjestöt laajalti vastustivat. Koordinaattorin mukaan valtuutettu ei ollut ihmisoikeuksien suojelija vaan valtion virkamies, joka "puolustaa ensisijaisesti valtion etua". Vastalauseena järjestöt perustivat Pietariin ihmisoikeusneuvoston, jonka tehtäväksi asetettiin toimiminen kantaaottavana varjovaltuutettuna.

Kansalainen vastaan valtio -asetelma voidaan laajentaa myös kysymykseksi siitä, minkälainen valtion ja kansalaisyhteiskunnan suhteen tulisi Grazhdanski kontrolin mielestä olla. Järjestö korostaa tarvettaan pysyä riippumattomana valtiosta, joten valtion ja kansalaisyhteiskunnan suhteen tulisi tässä mielessä rakentua liberaalin kansalaisyhteiskuntaregiimin mukaiseksi. Valtion pitäisi nähdä kansalaisyhteiskunta tärkeänä riippumattoman tiedon lähteenä. Myös tämä näkemys juontaa juurensa neuvostoyhteiskunnasta, sillä Pustyntsevin mukaan johtajille tarjoihtiin tuohon aikaan usein sellaista tietoa, jota heidän uskottiin haluavan kuulla. Siksi he eivät tieneet, mitä maassa todella tapahtui. Pustyntsev perustelee osallistumisensa presidentti Medvedevin ihmisoikeusneuvostoon seuraavasti:

"Mitä tulee Pamfilovan johtamaan ihmisoikeusneuvostoon, kyse on ainutlaatuisesta tilaisuudesta selittää viranomaisille, mitä ihmisoikeuksien saralla oikeasti tapahtuu. Usein heillä ei ole käsitystä siitä, mitä on tekeillä. Vanhan neuvostoperinteen mukaisesti ihmiset, jotka välittävät heille tietoa, tietävät varsin hyvin, mitä heiltä odotetaan. Siksi he välittävät vain sellaista tietoa, joka on tervetullutta. Minulle ihmisoikeusneuvoston arvo on mahdollisuudessa kertoa, mitä tapahtuu."²⁹

Vladimir Putinin perustaman yhteiskunnallisen kamarin jäsenyydestä Grahdanski kontrol sen sijaan kieltäytyi. Pustyntsev perustelee päätöstä sillä, että kamarin koko lähtökohta on näennäisdemokraattinen.

"Mikä niiden ero siis on? Pamfilovan neuvostossa edustan ainoastaan Citizens' Watchia (Grahdanski kontrolia), eikä minun tarvitse esiintyä koko kolmannen sektorin puolesta. Mutta yhteiskunnallisessa kamarissa he suhtautuisivat minuun kolmannen sektorin edustajana. Kukaan ei kuitenkaan ole antanut minulle valtuuksia edustaa koko kansalaisyhteiskuntaa. Se on hölynpölyä, sen tehtävä on toimia koristeena, kyse on todellisuuden jäljittelystä. Tämän vuoksi ei ole kerta kaikkiaan mitään mieltä kuulua yhteiskunnalliseen kamariin."³⁰

Projektikoordinaattori Shahova kritisoi yhteiskunnallista kamaria siitä, että sen toiminta on luonteeltaan "valtiollista", eikä "yhteiskunnallista". Rosenaun ja Krasnerin käsitteistöä mukaillen sen voi siis katsoa toimivan suvereenin valtion intressien puolesta sen sijaan, että se pyrkisi kehittämään kansalaisyhteiskuntaa ja ajamaan muiden kuin valtiollisten toimijoiden etuja. Shahovan mukaan yhteiskunnallisen kamarin tapa myöntää järjestöille rahoitusta on täysin läpinäkymätön, mikä tekee sen vastaanottamisesta epäilyttävää. Varajohtaja Vdovinin mukaan kamarilla on joskus ollut hyviä aloitteita, mutta valtiojohto ei niitä kuule. Grahdanski kontrol olisi saanut kamarissa paikan ensimmäisten joukossa, jolloin se olisi päässyt päättämään myös muista jäsenistä. "Kieltäydyimme, tietysti", sanoo Shahova. Hänen mukaansa Pietarissa kamarin toiminta ei kuitenkaan juurikaan näy.

Päätös jättäytyä pois yhteiskunnallisesta kamarista puhuu sen puolesta, että Grahdanski kontrol on vahvasti arvoille pohjautuva yhteisö. Yhteiskunnallisen kamarin jäsenyys olisi tuonut sille valtaa vaikuttaa kansalaisjärjestökenttään esimerkiksi rahoituksen myöntämisen kautta, sillä valtion rahoitusta on ohjattu kamarin jäsenten jaettavaksi. Jäsenyys olisi kuitenkin edellyttänyt tinkimistä

²⁹ As for this Human Rights Council headed by Pamfilova, it's a unique opportunity for us to explain to officials, what's really going on in human rights sphere. Because it's often not they have an idea what's going on, according to old Soviet tradition, people who supply information to them know pretty well what's expected of them. So they supply up there information that would be welcome. So for me the value of this Human Rights Council is just an opportunity to explain what's going on.

³⁰ So what's the difference? In this Pamfilova council I represent only Citizens' Watch. And I don't have to step out on behalf of the third sector. -- But in the case of the *Общественная палата*, they consider me as a representor of civil society. Nobody empowered me to represent the whole civil society. It's nonsense, it's a decorative function, simulation of activities. That's why there's absolutely no sense of being in the *Общественная палата*.

siitä, mikä järjestön käsitys demokratiasta on, kuten Pustyntsevin edeltävästä kommentista käy ilmi.

Grazhdanski kontrol korostaa puoluepoliittista sitoutumattomuuttaan, mutta myöntää, että demokraattisiin arvoihin sitoutuneet poliittiset piirit ovat lähempänä sen arvomaailmaa. Tämä näkyy myös suhtautumisessa venäläiseen oppositioon: Pustyntsev sanoo tukevansa demokraattisia arvoja, eikä hän siksi haluaisi nähdä esimerkiksi kansallisbolshevikkien johtajaa Eduard Limonovia vallassa. Projektikoordinaattori Timofejevin mukaan tavoitteet ovat tärkeämpiä kuin se, kuka niitä ajaa. Hänen mukaansa on parempi olla sitoutumatta poliittisiin puolueisiin, koska toimijoita pitää arvioida aatteen sijaan heidän tekojensa perusteella. Tämän takia yhteistyöstä ei ole syytä kieltäytyä edes valtaapitävien kanssa, jos tavoitteet ovat Grazhdanski kontrolin linjan mukaisia:

”Ei pidä tukea niinkään yksittäisiä henkilöitä tai puoluetta vaan konkreettisia projekteja ja tekoja. Jos ne ovat positiivisia, niitä pitää tukea. Jos negatiivisia, niitä pitää kritisoida. Riippumatta siitä, kuka niitä toteuttaa. Vastaavasti, jos Yhtenäinen Venäjä aikoo tehdä jotain hyvää, niin miksi sitä ei auttaisi?”³¹

Ulkomaisten rahoittajien kanssa laaditut sopimukset kieltävät Grazhdanski kontrolilta lobbauksen harjoittamisen, joten se ei pyri vaikuttamaan suoraan päättäjiin. Rahoittajien on arvioitu haluavan tällä tavoin välttää sekaantumisen Venäjän sisäpolitiikkaan. Tässä mielessä Grazhdanski kontrolin toiminta poikkeaa monien länsimaisten ihmisoikeusjärjestöjen toiminnasta, sillä esimerkiksi Amnesty International pyrkii nimenomaan painostamaan päättäjiä. Grazhdanski kontrolin työntekijöiden haastatteluissa tulee ilmi myös epäusko Venäjän nykyiseen poliittiseen järjestelmään. Pustyntsevin mukaan Venäjällä ei ole oikeita poliittisia puolueita, ja varajohtaja Vdovinin mukaan parlamentti on ”sirkus, tai jonkinlainen nukketeatteri”. Tämä voi olla toinen syy sille, että järjestö kokee mielekkääksi työskentelytavaksi puoluepolitiikan ohittamisen ja vaikuttamisen suoraan viranomaisiin.

³¹ Потому что понимаешь, что нужно поддерживать не конкретные лицо или там партия а конкретные проекты и действия, если они положительные, им надо поддержки, если отрицательные, их надо критиковать. Независимо от того, кто их исполняет. Соответственно, если Единая Россия что то хорошего будет делать, почему не помочь?

8.2.2. Venäjän kehitys: Päämääränä sivistynyt länsi

Grazhdanski kontrollin länsimyönteisyys on ilmeistä. Haastatteluissa länsimaihin viitattiin usein "sivistysvaltioina", "eurooppalaisena perheenä" ja "normaaleina yhteiskuntina", jollaiseksi Venäjän pitäisi pyrkiä. Järjestö yrittää perehdyttää venäläiset viranomaiset "eurooppalaisiin standardeihin" ja näyttää heille "toisen maailman". Tavoitteena "muuttaa pikkuhiljaa maailmankatsomusta" ja tuoda Venäjälle "kansainvälisesti tunnustetut ihmisoikeusperiaatteet" ja arvot, jotka olivat "julkiselle keskustelulle uusia 20 vuotta sitten". Länsimaissa on "vastuullinen liike-elämä", kun taas Venäjällä on "vain yksi vastuullinen liikemies, jonka esimerkkiä kukaan tuskin haluaa seurata". Jäsenet siis kokivat oman kotimaansa Venäjän joksikin epänormaaliaksi, jonka on muututtava länsimaiseksi, normaaliksi yhteiskunnaksi. Uuden suunnan määrittelyn kannalta keskeisiä instituutioita ovat Euroopan neuvosto ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimien, joiden periaatteita ja linjauksia Venäjän poliittisen järjestelmän tulisi kunnioittaa. Koska Venäjä on sekä Euroopan neuvoston jäsen että ihmisoikeustuomioistuimen valvoman Euroopan ihmisoikeussopimuksen allekirjoittajamaa, kyse on myös tärkeästä juridisesta kiinnekohdasta: järjestö voi syyttää Venäjää omien sitoumuksiensa rikkomisesta, jos Venäjä loukkaa ihmisoikeuksia.

Käytännön toiminnassa länsimyönteisyys näkyy selkeimmin siinä, että Grazhdanski kontrol on aktiivisesti ja konkreettisesti vienyt venäläisiä viranomaisia länteen: tuomareita, lakimiehiä ja miliisejä on lennätetty muun muassa Tukholmaan ja Strasbourgiin (Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen) tutustumaan paikallisten kollegojen toimintaan. Venäläisiä sosiaalityöntekijöitä on viety Tanskaan tutustumaan nuorisokoteihin, ja Britanniaasta on tuotu asiantuntijoita kouluttamaan venäläisiä vankeinhoitovirainomaisia. Kyse on moninapaisen maailman toimijoiden välisestä yhteistyöstä Rosenaun tarkoittamassa mielessä, ja sen tarkoituksena on ollut avata venäläisten silmät: projektikoordinaattori Shahovan mukaan venäläisviranomaiset näkevät matkoillaan, kuinka lännessä heidän kollegoitaan kunnioitetaan ja kuinka kansa ei pelkää esimerkiksi miliisejä.

Venäjän kehitys 2000-luvulla on ollut Grazhdanski kontrollille pettymys. Tämä on ymmärrettävää, koska 2000-luvulla valtio on jälleen asetettu kansalaisten edelle, kun Putin on toteuttanut suvereenin demokratian ohjelmaansa. Valtion sisäisen suvereniteetin vahvistaminen kansalaisten vapauksien kustannuksella nähdään järjestössä kehityksenä taaksepäin, askeleena kauemmaksi

länneestä, ja järjestön työntekijät kritisoivat Putinia kovin sanoin. Pustyntsevin suhtautumisessa Putiniin paistaa koko hänen henkilöhistoriastaan kumpuava vastenmielisyys turvallisuuspalvelua kohtaan, eikä hän pidä Putinia muuna kuin KGB-miehenä. Varajohtaja Vdovin kertoo, ettei Pustyntsev ole suostunut olemaan Putiniin minkäänlaisessa yhteydessä tai vetoamaan tähän missään tapauksessa, toisin kuin sittemmin Medvedevin kohdalla. Ylipäänsä järjestön jäsenet eivät luota Putiniin lainkaan, koska tämän katsotaan olevan avoimesti kansalaisjärjestöjä ja demokratiaa vastaan.

Varajohtaja Vdovin luonnehtii Venäjän kehitystä 2000-luvulla kulkemisena "totalitaariseen" suuntaan. Myös Pustyntsevin puhe heijastelee kokemusta neuvostoajasta, sillä hän näkee esimerkiksi Putinin kansalaisjärjestölain yrityksenä alistaa järjestöt "totaaliseen kontrolliin". Kyse ei ole ensimmäisestä kerrasta, kun järjestö kokee taistelevansa (globaalin) kansalaistoiminnan puolesta (suvereenia) valtiota vastaan. Vuonna 1998 kuvatussa tv-dokumentissa³² Pustyntsev tulkitsee myös Aleksandr Nikitinin pidätyksen hyökkäykseksi länsimaiden kanssa yhteistyötä tekeviä venäläisiä vastaan. Pidätyksessä oli kyse "poliittisten voimien yrityksestä estää osallistuminen yhteistyöhön kansainvälisten toimijoiden kanssa ja eristää Venäjä sivistyneestä maailmasta". Tässä suhteessa Putinin toimet asettuvat samalle jatkumolle taistelussa, jota Grazhdanski kontrol on käynyt niitä vastaan, jotka yrittävät sulkea Venäjän läntisen sivistyksen ulkopuolelle ja tukahduttaa venäläisen kansalaisyhteiskunnan.

Nikitinin tapauksesta huolimatta ne muutamat kerrat, kun puhe kääntyi haastatteluissa presidentti Boris Jeltsinin aikaan, sävy oli positiivinen tai ei ainakaan millään tavalla epäkunnioittava. Tämä on mielenkiintoista siksi, että suuri osa venäläisistä muistelee inholla Jeltsinin kautta ja Jeltsiniä itseään. Grazhdanski kontrolissa asia nähdään toisin todennäköisesti siksi, että Jeltsinin aikana valtio ei häirinnyt kansalaisjärjestöjen toimintaa. Toinen syy lienee se, että Putinin aika on kullannut Jeltsiniin liittyvät muistot, sillä Putin on tietoisesti profiloitunut julkisuudessa heikkona pidetyn Jeltsinin vastakohtana.

Haastatteluja tehdessäni presidentti Medvedev oli ollut vallassa noin vuoden, mutta siitä huolimatta hän oli edelleen monella tapaa kysymysmerkki venäläisille, myös Grazhdanski kontrolin jäsenille. Järjestössä oli pantu merkille Medvedevin edeltäjästään poikkeava kielenkäyttö:

³² Третий сектор . Петербургский опыт – Гражданский контроль (1998)

projektikoordinaattori Shahova luonnehti sitä "normaaliksi" kielenkäytöksi, sellaiseksi kuin pitääkin. Medvedevin nähtiin ainakin retorisesti suuntautuvan sivistyneeseen, läntiseen maailmaan ja vievän Venäjää kansainvälisille foorumeille pois eristyksestä. Konkreettisia muutoksia ei kuitenkaan ollut vielä juuri nähty, joten myös Medvedeviin puheisiin suhtauduttiin varauksella ja näyttöä odottaen.

8.3. Vuorovaikutus rahoittajien kanssa

8.3.1. Ulkomaisen rahoituksen vaikutus järjestön toimintaan

Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen Venäjän rajat avautuivat Rosenaun kuvaamalla tavalla, ja kansalaisyhteiskunnan synnyttämiseen tähdännyt ulkomainen rahoitus alkoi virrata maahan. Grazhdanski kontrol on esimerkki järjestöstä, jonka toiminta sellaisenaan ei olisi ollut mahdollista ilman Venäjän ulkopuolta saatua rahoitusta.

Grazhdanski kontrol toimii käytännössä täysin ulkomaisella rahoituksella. Suurimmat rahoittajat keväällä 2009 olivat:

- Gagarinin säätiö (Фонд Гагарина), joka on Venäjälle rekisteröity, mutta jonka rahat tulevat Yhdysvalloista. Säätiö lopetti sittemmin kansalaisjärjestöjen rahoittamisen Venäjällä. Tuki oli pääosin projektiluonteista, eli se on suunnattu tiettyihin projekteihin, ei niinkään järjestön yleiseen ylläpitoon.
- Yhdysvaltalainen Fordin säätiö (Ford Foundation), joka ilmoitti keväällä 2009 vetäytyvänsä Venäjältä. Säätiön tuki Grazhdanski kontrolille oli luonteeltaan yleistä siinä mielessä, ettei se ollut kohdistettu mihinkään tiettyyn projektiin vaan kaikkeen toimintaan.
- Yhdysvaltalainen C. S. Mottin säätiö (C. S. Mott Foundation), jolta Grazhdanski kontrol sai niin ikään yleistä tukea.

Muita rahoittajia ovat olleet muun muassa Hollannin ihmisoikeusinstituutti, yhdysvaltalainen George Sorosin perustama Open Society Institute (ja instituutin perustama, unkarilainen Mental Disability Advocacy Center), Ruotsin ulkoministeriön alainen Sida, saksalainen Konrad Adenauerin säätiö, Britannian, Tanskan, Norjan ja Hollannin Pietarin-lähetystöt ja International Commission of Jurists -järjestön Ruotsin-osasto. Sittemmin ainakin Sida on lopettanut venäläisten järjestöjen

tukemisen. Pienemmiltä lahjoittajilta Grazhdanski kontrol on saanut pienempiä summia esimerkiksi jonkin tietyn julkaisun toimittamiseen tai projektin rahoittamiseen.³³ Rahoituksen kokonaismäärä vaihtelee vuosittain: vuonna 2008 summa oli noin 160 000 dollaria, vuonna 2007 noin 320 000 dollaria, vuonna 2006 noin 230 000 dollaria ja vuonna 2005 noin 190 000 dollaria. Rahoituksen avulla järjestö on pystynyt ostamaan itselleen kiinteistön, jossa sen toimisto sijaitsee.

Järjestön alkutaipaleella yhteistyöhön ulkomaisten rahoittajien kanssa liittyi järjestön työntekijöiden koulutus. Esimerkiksi saksalainen Böhlen säätiö opetti järjestölle työskentelytapoja alkaen sähköpostin ja faksin käytöstä sekä siitä, miten muiden vastasyntyneiden järjestöjen kanssa kannatti työskennellä. Etenkin kirjanpidon oppiminen tuotti monille järjestöille hankaluuksia. Aiemmassa tutkimuksessa (esim. Henderson 2011, 17–18) on kiinnitetty huomiota siihen, että ulkomainen koulutus istutti järjestöjen toimintakulttuuriin aivan uuden kielen ja käsitteistön. Tämä näkyy myös Grazhdanski kontrolin ammattimaisessa kielenkäytössä: toiminta koostuu "koordinaattorien" ohjaamista "projekteista", joihin kuuluu "pyöreän pöydän keskusteluja" ja "seminaareja" "partnereiden" kesken.

Huomionarvoista on myös se, että opittuaan länsimaisen järjestötyön perusasiat Grazhdanski kontrol alkoi itse kouluttaa muita järjestöjä oppimansa perusteella. Järjestön työ muistutti ensimmäisinä vuosina paljon sitä, mitä kansalaisjärjestöjen kehityskeskus TsRNO nykyään tekee. Grazhdanski kontrol oli siis osaltaan luomassa Pietariin länsimaisin periaattein toimivaa kansalaisyhteiskuntaa. Samalla syntyi ajatus siitä, että oli hyödyllisempää keskittyä eri järjestöjen johtajien kouluttamiseen kuin jokaisen yksittäisen ihmisen auttamiseen. Tällä tavoin syntyisi eri aloille erikoistuneita järjestöjä, jotka auttaisivat kukin tahollaan eri kohderyhmiä, kuten alkoholisteja tai perheväkivallan uhreja. Tätä jatkui viisi kuusi vuotta, mutta enää Grazhdanski kontrolia ei tarvita, erästä työntekijää lainatakseni, "kanaemona tipujen joukossa". Nykyään Grazhdanski kontrolin ulkomainen tuki on yksinomaan rahallista ja sisältää korkeintaan konsultointia tarvittaessa. Rahoituksen hankkiminen on keskitetty johtaja Pustyntsevin käsiin.

Rosenaun määrittelemä moninapaisen maailman perusdilemma, autonomian säilyttäminen, kiteytyy kysymykseen Grazhdanski kontrolin rahoituksesta. Miten rahoittaa toiminta niin, etteivät

³³ Venäjä on vaikeuttanut kansalaisyhteiskunnan ulkomaista rahoitusta kieltämällä apurahan (grant / грант) myöntämisen. Lainsäädännössä on kuitenkin porsaanreikä, joka sallii lahjoitusten (donation / благотворительное пожертвование) tekemisen, joten nykyään rahoituksesta puhutaan lahjoituksina. Pustyntsevin mukaan tämä terminologinen kikkailu mahdollistaa sen, ettei laki vaikuta Grazhdanski kontrolin rahoitukseen.

järjestön itsenäisyys ja riippumattomuus kärsi? Ulkomainen rahoitus on järjestölle epätydyttävä vaihtoehto siksi, että sitä on koko ajan vähemmän tarjolla. Haastatteluajankohtana kaksi Grazhdanski kontrollin keskeistä rahoittajaa, Gagarinin ja Fordin säätiöt, olivat juuri ilmoittaneet rahoittamisen lopettamisesta Venäjällä. Parempaa vaihtoehtoa ei kuitenkaan ollut tullut tilalle, minkä takia järjestön toiminta ei ollut kestäväällä pohjalla. Järjestö ei siis ollut saanut järjestettyä itselleen kestäväää rahoitusta, vaikka se oli toiminut alalla 20 vuotta.

Ulkomaisen rahoituksen toinen ongelma on se, että se herättää venäläisissä epäluuloa. Putinin näkemys siitä, että ulkomaisilla varoilla toimivat kansalaisjärjestöt ajavat muiden kuin Venäjän etuja, on näkemys, jonka suuri osa venäläisistä jakaa. Näihin ennakkoluuloihin myös Grazhdanski kontrollin työntekijät törmäsivät jatkuvasti. Yliopistolla opettajana työskentelevän projektikoordinaattorin Timofejevin mukaan ennakkoluuloja ilmenee myös opettajien keskuudessa, joten korkeakoulutus ei tarkoita myönteistä suhtautumista länsimaita kohtaan. Järjestössä ennakkoluuloista syytettiin valtion mediavaltaa, minkä lisäksi osa katsoi, että ihmisille pitäisi paremmin selittää, mitä Grazhdanski kontrol tekee.

Epävakaudesta ja huonomaineisuudesta huolimatta ulkomainen rahoitus nähtiin järjestössä ainoana mahdollisena rahoituksen lähteenä, ainakin toistaiseksi. Valtion rahoitus oli poissuljettu vaihtoehto, koska valtion katsottiin tukevan vain sille myötämielisiä järjestöjä. Valtion tuki kyseenalaistaisi Grazhdanski kontrollin riippumattomuuden. Periaatteen tasolla valtion rahoitusta pidettiin mahdollisena ("jos voi toimia riippumattomasti ulkomaisten rahoittajien tuella, niin miksei valtionkin") mutta nykytilanteessa sitä ei harkittu. Myöskään varainkeruuta tavallisilta kansalaisilta ei pidetty todellisena vaihtoehtona. Perusteluna oli, että Venäjältä puuttuu lahjoittamisen perinne, minkä lisäksi varainkeruun järjestämisen epäiltiin vievän niin paljon energiaa, ettei se maksaisi vaivaa.

Moni haastateltavista katsoi, että ideaalimaailmassa rahoitus tulisi yksityisiltä venäläisiltä säätiöiltä tai liike-elämän toimijoilta Yhdysvaltojen tapaan. Venäjällä liike-elämä ei kuitenkaan ole herännyt (ainakaan yhteiskunnallisten) kansalaisjärjestöjen tukemiseen, minkä takia vaihtoehto ei ollut todellinen. Poikkeuksena mainittakoon, että Grazhdanski kontrol on joitakin kertoja saanut rahaa yksittäisiltä liikemiehiltä. Ehtona on kuitenkin ollut, että lahjoittajan nimi on pidetty salassa, mikä kertoo järjestön toiminnan arkaluonteisuudesta ja liike-elämän arasta suhtautumisesta

yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Valtiota ei haluta ärsyttää, ja ex-oligarkki Mihail Hodorkovskin vankilatuomio on vain lisännyt varovaisuutta.

Keohanen ja Nyen käsite keskinäisestä riippuvuudesta kuvaa Grazhdanski kontrollin ja ulkomaalaisten rahoittajien suhdetta hyvin: kyse on kansainvälisestä yhteistyöstä, jonka osapuolet tarvitsevat toinen toistaan tavoitteidensa ajamiseksi. Ongelmana on asetelman epäsuhta, sillä Grazhdanski kontrol on rahoittajista riippuvaisempi kuin rahoittajat siitä. Rahoittajat tarvitsevat järjestöä tavoitteidensa toteuttamiseen, mutta ne voivat myös muuttaa tavoitteitaan ja ryhtyä rahoittamaan jotakin muuta tahoa jossakin toisessa maassa. Grazhdanski kontrollin tarve saada rahoitusta ei sen sijaan vähene, mutta vaihtoehtoisia rahalllähteitä on niukalti. Tämä tekee siitä Keohanen ja Nyen termein "haavoittuvaisen".

Järjestön ja rahoittajien suhteita luonnehdittiin haastatteluissa kuitenkin varsin ongelmattomiksi. Ainoat ongelmat, jotka mainittiin, liittyivät kirjanpitoon ja raportoimiseen, jotka teettävät paljon työtä.³⁴ Työntekijät korostivat järjestön ja rahoittajien välisen suhteen tasaveroista luonnetta. He kielsivät jyrkästi väitteen, jonka mukaan rahoittajat sanelisivat järjestön toiminnan luonteen. Asiaa perusteltiin niin, että järjestön projektit saavat alkunsa niistä tarpeista ja puutteista, joita viranomaistoiminnassa huomataan – joskus jopa viranomaiset ovat aloitteentekijöitä. Näin ollen rahoitusta etsitään projekteille, jotka on suunniteltu yhteiskunnallisista tarpeista käsin, eli toiminnan lähtökohdat ovat ruohonjuuritasolla.

Myös johtaja Pustyntsevin auktoriteetin nähtiin osaltaan mahdollistavan Grazhdanski kontrollin riippumattomuuden. Johtajan katsottiin vakuuttavan rahoittajat siitä, että järjestö tietää parhaiten sen, mitä kannattaa tehdä. Projektikoordinaattori Razumovskaja selitti Grazhdanski kontrollin hyvää asemaa sillä, että rahoittajat ovat kokemuksen perusteella ymmärtäneet, ettei eurooppalaisia käytäntöjä voi suoraan soveltaa Venäjälle. Tarvitaan toisin sanoen jokin paikallinen taho kertomaan, miten maassa voi toimia, ja Grazhdanski kontrolille on vuosien mittaan kertynyt tällainen asiantuntijan auktoriteetti. Järjestön jäsenet pitivät myös järjestöjen välistä kilpailua ulkomaisesta rahoituksesta pääosin ongelmattomana. Kilpailu nähtiin pikemminkin länsimaisittain "terveenä".

³⁴ Tässä erityismaininnan sai EU:n komissio, jolta järjestö sai kerran rahoitusta. Prosessi oli kuitenkin kirjanpidollisesti niin raskas, ettei järjestö ole sen jälkeen enää kääntynyt komission puoleen. Muiden rahoittajien kanssa yhtä suuria ongelmia ei ole ollut.

Ideologisia konflikteja rahoittajien kanssa ei ollut syntynyt, mikä on ymmärrettävää Grazhdanski kontrolin länsimaisen arvomaailman takia. Järjestön jäsenten puheessa korostui kunnioitus rahoittajia kohtaan, sillä yhteistyö arvostettujen kansainvälisten toimijoiden kanssa on järjestölle myös tärkeä moraalinen tuki. Järjestössä tunnustettiin ulkomaisten rahoittajien katoamisen sisältämä vaara, mutta samalla luottamus uusien rahoittajien löytymiseen oli korkea. Rahoittajien vetäytymistä selitettiin ennen kaikkea talouskriisillä tai sillä, että Venäjän viime vuosina kasvanut bruttokansantuote sai rahoittajat lähtemään köyhempiin maihin.³⁵ Putinin toimet ulkomaisen rahoituksen demonisoimiseksi ja hankaloittamiseksi eivät olisi nousseet esiin mahdollisena rahoitusta vaikeuttavana seikkana, ellen olisi itse ottanut asiaa puheeksi. Osa piti Putinin politiikkaa mahdollisena syynä vetäytymiseen, toiset katsoivat, ettei niillä ole vaikutusta rahoittajien toimintaan.

Järjestö koki olevansa rahoituksen hankkimisen suhteen olosuhteiden uhri. Syyt rahoituksen vaikeaan saatavuuteen johtuivat ulkoisista seikoista, joille järjestö ei voinut mitään: ulkomainen rahoitus kaikkosi talouskriisin takia ja kotimainen rahoitus ei ollut todellinen vaihtoehto yhteiskunnallisista olosuhteista johtuen. Usko rahoituksen löytymiseen oli kuitenkin luja. Rahoituksen saaminen oli ollut hankalaa aina, joten tilanne ei siinä mielessä ollut täysin uusi. Lisäksi järjestö uskoi vankasti oman työnsä hyödyllisyyteen. Sitä ei kukaan kyseenalaistanut missään vaiheessa. Grazhdanski kontrolin tavoitteiden katsottiin kumpuavan suoraan yhteiskunnan tarpeista, ja järjestö koki rakentavansa parempaa Venäjää.

8.3.2. Rahoittajan näkemys: Tarvitaan tuloksia ja kansanjoukkoja

Grazhdanski kontrolin näkemyksiä ulkomaisesta rahoituksesta on hyödyllistä peilata Open Society Institutin (OSI) Venäjän-koordinaattorin näkemyksiin. Ulkomaisten rahoittajien joukossa George Sorosin OSI on mielenkiintoinen siksi, että Putinin ulkomaisia rahoittajia kohtaan tuntema vastenmielisyys henkilöityy nimenomaan Sorosiin, koska tämän on katsottu myötävaikuttaneen Ukrainan ja Georgian vallankumouksiin. Haastatteluhetkellä Soros ei ollut itse matkustanut Venäjälle vuosikausiin.

³⁵ Koordinaattori Shahova piti bkt:n kasvua huonona syynä hylätä Venäjä. Hän kertoi törmänneensä apurahakilpailuun, jossa myönnettiin rahaa kotiväkivaltaa ehkäiseville projekteille. Venäjä ei ollut sallittujen hakijamaiden listalla, vaikka ongelma on Venäjällä vakava jos missä.

OSI supisti merkittävästi Venäjän-toimintojaan 2000-luvun alussa. Koordinaattorin mukaan ajatuksena oli, että paikalliset lahjoittajat ja etenkin liikemies Mihail Hodorkovskin Open Russia - säätiö ottaisivat kansalaisjärjestöjen rahoittamisen vastuulleen. Open Russian uskottiin kopioivan OSI:n rakenteen ja filosofian. Hodorkovskin päätyminen vankilaan torpedoi kuitenkin suunnitelman ja haittasi ylipäänsä liike-elämän osallistumista kansalaisyhteiskunnan rahoittamiseen. Toisena vetäytymistä selittävänä tekijänä koordinaattori mainitsikin Putinin aikana huonontuneen poliittisen ilmapiirin, jonka seurauksena demokraattisen kansalaisyhteiskunnan tukeminen kävi vaikeaksi – seikka, jonka Grazhdanski kontrolin työntekijät sivuuttivat rahoituksen vetäytymisen syytä.

OSI ei ole kokonaan lopettanut toimintaansa Venäjällä, mutta Venäjän-toimistoa sillä ei enää ole ja kaikki hoidetaan New Yorkista käsin. Viime vuosina OSI on kuitenkin aktivoitunut Venäjällä uudestaan, mikä on osin johtunut siitä, että muut rahoittajat ovat alkaneet vetäytyä.

Koordinaattorin mukaan OSI:ssa ollaan tietoisia ”Sorosin nimeen liitetystä stigmasta”, jonka pelätään vaikeuttavan rahoitusta vastaanottavien järjestöjen työtä. Monet OSI:n rahoittamat järjestöt ovat kuitenkin saavuttaneet Venäjällä näkyvyyttä mediassa ja presidentin ihmisoikeusneuvostossa. Lisäksi monet tuetuista järjestöistä ovat Grazhdanski kontrolin tavoin pystyneet taistelemaan viranomaisten mielivaltaa vastaan (tästä lisää seuraavassa luvussa).

Koordinaattori näkee Venäjän kansalaisyhteiskunnan kehityksessä useita ongelmia, jotka vaikuttavat järjestöjen mahdollisuuksiin saada rahoitusta. Hänen mukaansa ulkomaalaisten rahoittajien läsnäolo ja pitkään jatkunut rahoituksen helppo saatavuus ovat saaneet osan järjestöistä unohtamaan, millaista varainkeruu on ja miten tärkeää on toimia suunnitelmallisesti. Lisäksi rahoittajien strategiat muuttuvat, jolloin jotkin aihepiirit muuttuvat rahoittajan kannalta epäolennaisiksi. Seuraava kommentti kuvaa osuvasti sitä, mitä McIntosh Sundstrom on kutsunut termillä *donor fatigue*:

Aina on mahdollista saada rahoitusta, kyse on myös kommunikoinnista rahoittajan kanssa ja yksinkertaisesti hyvien projektien toimeenpanemisesta. Esimerkiksi projektimme Citizens' Watchin kanssa päättyi jonkin aikaa sitten ja se oli hieno projekti, mutta tiedäthän... kysymys on aina vaikutuksen ja tulosten osoittamisesta. Ja valitettavasti... tämä on jotain, jonka kanssa kamppailimme koko ajan itsekin. Emme kritisoi vain ulkoisia toimijoita vaan arvioimme jatkuvasti myös omia mittareitamme. Mutta ymmärrämme myös, että resurssimme ovat rajalliset. Vaikka ne ulkopuoliselle näyttävätkin

suurilta, meillä on strategiamme (...) emmekä me voi rahoittaa kaikkia. Hmm, kyse on vaikeasta asiasta, mutta valitettavasti näin se vain menee.³⁶

Koordinaattori puhuu Venäjän kansalaisyhteiskunnan "kehittämisen" perusongelmasta, sillä suurista rahallisista satsauksista huolimatta tulokset ovat tutkimusten mukaan jääneet vähäisiksi ja takaiskuja tulee jatkuvasti. Talouskriisin merkitystä rahoittajien vetäytymiseen ei voi väheksyä, mutta Venäjällä 2000-luvulla puhaltanut vastatuuli turhauttaa selvästi myös rahoittajia. Jos ennen ajateltiin, että kansalaisjärjestöt ovat itsessään lähtökohtaisesti hyviä, innovatiivisia ja tehokkaita, tämä käsitys on murtumassa: nyt vaaditaan näyttöä ja tuloksia. OSI haluaa nähdä uusia tapoja kehittää kansalaisyhteiskuntaa:

Mitä asiaa painotatte strategiassanne eniten tällä hetkellä?

Yhdellä sanalla sanoen: innovaatiota. Luulen, että innovaatio on avain selviytymiseen. Ja ehkäpä se on jotain, jota rahan puutteen kanssa painiskevilta kansalaisjärjestöiltä puuttuu. Tarvitaan uusia lähestymistapoja, uusia alueita, joilla etuja voidaan ajaa, julkisen keskustelun järjestämistä, yleisön mukaan saamista, oikeusprosesseja, kansalaisyhteiskunnan esiin tuomista taiteen avulla, on olemassa monia eri tapoja. Mutta innovaatio on strategiamme keskiössä, koska siinä kyse on edistyksestä, minkä lisäksi vaikeat olosuhteet edellyttävät sitä. (...) Uudet mediat ovat yksi keskeinen suuntaus, johon olemme kiinnittäneet paljon huomiota. Internet ja uudet mediat, koska niissä on tulevaisuus ja suunta, johon maailma on liikkumassa.³⁷

Tässä kohtaa on hyvä muistaa, että rahoittajilla on erilaisia tavoitteita ja OSI on vain yksi rahoittaja muiden joukossa. Merkittävää on kuitenkin se, että muiden rahoittajien vetäytyessä OSI on toiminut pikemminkin päinvastoin, sillä talouskriisi ei ole vaikuttanut siihen yhtä voimakkaasti kuin muihin rahoittajiin. Sen painoarvo voi siis tulevaisuudessa kasvaa. Lisäksi haastattelusta kävi ilmi, että kaikki Venäjällä toimivat suuret rahoittajat koordinoivat ainakin jossakin määrin toimintaansa yhdessä, joten OSI:ssa ollaan perillä myös muiden rahoittajien aikomuksista ja näkemyksistä.

³⁶But there's always a chance of funding someone, it's a matter of also communicating with the donor and just implementing strong projects. Our project with Citizens' Watch for example ended a while ago and it was great but, you know, it's a... showing impact and showing results are always a question. And unfortunately... it's something that we struggle all the time as well. It's not just that we criticize external actors. We assess, and we reevaluate our indicators all the time as well. But we also realize that we have limited resources. I mean yes, to outsiders they seem large, but we have our strategy and (...) and we can't fund everyone. Um, it's difficult. But that's just the nature of the beast, unfortunately.

³⁷ What is the most important in your strategy at the moment, that you really want to emphasize?

In one word: innovation. I think the innovation is the key to survival. And, you know, maybe that's what's lacking in a lot of NGOs that are struggling for money. It's innovative approaches, innovative platforms to carry out advocacy, hold public discussions, engage the public in some way, carry out litigation, promote civil society through arts, there're various things, but innovation is a major focus of our strategy, because you know it's about evolution in fact and the hard conditions demand it. (...) You know, just new media, that's a big direction as well and that's something we are taking a very close look at. Internet and new media. Because that's the future and that's where the world is moving to.

Uuden median (ts. sosiaalisen median) ja internetin korostaminen kertoo siitä, että OSI:ssa uskotaan nyt joukkovoimaan ja kansalaisten osallistamiseen. Pyrkimys on pois päin perinteisestä näkemyksestä, jonka mukaan kansalaisyhteiskunta koostuu yksinomaan kansalaisjärjestöistä. Ihmisoikeustyön ammattilaisina profiloituneelle Grazhdanski kontrolille tämä tietää haasteita: Miten 20 vuotta tietyllä tavalla toiminut ihmisoikeusjärjestö kykenee innovoimaan? Pystyykö se ottamaan haltuunsa sosiaalisen median? Onko se edes kiinnostunut sellaisesta, kun sen työn kohteena ovat viranomaiset? Grazhdanski kontrolin päämäärät ovat epäilemättä tärkeitä kansalaisen näkökulmasta: Jos viranomaiset todella kunnioittaisivat kansalaisten oikeuksia ja demokratian periaatteita, tavallisten venäläisten elämä helpottuisi. Ongelma on siinä, että järjestelmän muuttaminen käy hitaasti, ja tuloksia on vaikea osoittaa. Lisäksi Grazhdanski kontrolin työstä puuttuu vahva kytkös tavallisiin venäläisiin, sillä se ei kampanjoi näkyvästi ihmisoikeuksien puolesta vaan puurtaa hiljaa kulisseissa. Sen toiminnan ensisijaisena tarkoituksena ei ole aktivoida massoja, vaikka se pyrkiikin lisäämään niiden tietämystä oikeuksistaan. Joka tapauksessa OSI tuntui heittävän pallon takaisin kansalaisjärjestöille itselleen: niiden olisi syytä miettiä toimintatapojaan ja päämääriään uudelleen, jos kerran rahoitusta ei tahdo löytyä. Grazhdanski kontrolin kohdalla koordinaattorin vastaus oli suora: tuloksia täytyy saada aikaan.

Neuvostoajan toisinajattelijasukupolvi on jo eläkeiässä, joten kansalaisyhteiskunnassa on siinä mielessä tapahtumassa sukupolvenvaihdos. Tämä koskee myös Grazhdanski kontrolia, jonka johtoporras on jo harmaantunut. Sukupolvenvaihdos on seikka, jota OSI:n Venäjän-koordinaattori painotti yhtenä Venäjän kansalaisyhteiskunnan tulevaisuuden kannalta keskeisenä tekijänä. Johtajanvaihdokset järjestöissä voivat vaikuttaa merkittävästi niiden toimintaan, koska venäläisissä kansalaisjärjestöissä johtajien asema on perinteisesti korostetun keskeinen. Haastattelusta herää mielikuva, että Sorosin katse onkin jo seuraavassa sukupolvessa ja sen mahdollisuuksissa uudistaa Venäjää internetin ja sosiaalisen median avustuksella. Onko Grazhdanski kontrol, jonka toiminta nojaa vahvasti sen nykyisen johtajan auktoriteettiin, silloin enää pelissä mukana?

8.4. Vuorovaikutus viranomaisten kanssa

8.4.1. Muutosta yhteistyön kautta

Grazhdanski kontrolin ihmisoikeustyön ensisijaisena kohteena ovat erilaiset viranomaiset – kuten miliisi, tuomarit, syyttäjät ja erilaiset sosiaaliviranomaiset – joiden toimintaan järjestö pyrkii vaikuttamaan. Kuten edellä todettiin, Rosenau kuvaa tällaista muutokseen tähtäävää vuorovaikutusta käsitteellä kontrolli. Grazhdanski kontrol pyrkii muuttamaan viranomaisten toiminnan sellaiseksi, että se pohjaisi järjestön vaalimille arvoille. Käytännössä venäläisviranomaisten toimintaa pyritään ”länsimaistamaan” niin, että viranomaisten työ pohjaisi demokraattisiin ja ihmisoikeuksia kunnioittaviin periaatteisiin, ja mielivallasta ja korruptiosta päästäisiin eroon.

Tätä muutosta ajetaan ensisijaisesti yhteistyön kautta, ”järjestelmän sisältä käsin”, kuten järjestö itse toteaa C. S. Mottin säätöille laaditussa raportissaan. Viranomaisten halukkuudesta ja ehdoista riippuen yhteistyötä joko syntyy tai ei synny, sillä viranomaisilla ei ole mitään pakkoa taipua järjestön painostukseen. Kuten Rosenau sanoi, kyse ei ole voimatasapainosta vaan toimijoiden välisestä suhteesta. Yhteistyön tarkoituksena on hyödyttää molempia osapuolia, joten se, kummalla on enemmän resursseja tai valtaa, ei ole suhteen toimivuuden kannalta erityisen merkityksellinen kysymys. Kumpi tahansa voi koska tahansa vetäytyä yhteistyöstä.

Viranomaisten puolelta yhteistyöhön ei yleensä löydy resursseja vaan toiminta rahoitetaan Grazhdanski kontrolin hankkimin ulkomaisin varoin. Projektikoordinaattori Timofejev selittää eroa länsimaisiin ihmisoikeusjärjestöihin niin, että Grazhdanski kontrol ei ”ravaa oikeudessa” vaan tekee projektiluonteista työtä yhdessä viranomaisten ja muiden kansalaisjärjestöjen kanssa. Grazhdanski kontrolin toiminnan luonne on siis vuosien saatossa jonkin verran muuttunut, koska 90-luvulla järjestö profiloitui Aleksandr Nikitinin puolustajana. Tuolloin kyse oli syyttömänä vangitun ihmisen oikeuksien puolustamisesta ja siinä mielessä ”oikeudessa ravaamisesta”, eli perinteisestä ihmisoikeustyöstä Amnesty Internationalin tapaan.

Viranomaisten työhön vaikuttaminen ”sisältä käsin” avaa mielenkiintoisen näkökulman Grazhdanski kontrolin ja valtion suhteeseen. Kuten todettu, järjestö pyrkii muuttamaan viranomaisten toimintaa yhteistyön kautta. Tämä yhteistyö tapahtuu ennen kaikkea Pietarissa ruohonjuuritasolla. Toisaalta järjestö on hyvin kriittinen Venäjän valtiojohtoa kohtaan. Tämän

kriittisyytensä järjestö on valmis ilmaisemaan federaation johdolle esimerkiksi presidentin ihmisoikeusneuvoston kokouksissa. Tällainen Grazhdanski kontrolin ja valtion vuorovaikutuksen monitasoisuus käy ymmärrettäväksi ainoastaan silloin, kun valtio ymmärretään Roseaun teorian mukaisesti epäyhtenäisenä kokonaisuutena. Ei ole olemassa vain yhtä, poliittisen realismin olettamaa yhtenäistä valtiota. Sen sijaan on olemassa federaation johto, sen alaisia paikallisia hallintoja ja erilaisia viranomaisia, jotka edustavat valtiota kansalaisille.

Vaikka Grazhdanski kontrol on federaation johtoa ja Venäjän poliittista järjestelmää kohtaan kriittinen, etenkin paikallistasolla se on valmis kumppanuuteen viranomaisten kanssa ja suorastaan pyrkii siihen. Yleensä, kun Grazhdanski kontrol kritisoi valtiota, se kritisoi nimenomaan federaation johtoa, ei esimerkiksi Pietarin kaupunginhallintoa. Ongelma on se, että federaation johdon näkemykset vaikuttavat alempien tasojen viranomaisten käyttäytymiseen, vaikka ne eivät aina suoraan sitä sanelisikaan. Näin ollen yhteistyön epäonnistuminen esimerkiksi miliisin (aiheesta lisää alla) kanssa ei ollut miliisien vaan Putinin syy, koska miliiseillä ei ole muuta mahdollisuutta kuin totella ylemmältä taholta tulevia käskyjä.

Grazhdanski kontrol on toiminut jo 20 vuotta, joten jollakin tapaa sen on täytynyt onnistua työssään. Keskityn seuraavaksi kahteen seikkaan, joiden katson vaikuttavan järjestön työn onnistumiseen ja siihen, miten eri viranomaiset järjestöön suhtautuvat. Ensimmäinen niistä on henkilökohtaisten suhteiden ja yksittäisten henkilöiden vaikutus yhteistyön syntyyn, millä on tosin myös haittavaikutuksia yhteistyön luonteeseen. Toinen selittävä tekijä on järjestön työn "käytännöllisyys". Toisin sanoen järjestö pyrkii riisumaan toiminnastaan poliittisuuden ja katsoo yhteistyön lähtökohtien kumpuavan käytännön ongelmista.

8.4.2. Yksittäiset henkilöt avainasemassa

Venäjän viranomaisista puhuttaessa on syytä korostaa sitä, että Venäjä on federaatio eli liittovaltio. Viranomaisia on siis sekä federaation tasolla, aluetasolla ja paikallistasolla, joskin suurkaupunki Pietarin kohdalla alueviranomaista ei poikkeuksellisesti ole federaation ja kaupunginviranomaisten välissä. Silti Pietarissakin toimivat viranomaiset kuuluvat eri asteen hallintojen piiriin. Esimerkiksi Putinin luoma rekisteriviranomainen oli toimiessaan federaation

viranomainen, kuten ovat myös kaupungin oikeusistuimet³⁸. Sosiaaliviranomaiset sen sijaan ovat subjektin, eli tässä tapauksessa Pietarin kaupungin, viranomaisia.

Grazhdanski kontrol on tehnyt yhteistyötä erityisesti pietarilaisten tuomareiden kanssa. Järjestön projekteilla, jotka tähtäävät oikeuslaitoksen uudistamiseen, on Pietarin kaupunginoikeuden, federaation oikeusjärjestelmän hallinnoinnista vastaavan viraston (Judicial Department) ja paikallisen tuomarien neuvoston (Council of Judges) täysi tuki. Johtaja Pustyntsevin mukaan tuomarit eivät koskaan lähteneet "Putinin linjalle" vaan kääntyvät edelleen Grazhdanski kontrolin puoleen. Järjestön Ford-säätiölle laatiman vuosiraportin mukaan yhteistyön tulos näkyy muun muassa siinä, että Pietarin oikeusistuimet viittaavat päätöksissään Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytäntöihin enemmän kuin muualla Venäjällä. Tuomareita on perehdytetty myös kansainväliseen, maahanmuuttoa koskevaan lainsäädäntöön, minkä seurauksena "tuomarit tuntevat aiempaa voimakkaammin kuuluvansa kansainväliseen oikeudelliseen yhteisöön". Toisin sanoen tuomarien "länsimaistaminen" on jossakin määrin onnistunut. Pietarin oikeusjärjestelmä on järjestön mukaan suhtautunut avoimesti myös välitystoiminnan (mediation) ja ehdonalaisen vankeuden (probation) käyttöönotolle, joiden parissa järjestö on tehnyt töitä.

Miliisitoiminnan uudistukseen tähtäävät projektit laitettiin sen sijaan jäihin Putinin toisen kauden alussa eikä sisäministeriö edelleenkaan ollut halukas tekemään sillä saralla yhteistyötä. Miliisin kanssa yhteistyö alkoi kupruilla, kun Pietarin miliisilaitoksen johto muuttui radikaalisti vuonna 2006. Vuodelle 2009 oli suunniteltu projekti, jonka tarkoituksena oli kartoittaa sisäministeriön alaisten viranomaisten henkilökunnan etnistä jakaumaa ja monipuolistaa sitä. Järjestö oli varma siitä, että projekti pantaisiin toimeen, koska "kumppanit" sisäministeriön päähallinnossa GUVD:ssä olivat vakuuttuneita ongelman kiireellisyydestä. Yhteistyö kuitenkin loppui, kun joulukuussa 2008 sisäministeriön määräyksen seurauksena GUVD ja sisäministeriön alainen yliopisto kieltäytyivät tekemästä yhteistyötä Grazhdanski kontrolin kanssa. Yhteistyökielto koski myös GUVD:n alaista miliisilaitosta. Järjestön mukaan tämän aiheutti Putinin ilmaisema epäluottamus ulkomaalaisrahoitteisia järjestöjä kohtaan. Sen seurauksena laadittiin määräys, jonka mukaan viranomaiset eivät saa ottaa vastaan rahoitusta tai tukea ulkomaalaisilta säätiöiltä missään muodossa. Yhteistyöstä Grazhdanski kontrolin kanssa tuli kiellettyä, koska se toimii ulkomaisella rahoituksella. Pustyntsevin mukaan rivimiliisit olisivat edelleen olleet halukkaita yhteistyöhön,

³⁸ Niin sanotut rauhan oikeudet kuuluvat kuitenkin kaupunginviranomaisiin.

mutta johtoporras harasi vastaan. Pustyntsev kertoi, että asia otettiin Medvedevin kanssa puheeksi presidentin ihmisoikeusneuvoston kokouksessa.

Rangaistuslaitoksen kanssa yhteistyö sen sijaan sujui, sillä laitos ei kuulu sisäministeriön alaisuuteen. Tähän viranomaiseen Grazhdanski kontrol on yhteydessä erityisesti nuoriso-oikeutta kehittävän projektin puitteissa. Lisäksi se oli käynnistänyt maahanmuuttajien oikeusturvan parantamiseen keskittyvän projektin, johon osallistui myös federaation maahanmuuttoviraston paikallisosasto. Venäjän oikeusministeriö on puolestaan kääntynyt Grazhdanski kontrolin asiantuntemuksen puoleen, kun ministeriössä on laadittu lakeja koskien vähäosaisten oikeusturvaa.

Syyttäjänvirasto on ollut aina yksi suljetuimmista valtioneimistä ja haluton yhteistyöhön Grazhdanski kontrolin kanssa. Haastatteluhetkellä jonkinlaista muutosta oli kuitenkin nähtävissä: Venäjän pääsyyttäjä antoi loppuvuodesta 2008 määräyksen, jonka mukaan alueellisten syyttäjänvirastojen oli käynnistettävä yhteistyö kansalaisjärjestöjen ja tiedotusvälineiden kanssa. Pietarin syyttäjänvirasto oli lisäksi myöntynyt Grazhdanski kontrolin ehdotukseen, jonka mukaan syyttäjänviraston yhteyteen perustettaisiin neuvoa-antava, itsenäistä kansalaisjärjestöistä koostuva neuvosto. Pustyntsevin mukaan suunnitelma neuvostosta oli kertaalleen torjuttu aiemmin. Lisäksi kokemus oli osoittanut, että syyttäjänviraston kohdalla tällaiset suunnitelmat voivat jäädä lyhytikäisiksi.

Kun kysyin suhteista kaupunginhallintoon, Pustyntsev mainitsi joitakin ystävällisiä virkamiehiä. Projektikoordinaattori Shahovan mukaan suhteet Pietarin hallintoon saisivat olla vähemmän viralliset ja enemmän käytännölliset. Varajohtaja Vdovin kertoi puolestaan olevansa hyvissä väleissä kuvernöörin varaihmiseen. Mott-säätiön raportissa Pietarin hallinnon kerrottiin kuitenkin olleen jossakin määrin vastaanottavainen kansalaisaloitteille Valentina Matvijenkon aikana, koska "Matvijenko toimi federaation sosiaaliministerinä kuusi vuotta eikä ollut niin vieraantunut kansalaisten tarpeista kuin edeltäjänsä Vladimir Jakovlev". Matvijenko oli kutsunut Grazhdanski kontrolin yhdessä seitsemän muun järjestön kanssa kuvernöörin kansalaisjärjestöneuvostoon käsittelemään ajankohtaisia sosiaalisia ongelmia.

Edellisestä listauksesta käy ilmi kaksi merkillepantavaa asiaa. Ensiksikin on hankala tehdä yleispätevää sääntöä siitä, kenen kanssa Grazhdanski kontrolin yhteistyö sujuu ja kenen ei. Järjestön työntekijöiden mukaan onnistumisia ei selitä se, onko kyseessä kaupungin vai

federaation viranomainen, eikä aineisto muutenkaan tue sellaista johtopäätöstä. Lisäksi lupaavasti alkanut yhteistyö on saattanut ajan kuluessa katketa yllättäenkin, kuten miliisin tapaus osoittaa.

Toinen merkille pantava seikka on se, että suhteista puhuttiin usein henkilöiden tasolla. Toisin sanoen, kun kysyin suhteesta johonkin instituutioon, sain usein vastaukseksi mainintoja henkilöistä, jotka suhtautuvat järjestöön kielteisesti tai ystävällisesti. Pustyntsev kertoi esimerkiksi, että yhteistyö sisäministeriön kanssa oli katkennut, mutta kehui kuitenkin seuraavassa lauseessa ministeriön uutta johtajaa. Pari vuotta aiemmin järjestö oli kokenut takaiskun, kun sisäministeriön yliopistoon kaavailtu ihmisoikeusprofessori jäi toteuttamatta ideaa kannattaneen yliopiston rehtorin eron takia. Myös sulkeutuneessa syyttäjänvirastossa oli Pustyntsevin mukaan joitakin järjestöön ystävällisesti suhtautuvia ihmisiä.

Tässä näkyy venäläisen yhteiskunnan erityispiirre, jota Salmenniemi edellä kuvasi: suhteita luodaan usein henkilötasolla ja yhteistyö on yksittäisistä ihmisistä riippuvaista. Kansalaisjärjestöjen kehitysjärjestön TsRNO:n edustajan mukaan sama ilmiö esiintyy myös kaupunginvaltuustossa: yksittäiset edustajat suhtautuvat eri tavoin kansalaisjärjestöihin. Kaupunginhallinto on kuitenkin perustanut nuorisotyön ja kansalaisjärjestöjen kehitysneuvoston, jonka kautta yhteistyötä kansalaisjärjestöjen kanssa koordinoidaan.

Venäläiset valtionvirastot ovat rakenteeltaan hyvin hierarkkisia, mikä korostaa entisestään yksittäisten henkilöiden merkitystä, etenkin johtotasolla. Ilmiö näkyy koko yhteiskunnan mittakaavassa: valtion korkeimman johtajan näkemykset säteilevät koko järjestelmän toimintaan ja siten myös alatason viranomaisiin. Johtaja Pustyntsev selittää ilmiötä "diktatorisilla perinteillä". Projektikoordinaattori Shahovan mukaan Jeltsinin aikana syntynyt avoimempi ilmapiiri vaikutti positiivisella tavalla virkamiehistön ja viranomaisten toimintaan ja "maa katseli liberaalien arvojen suuntaan". Putinin aikana tila on kuitenkin jälleen sulkeutunut, mikä näkyi esimerkiksi miliisin päätöksessä kieltäytyä yhteistyöstä Grazhdanski kontrolin kanssa. Siitä huolimatta Shahova oli tyytyväinen siihen, että viranomaisiin saa nykyään aiempaa paremmin yhteyden. Ennen esimerkiksi jonkin virkamiehen nimen ja yhteystietojen selvittäminen oli hankalaa. Viranomaiselle kirjallisesti esitettyyn kysymykseen saa nykyään aina vastauksen, vaikka vastaus olisikin muodollinen.

Projektikoordinaattori Razumovskajan mukaan viranomaislaitoksissa voi olla tiukat sisäiset ohjeistukset, jotka eivät salli työntekijöiden toimia itsenäisesti. Esimerkiksi rangaistusvirastossa

hierarkia on jyrkkä. Razumovskaja kertoo yhteistyön onnistuvan yhden ihmisen kanssa, joskin hänen esimiehensä on jälleen hyvin tiukka. Shahovan mukaan suhtautuminen Grazhdanski kontrolliin käy niin, että mitä alemmalla tasolla yksittäisen valtionelimen hierarkiassa ollaan, sitä vapaamielisemmin järjestöön suhtaudutaan. Ongelma on siinä, ettei alatasolla tehdä merkittäviä päätöksiä.

Hierarkkisuus ja yksittäisten ihmisten suuri merkitys luovat ongelman, joka liittyy sopimusten solmimiseen. Projektikoordinaattori Timofejevin mukaan Grazhdanski kontrol pyrkii aina vahvistamaan viranomaisyhteistyön sopimuksella, mikä ei käytäntönä ole Venäjällä itsestäänselvyys. Tästä huolimatta yhteistyö voi muuttua radikaalisti, jos yhteistyötahon johto muuttuu. Uusi johtaja voi olla eri mieltä yhteistyön hyödyllisyydestä, minkä seurauksena vakuuttelu pitää mahdollisesti aloittaa alusta ja yhteistyön tulokset voivat ottaa takapakkia.

Suhteiden tietynlainen sattumanvaraisuus näkyy myös Timofejevin toteamuksessa, jonka mukaan yhteistyöhön liittyvät onnistumiset tulevat usein yllätyksenä. Hän sanoo, ettei esimerkiksi itse uskonut, että rangaistusvirasto lähtisi mukaan nuoriso-oikeutta koskevaan projektiin, ja arvioi myönteisen päätöksen taustalla olevan yksittäisiä myötämielisiä ihmisiä. Verkostojen tärkeys korostaa myös johtaja Pustyntsevin henkilökohtaisen arvovallan merkitystä. Tähän viitattiin haastatteluissa usein. Varajohtaja Vdovinin mukaan Pustyntsev yrittää myös aktiivisesti luoda suhteita eri viranomaisiin.

Projektikoordinaattori Shavovan mukaan yhteistyön onnistuminen riippuu viraston sisäisestä ilmapiiristä. Virastojen päätöksenteko on usein hyvin läpinäkymätöntä, minkä vuoksi on hankala sanoa, mistä yhteistyöhön ryhtyminen tai siitä kieltäytyminen riippuu. Hyvät henkilökohtaiset suhteet viranomaisiin eivät tarkoita sitä, että voi tehdä mitä tahansa. Pikemminkin kyse on käytännön avusta: hyvien suhteiden avulla saa neuvoja, miten ei kannata toimia tai kuinka kauan esimerkiksi jotakin viranomaispäätöstä voi joutua odottamaan.

8.4.4. Kriittisen ihmisoikeusjärjestön epäpoliittista työtä

Lähtökohtaisesti voi kuulostaa ristiriitaiselta, että kriittisen ihmisoikeusjärjestön toiminta perustuu yhteistyöhön viranomaisten kanssa. Esimerkiksi Amnesty International toimii niin, että se tarkkailee valtioiden toimintaa ulkopuolelta käsin, kritisoi laiminlyöntejä ja luo hallituksiin

kohdistuvaa kansainvälistä painetta tuomalla rikkomukset julkisuuteen. Hallitusten odotetaan sitten itse korjaavan tekemänsä virheet.

Grazhdanski kontrolin toimintalogiikka on kuitenkin hyvin erilainen, koska sen keskiössä on yhteistyö. Yleisesti ottaen kaava kulkee näin: ensin yhteiskunnassa havaitaan jokin ongelma, minkä jälkeen yhdessä viranomaisten kanssa suunnitellaan, mitä asialle voisi tehdä. Asiantuntemus etsitään usein järjestön ulkopuolelta, eli Grazhdanski kontrol ei itse toimi kouluttajana vaan tuo eri alojen asiantuntijoita yhteen. Usein oppia haetaan ulkomailta länsimaista. Järjestön tehtäväksi jää rahoituksen etsiminen ja eräänlaisena välikätenä toimiminen. Esimerkiksi venäläisten vankeinhoitoviranomaisten koulutusta koskevassa, brittiläisen vankeinhoitoalan asiantuntijan laatimassa raportissa kerrotaan, että koulutuksen tarpeen huomasivat Grazhdanski kontrol ja Pietarin vankeinhoitoviranomaiset. Raportin mukaan Grazhdanski kontrol hoiti koulutukselle tilat, käännökset ja tulkkauksen, ateriat, kuljetukset ja hotellihuoneiden varaamisen – eli toisin sanoen kaikki juoksevat asiat.

Ulkomaista kehitysapua on arvosteltu paljon siitä, ettei se huomioi riittävän hyvin paikallista kulttuuria ja muista sitä, ettei länsimaisia työskentelytapoja voi soveltaa ongelmitta suoraan muihin maihin. Grazhdanski kontrol tuntui olevan tästä tietoinen ja se on toiminut ”tulkkina” myös tässä mielessä. Edellä mainitussa vankeinhoitotapauksessa Grazhdanski kontrol oli esimerkiksi ohjeistanut jo etukäteen brittejä siitä, etteivät venäläisten vankeinhoitoviranomaisten resurssit ole häävivät: yleensä viranomaisella ei ole käytössään muuta kuin itsensä, rikoksentekijä ja mapillinen papereita. Näin ollen koulutuksessa otettiin huomioon se, etteivät viranomaiset voi työskennellä esimerkiksi tietokoneilla.

Projektikoordinaattori Razumovskaja kuvaa:

Joka kerta, kun tapaamme kaupungin virkamiehiä tai johtajia, sanomme, ettemme ole täällä opettamassa teitä, koska emme ole alan ammattilaisia. Te olette alan ammattilaisia, joten kertokaa te meille, mitä pitäisi tehdä ja me autamme teitä löytämään tietoa tai löytämään asiantuntijoita, jotka voivat auttaa teitä metodien, materiaalin tai koulutuksen suhteen. Siinä kaikki, mitä teemme.³⁹

³⁹ We are emphasizing each time we have a meeting with the city officials or managers, we say that we are not here to teach you anything because we are not professionals, you are professionals so you tell us what is needed to be done and we will assist you to find information 15:42 or to find experts who can help you with methods or material or training. That's all we do.

Razumovskajan lausunnosta näkyy, miten "sävyisä" Grazhdanski kontrollin tapa lähestyä viranomaisia on. "Vallan vahtikoiraan" liitettyä räksyttämistä tai saarnaamista vältellään tietoisesti ja lähtökohtana on tasaveroinen kumppanuus. Tällainen ihmisoikeustyö näyttäytyy hyvin epäpoliittisena käytännön ongelmien ratkaisuna, mikä todennäköisesti alentaa viranomaisten kynnystä tarttua tarjoukseen ilmaisista resursseista, koulutuksesta ja ulkomaamatkoista. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että viranomaiset ovat automaattisesti vastaanottavaisia uudelle tiedolle: Vankeinhoitoviranomaisten koulutusta kuvaava raportti kertoo, kuinka brittiläiset kouluttajat saivat koulutettavikseen ammattitaitoisesti hyvin epätasaisen joukon viranomaisia, jotka suhtautuivat kuulemansa hyödyllisyyteen epäillen. Koulutuksen loppua kohti yhteisymmärrystä alkoi kuitenkin löytyä.

Vastakkainasetteluun ollaan valmiita silloin, jos viranomaiset toimivat Grazhdanski kontrollin arvoja vastaan. Pustyntsevin mukaan järjestö suhtautuu viranomaisiin sen mukaan, sopiiko näiden toiminta yhteen järjestön tavoitteiden kanssa. Jos viranomaiset tukevat kansalaisaloitteita, niistä tulee järjestön liittolaisia. Jos tukea ei löydy, Grazhdanski kontrol kritisoi ja menee oppositioon. "Emme ole anarkisteja", sanoo Pustyntsev. Tämä uskollisuus omille periaatteille näkyy järjestön käytännön kannanotoissa, kuten esimerkiksi edellä kuvattu Pietarin ihmisoikeusvaltuutetun valinta osoittaa. Omia arvoja ei uhrata kumppanuudelle.

8.4.5. Tiedostaminen avain aktiivisuuteen

Grazhdanski kontrollin toiminnassa näkyy ajatus siitä, että venäläisviranomaisten työssä paljon menee vikaa vanhojen, huonojen käytäntöjen takia. Kuten todettu, venäläisviranomaisia on viety länsimaihin, jotta nämä kirjaimellisesti näkisivät, että asiat voidaan tehdä myös toisin.

Haastattelujen perusteella Venäjältä piirtyy kuva edelleen monella tapaa varsin sulkeutuneena tai sisäänpäin kääntyneenä yhteiskuntana, jonka kansalaisia (tai tässä tapauksessa viranomaisia) Rosenaun korostama ja ihmisille mahdollisuuksia avaava tieto ei tavoita. Siksi tämä tieto täytyy tuoda Venäjälle tai sitten viranomaiset täytyy viedä sen äärelle länteen. Näin heille näyttäytyy "toisenlainen maailma", jonka nähtyään he osaavat kyseenalaistaa Venäjällä vallitsevat olot.

Tämä tiedon puute ja ihmisten tietämättömyys nousi haastatteluissa esiin myös silloin, kun puhuttiin tavallisista venäläisistä. Järjestön työntekijöiden mukaan venäläiset eivät tunne itse

omia oikeuksiaan, joten he eivät tiedä, miten toimia pulaan joutuessaan. Syyllisenä pidetään järjestelmää, joka ei opeta kansalaisille sitä, mitä heillä on oikeus vaatia valtiolta. Järjestössä oikolukijana ja eräänlaisena "yleismies jantusena" työskentelevä Elvira kertoo, minkälaisiin ongelmiin ihmiset usein kysyvät neuvoa:

"Voi, ajoin kolarin! Mitä minun nyt pitäisi tehdä, kenen puoleen kääntyä?" No, miliisin puoleen. Eikä suullisesti vaan kirjallisesti. (...) Tätä yksinkertaista asiaa ihmiset eivät ymmärrä. Sata kertaa olen tästä puhunut, mutta vähänpä siitä on ollut hyötyä.⁴⁰

Elvira on Grazhdanski kontrolissa eniten tekemisissä suoraan kansalaisten kanssa. Toimistoon tulee joka päivä puheluita, joissa järjestöltä kysytään apua jos jonkinlaisiin ongelmiin. Soittajilla on harvoin käsitystä siitä, minkälaista työtä Grazhdanski kontrol tosiasiaassa tekee, he vain tarvitsevat apua ongelmiinsa. Näin ollen Elvira toimii yhden naisen tietopalveluna ja ohjaa ihmisiä eteenpäin, jos oikea auttaja löytyy jostakin muualta. Grazhdanski kontrol on pyrkinyt lievittämään tietämättömyyttä julkaisutoiminnallaan, kun se on kääntänyt Euroopan neuvoston dokumentteja venäjäksi. Näitä asiakirjoja on sitten jaettu erilaisille viranomaisille, minkä lisäksi niitä voi noutaa ilmaiseksi toimistolta.

Rosenaun mukaan tietämys lisääntyy teknologian kehityksen myötä, kun ihmiset pääsevät helpommin tiedon äärelle. Myös edellä lainattu Chebankova korostaa vapaan tiedonvälityksen merkitystä kansalaisyhteiskunnan kehitykselle. Venäjällä tiedon äärelle on kuitenkin vaikea päästä ja omaa ääntä on vaikea saada julki, minkä seurauksena Chebankovan mainitsemaa "ideologista kokoontumispaikkaa" ei ole syntynyt. Televisio on valtion hallinnassa ja vapaampaa lehdistöä seuraa vain harva. Grazhdanski kontrolin varajohtaja Vdovin ottaa esille myös valtionarkistojen salassapidon, minkä seurauksena käsitys Venäjän ja Neuvostoliiton historiasta pysyy yksiulotteisena. Koordinaattori Shahova puhuu puolestaan yleisestä nihilismistä, jonka seurauksena ihmiset eivät usko vaikutusmahdollisuuksiinsa. He eivät tunne oikeuksiaan, koska koulussa niitä ei opeteta. Koko järjestelmä on siinä määrin sisäänpäin kääntynyt ja kansalaisten edessä sulkeutunut, ettei Rosenaun kuvaamia, moninapaisen maailman aktiivisia, valistuneita kansalaisia synny.

Voi kuitenkin olla, että tässä suhteessa eletään jonkinlaista murroskautta. Internetin käyttäjien määrä nimittäin kasvaa. Vuoden 2011 maaliskuun lopussa julkaistun uutisen mukaan internetin

⁴⁰ Сбыла машина, ой! Что мне теперь, куда?» В милицию. И не устно, а письменно. (...) Вот это самое простое люди не понимают. Я сто раз там уже была и говорила и толку мало.

käyttäjiä oli Venäjällä jo 54,5 miljoonaa, ja luku oli vuoden aikana kasvanut 17 prosenttiyksikköä⁴¹. Vuoden 2011 ja 2012 duuman- ja presidentinvaalit osoittivat, että internet ja sosiaalinen media ovat tulleet osaksi kansalaisaktivismia, joten Venäjän kehitys näyttäisi tukevan Rosenaun kuvaamaa yhteyttä teknologian kehityksen ja kansalaisten kantaaottavuuden välillä. Valtion linjaa julistava televisio ei ole ruokkinut aktivismia tai kansalaisten valistuneisuutta, mutta internet voi sen tehdä. Ja kuten todettu, Open Society Institutun edustajan mukaan rahoittajat ovat tällaisesta kehityksestä erityisen kiinnostuneita.

Vaikka Grazhdanski kontrol pyrkiikin omalla tavallaan lisäämään kansalaisten tietoisuutta oikeuksistaan, sen toiminta kansalaisten aktivoimiseksi on käytännössä vähäistä. Rikosten uhrien oikeusavustus on Grazhdanski kontrolin projekteista ainut, jossa järjestö on suoraan tekemisissä kansalaisten kanssa. Lisäksi järjestö julkaisee ihmisoikeuksia koskevaa kirjallisuutta ja kertoo pyydettyä näkemyksistään tiedotusvälineille, mutta toiminnan keskiössä on viranomaisyhteistyö. Vaikka järjestö katsoo puolustavansa kansalaista valtion harjoittamalta sorroilta, se tekee sen tietyssä mielessä epäsuorasti, koska työn kohteena ovat ensisijaisesti erilaiset viranomaiset. Järjestössä myönnetään, että tavalliset pietarilaiset eivät järjestöä tunne, ja maineen toivotaan olevan parempi. Syynä huonoon maineeseen pidetään ennen kaikkea valtioneuvoston propagandaa. Haastatteluissa ei tullut ilmi, että järjestöllä olisi mitään aikomuksia tehdä itseään tunnetummaksi kansalaisille. Koordinaattori Razumovskaja kertoo:

Vasta viime aikoina olemme alkaneet olla suoraan yhteydessä kaupunkilaisiin ja he ovat alkaneet käydä toimistollamme saadakseen apua. Olemme tehneet töitä vain eri alojen ammattilaisten kanssa. He kyllä tuntevat meidät – tuomarit, lakimiehet, sosiaalityöntekijät, kaupungin virkamiehet kaupungin tasolla, alueviranomaiset alueitasolla, he tuntevat meidät ja luulisin maineemme olevan hyvä.⁴²

Vaikka järjestön toiminnan tarpeellisuutta on vaikea kiistää ottaen huomioon sen, kuinka paljon ongelmia venäläisten viranomaisten toimintatapoihin liittyy, herää kuitenkin kysymys, missä määrin Grazhdanski kontrolin toiminta edistää kansalaisyhteiskunnan kehitystä Venäjällä. Juuri tästä kansalaisjärjestöjen ulkomaista rahoitusta on kritisoitu: kriitikkojen mukaan rahoitusta on

⁴¹ За год интернет-аудитория России выросла почти на 20%. Uutinen julkaistu Levada-keskuksen kotisivuilla. Sen mukaan yhä useampi venäläinen käyttää internetiä uutisten lukemiseen, vaikka suurimmalle osalle internet on edelleen ennen kaikkea viihdekanava.

⁴² Until recently we haven't had direct contact with the city residents in the sense that they didn't come to our office for aid. We only worked with professionals in various fields. So they know about us, the judges, the lawyers, the social workers, the city officials, at the city level, at the regional local areas level they know about it and I hope to say that we have a good reputation.

kohdistettu liikaa Grazhdanski kontrollin kaltaisille ammattiaktivistien järjestöille, jotka eivät houkuttele kansalaisia mukaan toimintaansa. Missä määrin Grazhdanski kontrol siis aktivoi ihmisiä puolustamaan itse kansalaisoikeuksia, joita se sanoo vaalivansa?

Poliittinen ja yhteiskunnallinen apaattisuus on tunnustettu ongelma Venäjällä, ja se hidastaa maan kehitystä kohti todellista demokratiaa. Myös Grazhdanski kontrollin noteeraama yleinen tietämättömyys ja avuttomuuden tunne viittaavat siihen, että niin sanottu "valistuneiden" kansalaisten aktivoituminen, jota Rosenau pitää koko maailmanpolitiikan turbulenssin lähtökohdaksi, on Venäjällä edelleen vähäistä. Kuten Chebankova toteaa, venäläiset keskittyvät edelleen lähipiirinsä hyvinvointiin eivätkä ole kiinnostuneita yhteiskunnallisesta aktivismista. Loppuvuoden 2011 ja kevään 2012 mielenosoitukset ovat vihjanneet jonkinlaisesta muutoksesta tämän suhteen, mutta tätä kirjoittaessa on liian aikaista vetää pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Venäjä on esimerkki siitä, kuinka globaali kansalaisyhteiskunta on erilaisissa kehitysvaiheissa eri puolilla maailmaa: Venäjä ei ole länsimaiden tavoin linkittynyt lujasti globaaliin kansalaisyhteiskuntaan vaan edustaa sen hatarampaa laitaa.

8.4.6. Kansalaisjärjestölaki ja oikeudenkäynti

Grazhdanski kontrollin ja viranomaisten yhteistyön historiaan mahtuu yksi todellinen yhteentörmäys, joka sai alkunsa vuonna 2006 hyväksytystä kansalaisjärjestölaista ja jota puitiin lopulta oikeudessa asti. Pietarissa kansalaisjärjestölaista toimeenpantiin koko Venäjän mittakaavassa poikkeuksellisen ankarasti: kansalaisjärjestöjen kehitysjärjestön TsRNO:n edustajan mukaan lakia käytettiin nimenomaan vallanpitäjille epälojaalien järjestöjen ajojahdin välineenä. Rekisteriviranomaisten toiminnan motiiveja ei tietenkään ole missään ääneen lausuttu, mutta tapa, jolla Grazhdanski kontrolliin tehty tarkastus toteutettiin, viittaa myös muihin tarkoitukseen kuin järjestön toiminnan lainmukaisuuden tarkastamiseen.

Itse katson tapauksen olevan esimerkki siitä, kuinka valtio on yrittänyt – Hendersonia mukaillen – muovata kansalaisyhteiskuntaa haluamansa kaltaiseksi ohjaamalla järjestön toimintaa linjaan valtion ideologian kanssa. Siksi konfliktia voi pitää myös esimerkkinä Rosenauin moninapaisen maailman toimijan ja suvereniteettiaan vaalivan valtion yhteentörmäyksestä, joka on seurausta siitä, että valtio on kokenut moninapaisen maailman toimijan uhaksi turvallisuudelleen. Mott-

säätiölle laaditun raportin mukaan Grazhdanski kontrolissa koettiin jo vuonna 2006, että hallitus pyrki muuttamaan itsenäiset kansalaisjärjestöt (NGO) hallituksen ohjaamiksi järjestöiksi (GONGO eli government-organized non-governmental organizations). Tuolloin järjestö puhui pyrkimyksistä "uudelleen-sovjetisoida" Venäjä. Kiristynyt ilmapiiri johti siihen, että Grazhdanski kontrol keskitti toimintansa aiempaa enemmän alueellisiin projekteihin, koska federaation taholla kansalaisjärjestöjen toiveille oltiin kuuroja.

Kuten todettu, jo ennen vuoden 2006 kansalaisjärjestölain hyväksymistä Putinin hallinto yritti rajoittaa ulkomaisen rahan maahanpääsyä, kun se laati listan sallituista rahoittajista ja kielsi apurahojen myöntämisen (sallien kuitenkin lahjoitukset). Pyrkimyksenä oli toisin sanoen vahvistaa Venäjän keskinäisriippuvuuden suvereniteettia, eli tarkoitus oli luoda rajoja ulkoapäin Venäjälle saapuville rahavirroille. Tämä ei kuitenkaan torpanut rahoitusta kokonaan, vaikka rahoituksen myöntäminen ja vastaanottaminen hankaloituikin.

Kansalaisjärjestölailla ja sitä seuranneilla rekisteriviranomaisen toimilla hallitus pyrki sen sijaan vahvistamaan sisäistä suvereniteettiaan kansalaisjärjestöihin ulotetun kontrollin avulla. Taustalla oli pelko Ukrainassa ja Georgiassa koettujen kansalaislevottomuuksien syntymisestä Venäjällä. Vaikka risteäviäkin mielipiteitä on, monet tutkijat katsovat, että jyrkimpien toimenpiteiden kohteeksi joutuivat järjestöt, jotka olivat valtiota kohtaan kriittisiä ja jotka toimivat ulkomaisella rahoituksella. Oma aineistoni tukee tätä näkemystä, sillä samaa mieltä olivat paitsi Grazhdanski kontrolin työntekijät myös haastattelemani pietarilaisen kansalaisjärjestöjen tukijärjestön TsNRO:n edustaja, joka oli seurannut Pietarin järjestökentän tapahtumia. Arkangelin Garant-järjestön johtaja tosin kertoi, että Arkangelissa järjestöjä kohdeltiin kutakuinkin tasaveroisesti eikä kontrolli ollut niin ankaraa. Arkangelin järjestökenttään ei toisaalta lukeudu esimerkiksi Grazhdanski kontrolin, Bellonan tai Memorialin tapaisia tunnettuja kansalaisjärjestöjä, minkä lisäksi ulkomaista rahoitusta on vähemmän tarjolla.

Grazhdanski kontrolin kohdalla tilanne alkoi kiristyä harjoitteluni alla vuonna 2007. Kerron seuraavaksi, miten tapahtumat järjestön työntekijöiden mukaan etenivät. Olen myös tutustunut asiaa koskeviin oikeusasiakirjoihin, jotka tukevat järjestön kertomusta.

8.4.7. Odottamaton tarkastus

Vuoden 2006 huhtikuussa voimaan astunut kansalaisjärjestölaki loi Venäjälle uuden rekisteriviranomaisen, ja venäläisten kansalaisjärjestöjen oli rekisteröidyttävä uudelleen. Grazhdanski kontrol rekisteröityi uudelleen muiden järjestöjen tavoin. Elokuussa 2007 se sai ilmoituksen, jonka mukaan federaation rekisteriviraston Pietarin-osaston tarkastajien oli määrä saapua seuraavana päivänä tekemään järjestöön tarkastus, jonka tarkoituksena on selvittää, ettei järjestön toiminta ole lain vastaista. Projektikoordinaattori Shahovan mukaan tieto viranomaisten saapumisesta saatiin edellisenä päivänä, jolloin järjestö sai kirjeen, jossa ilmoitettiin tarkastuksesta ja vaadittiin saada nähdä asiakirjoja järjestön peruskirjasta alkaen. Tarkastuksen jälkeen järjestö ei saanut pitkään aikaan tietoa siitä, oliko jotain huomautettavaa löytynyt. Lain mukaan kaksi huomautusta saattoi johtaa siihen, että järjestö voitiin viedä oikeuteen ja sen toiminta lakkauttaa oikeuden päätöksellä.

Syyskuussa järjestö sai tiedon, jonka mukaan sen toiminta oli rikkonut lakia kahdella tavalla. Niistä ensimmäinen koski sitä, että Grazhdanski kontrol oli rekisteröitynyt Pietarin alueella toimivaksi järjestöksi. Huomautuksen mukaan järjestö ei olisi saanut paikallisuutensa takia järjestää konferensseja muualla Venäjällä tai viedä esimerkiksi tuomareita tai asianajajia Strasbourgiin tutustumaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen. Johtaja Pustyntsev tyrmäsi viranomaisten laintulkinnan ja sanoi, ettei rekisteröinti voi rajoittaa järjestön oikeutta matkustaa tai liikkua, minkä lisäksi Euroopan-matkat tehtiin pietarilaisten hyväksi. Toinen syytös koski rahoittajien nimien mainitsemista julkaisuissa. Kuten tapana on, Grazhdanski kontrolin julkaisuissa kerrotaan, kenen rahoilla mikäkin julkaisu on toteutettu. Viranomaisten mukaan kyse oli rahoittajien mainostamista eli kaupallisesta toiminnasta, minkä Pustyntsev niin ikään tyrmäsi. Hän kirjoitti rekisteriviranomaisille vastineen, jossa hän ilmoitti järjestön olevan valmis menemään oikeuteen asti, jos huomautukset johtavat sanktioihin.

Pustyntsev kertoi osallistuneensa Ella Pamfilovan johtaman presidentin ihmisoikeusneuvoston kokoukseen marraskuussa 2007. Paikalla oli tuolloin myös federaation rekisteriviraston varajohtaja, jolle Pustyntsev kertoi, mistä Pietarin rekisteriviranomainen Grazhdanski kontrolia syytti. Varajohtaja sanoi, ettei usko kuulemaansa. Pamfilovalla oli kuitenkin kaikki tarvittavat dokumentit ja hän antoi ne varajohtajalle, joka Pustyntsevin mukaan ”näytti hyvin surulliselta”. Pustyntsev kertoi tarinan arvatenkin osoittaakseen, mitä hän tarkoitti sillä, että pitää neuvoston

jäsenyyttä tärkeänä kanavana viedä päättäjille tietoa kansalaisyhteiskunnan tapahtumista. Hän itse katsoi kyseisen tapaamisen olleen osa rekisteriviranomaisen tuhon alkua, sillä sittemmin virasto hajotettiin. Myös Grazhdanski kontrolin kannalta tilanne raukesi, sillä viranomaiset ilmoittivat, ettei mitään huomautettavaa sittenkään ollut. "Se oli vain typerää", kommentoi Pustyntsev. Hänen mukaansa kansalaisjärjestölakia ei enää haastatteluhetkellä toimeenpantu kuin muodollisesti. Tarkastuksista vastuun ottanut sisäministeriö oli kiinnostunut lähinnä kirjanpidosta ja piti tarkastukset yksinkertaisina.

Kuten todettu, Javelinen ja Lindemann-Komarovan mukaan viranomaisten toimeenpanemat tarkastukset tekevät hyvää Venäjän kansalaisyhteiskunnalle, jos ne kitkevät Venäjän kansalaisyhteiskuntaan pesiytynyttä rikollista toimintaa. Grazhdanski kontrolin tapaus osoittaa kuitenkin sen, että rekisteriviranomaisen toiminnan taustalla oli joko vakavaa ammattitaidottomuutta tai poliittisia motiiveja. Tällaisen toiminnan on vaikea nähdä lisäävän kenenkään uskottavuutta, jos viranomaisten toimien ei voi luottaa perustuvan lakiin tai jos niitä ohjaava laki on niin epämääräisesti muotoiltu, että sitä voidaan tulkita valikoiden tilanteen mukaan. Grazhdanski kontrolissa viranomaisten toimia pidettiin kohtuuttomina ja valikoivina. Projektikoordinaattori Shahovan mukaan viranomaiset eivät tuntuneet olevan perillä siitä, miten huolellisesti kansalaisjärjestöjen tulee raportoida työstään ja kirjanpidostaan rahoittajille. Tarkastuksen katsottiin vieneen kohtuuttoman paljon aikaa, jota ei olisi ollut hukattavaksi.

Järjestön työntekijöiden arvioissa kansalaisjärjestölain arveltiin syntyneen oranssin vallankumouksen pelosta. Osa katsoi sen olleen suunnattu ulkomaalaisrahoitteisia järjestöjä vastaan. Erityisesti lain valikoivaa soveltamista pidettiin ongelmana. Projektikoordinaattori Timofejev arvioi, että tarkastukset kohdistettiin ulkomaalaista rahoitusta saaviin järjestöihin, koska viranomaisten oli pakko valikoida: kaikkia "sikarikerhoja" tai muita harrastusyhdistyksiä ei voitu resurssipulan takia tarkastaa.

TsRNO:n edustajan mukaan Pietarissa suljettiin useita järjestöjä oikeuden päätöksellä. Grazhdanski kontrolin työntekijät kertoivat kuulleensa järjestöjen sulkemisista, mutta he eivät halunneet tai osanneet nimetä suljettuja järjestöjä. Projektikoordinaattori Shahovan mukaan tarkastuksissa mahdollisesti ilmenneet kirjanpitorikkomukset eivät vielä tarkoita sitä, että järjestöt olisivat tieteen tahtoen toimineet hämäräperäisesti. Kyse saattoi olla myös ammattitaidottomuudesta johtuvista,

tahattomista rikkomuksista. Hän arvioi, että monet suljettavaksi määrätty järjestöt eivät uskaltaneet lähteä oikeuteen taistelemaan olemassaolostaan.

8.4.8. Oikeudenkäynti viranomaisia vastaan

Vaikka rekisteriviranomaiset eivät lopulta löytäneet mitään huomautettavaa Grazhdanski kontrolin toiminnasta, ongelmat eivät olleet ohi. Tarkastuksen suorittaneet viranomaiset olivat vaatineet saada tutustua kaikkeen järjestöstä ulos menneeseen kirjeenvaihtoon kuluneen kolmen vuoden ajalta. Järjestön mukaan vaatimus rikkoi kansalaisoikeuksia ja kirjesalaisuutta, joten se pyysi virastoa esittämään vaatimuksensa kirjallisessa muodossa. Näin tapahtui, minkä jälkeen Grazhdanski kontrolin hallitus kokoontui päättämään toimenpiteistä. Vaihtoehtoja oli kolme. Niistä ensimmäinen oli kaiken vaaditun tiedon luovuttaminen viranomaisten vaatimuksen mukaisesti. Toinen oli kieltäytyminen tietojen luovuttamisesta. Kolmas vaihtoehto oli se, että tiedot luovutetaan ja viranomaiset haastetaan oikeuteen. Järjestössä päädyttiin viimeiseen vaihtoehtoon.

Heinäkuussa 2008 asiaa käsiteltiin Vasilin saaren alueellisessa oikeudessa (Василеостровский районный суд) ja Grazhdanski kontrol hävisi. Pustyntsevin mukaan häviö oli jo etukäteen odotettavissa, koska ”oikeusistuin tunnetaan vallanpitäjien myötäilystä”. Oikeuden mukaan rekisteriviranomaisilla oli oikeus vaatia kirjeenvaihtoa nähtäväkseen, koska kansalaisjärjestöjen toiminnan on oltava läpinäkyvää. Grazhdanski kontrol valitti oikeuden päätöksestä kaupunginoikeuteen ja vetosi siihen, että kansalaisjärjestön toiminnan läpinäkyvyys voidaan taata rikkomatta keskeisiä kansalaisoikeuksia. Lokakuussa 2008 se voitti oikeudenkäynnin.

Kaupunginoikeuden mukaan rekisteriviranomaisten toiminta oli ylittänyt valtuudet ja rikkoi kansalaisten perustuslaillisia oikeuksia. Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen viittaavassa oikeuden päätöksessä todetaan, että kirjesalaisuuden rikkominen olisi vaatinut oikeuden päätöksen. ”Se oli mahtavaa. He eivät edes valittaneet”, sanoo Pustyntsev. Hänen mukaansa oikeusjutusta tuli ennakkotapaus, jonka perusteella venäläiset kansalaisjärjestöt pystyvät kieltäytymään rekisteriviranomaisten laittomista vaatimuksista tarkastusten aikana. Pustyntsev pitää oikeusjuttua myös yhtenä syynä sille, että rekisteriviranomainen lopulta lakkautettiin.

Oikeudenkäynnin jälkeen Grazhdanski kontrol ei ole törmännyt vastaavanlaisiin ongelmiin viranomaisten kanssa. Kysyttäessä Pustyntsev nimesi oikeudenkäynnin järjestön historian tärkeimmäksi saavutukseksi. Oikolukijana toimiva Elvira puolestaan perusteli asiaa näin:

Me pysyimme toimintamme takana ja osoitimme, ettei toiminnassamme ole mitään väärää ja että emme ole samaa mieltä johtopäätöksistä, joita tekivät ne, jotka toimintamme tarkastivat. Ja saimme heidät tunnustamaan, että olimme oikeassa. Se oli kyllä minulle mitä suurin helpotus. Oli todella hienoa, että saavutimme sen oikeuden kautta. Että sellainen on mahdollista. Näytimme oikean tien myös muille: ei pidä hermoilla, tapella, riidellä ja nimitellä Zhirinovskin tyyliin, sellainen ei hyödytä ketään. Pitää vaan kaikessa rauhassa mennä oikeuteen ja puolustaa oikeuksiaan, kuten me teimme. Se oli hienoa.⁴³

Oikeudenkäynnin voittamisesta iloittiin Grazhdanski kontrolissa myös siksi, että sen koko toiminnan ja olemassaolon päämääränä on Venäjän tuomiovallan ja toimeenpanovallan demokratisoiminen. Se pystyi omalla esimerkillään osoittamaan, että oikeusistuimessa oikeus voi tapahtua ja venäläisten todella kannattaa kääntyä viranomaisten puoleen ja puolustaa oikeuksiaan lakituvassa. Juuri näin järjestö on kannustanut venäläisiä toimimaan. Samalla Grazhdanski kontrol sai järjestelmän myöntämään oman virheensä eli sen, että rekisteriviranomainen oli rikkonut toiminnallaan Venäjän perustuslakia. Se on Venäjällä harvinaista etenkin, kun kyse on poliittisesti arkaluontoisesta asiasta.

Kuten kaikesta edeltävästä on käynyt ilmi, Grazhdanski kontrolin työn saavutuksia on vaikea arvioida, etenkin, kun kysytään vain järjestöltä itseltään. Venäjän kansalaisyhteiskunnan tutkijat ovat pitkälti yhtä mieltä siitä, että kansalaisjärjestöjen vaikutus Venäjän yhteiskuntajärjestelmään tai politiikantekoon on vaatimaton. Federaation rekisteriviranomaisen voittaminen oikeudessa on kuitenkin kiistaton edistysaskel koko kansalaisyhteiskunnan kehityksen näkökulmasta, vaikka kyse ei olekaan Grazhdanski kontrolin varsinaisen työn tuloksesta. Se osoittaa, että oikeuksiaan voi – myös Venäjällä – puolustaa pitämällä kiinni liberaalin oikeusvaltion periaatteista, turvautumatta viranomaisten lahjomiseen tai vallitsevan poliittisen ajattelun myötäilyyn. Open Society Instituten Venäjän-koordinaattorin mukaan on olemassa myös muita tapauksia, joissa venäläiset järjestöt ovat pystyneet puolustautumaan viranomaisia vastaan oikeudessa. Korruptoitunut Venäjä ei ole

⁴³ То есть мы отстаивали свое положение, свои действия, и доказывали, что так как мы поступаем, что это правильно, что мы не согласны с какими-то выводами тех кто нас контролировали, и мы все-таки добились того, что они признали что мы правы. Это было самое большое мое удовлетворение. Действительно это было очень здорово. Что мы этого через суд добились. То есть можно, и мы показываем другим направление правильное. То есть ничего там где-то нервничать, ругаться, препираться, обзывать как это делает тот же Жириновский, не надо. Надо спокойно идти в суд и доказывать свои права, что мы и сделали. Это очень здорово.

vielä oikeusvaltio, minkä takia esimerkkitapaukset oikeuslaitoksen riippumattomasta toiminnasta ovat merkittäviä. Etenkin, kun kyse on Pietarin kokoisesta suurkaupungista ja sen kaupunginoikeudesta.

8.5. Pustyntsev ja järjestön tulevaisuus

Kuten Open Society Institutun Venäjän-koordinaattori sanoi, yksi Venäjän kansalaisyhteiskunnan kehityksen kannalta merkittävä käänne tulee olemaan järjestöissä tapahtuva sukupolvenvaihdos. Harmaantuva toisinajattelijasukupolvi tekee tilaa nuoremmille. Myös Grazhdanski kontrolissa vanhempi sukupolvi on jo pitkään ollut eläkeiässä. Johtaja Pustyntsev on syntynyt vuonna 1935, ja korkeasta iästään huolimatta hän vastaa edelleen järjestön johtamisesta, varainhankinnasta ja joidenkin projektien koordinoinnista. Kun palasin järjestöön tekemään haastatteluja, kaksi järjestön työntekijää, joihin olin harjoitteluni aikana pari vuotta aiemmin tutustunut, oli jäänyt pois töistä vanhuuden sairauksien takia.

Grazhdanski kontrolin kohdalla kysymys sukupolvenvaihdoksesta on keskeinen kahdesta syystä. Ensiksikin johtaja Pustyntsev on maineensa ja arvovaltansa vuoksi järjestön toiminnan kannalta niin keskeisessä roolissa, että hänen pois jäämisensä tulee vaikuttamaan merkittävästi paitsi järjestön ulkoisiin suhteisiin myös sisäiseen työnjakoon. Toiseksi järjestön on ollut vaikea löytää uusia työntekijöitä. Työhön kaivatut nuoret juristit eivät ole juurikaan kiinnostuneita ihmisoikeustyöstä vaan tavoittelevat paremmin palkattuja työpaikkoja muualla. Toisaalta järjestön nuorin työntekijä Julija Markova kertoi myös, ettei kansalaisjärjestöistä puhuttu luennoilla, kun hän opiskeli lakitieteitä yliopistossa. Ihmisoikeusjärjestöt ovat yliopisto-opiskelijoillekin vieraita.

Analysoin seuraavaksi Pustyntsevin merkitystä järjestön toiminnalle Rosenaun auktoriteetti-käsitteen ja poliittisen yrittäjän käsitteen avulla ja palaan lopuksi kysymykseen työn jatkajista.

8.5.1. Pustyntsevin merkitys

Boris Pavlovitsh Pustyntsevin auktoriteetti kävi ilmeiseksi paitsi tutkimushaastatteluissa myös aikana, jolloin olin Grazhdanski kontrolissa harjoittelijana. Grazhdanski kontrolin nimi liitetään Pustyntseviin ja hänet tunnetaan hyvin Pietarin viranomaispiireissä ja ulkomaisten rahoittajien

keskuudessa. Pustyntsev on presidentin ihmisoikeusneuvoston jäsen, joten Grazhdanski kontrol saa hänen kauttaan näkyvyyttä myös federaation tasolla.

Rosenaun mukaan johtajan auktoriteetti vahvistuu ajan kuluessa ja se kyseenalaistetaan yleensä kriisin aikana. Pustyntsevin auktoriteetin kyseenalaistamisesta en koskaan huomannut mitään merkkejä. Järjestön historian aikana kukaan muu ei ole järjestöä johtanut, eikä tietooni ole tullut tapauksia, että hänen asemansa olisi joskus haastettu. Projektikoordinaattori Timofejev sanoi haastattelussa suoraan, että järjestö on hyvin "henkilöitynyt" Pustyntseviin, jonka "auktoiteetti" ja "diplomaattiset kyvyt" auttavat järjestöä saavuttamaan tuloksia. Pustyntsevissä on toisin sanoen paljon sellaisia piirteitä, joita poliittiseen yrittäjyyteen liitetään: verkostoitumiskykyä, sinnikkyyttä vaikeidenkin tilanteiden keskellä ja kykyä vaikuttaa ihmisten mielipiteisiin. Vankileirituomion kärsiminen neuvosto aikana ja myöhempi johdonmukainen ihmisoikeustyö antavat hänelle uskottavuutta. Pustyntsevin tavanneet ihmiset ovat kertoneet vaikuttuneensa hänen karismastaan.

Sen lisäksi, että Pustyntsev on järjestön johtaja, hänellä on myös muita päällekkäisiä rooleja: yhdelle hän on pitkäaikainen ystävä, toiselle aviomies ja kolmannelle vanhempien vanha perhetuttu. Nämä roolit näkyivät siinä, miten järjestön työntekijät puhuttelevat toisiaan. Venäläisen etiketin mukaisesti Pustyntsevia teititellään ja puhutellaan Boris Pavlovitshina. Poikkeuksen muodostavat luonnollisesti Pustyntsevin vaimo ja hänen vanha ystävänsä varajohtaja Vdovin, joka kutsuu Pustyntsevia tuttavallisesti Borjaksi. Muut jäsenet sinuttelevat pääosin toisiaan ja puhuttelevat toisiaan etunimillä tai pikemminkin etunimien hellittelymuodoilla (Masha, Sasha, Lena ja niin edelleen). Tuttavallisuus kertoo järjestön työntekijöiden läheisistä väleistä. Pustyntsevin asemaa lukuun ottamatta järjestössä ei ole vahvaa hierarkiaa, mikä näkyy myös siinä, että kaikki tekevät tarvittaessa kaikkea. Oikolukija Elvira kertoi tulevansa töihin, vaikkei mitään oikoluettavaa tai käännettävää sattuisi olemaan, sillä aina voi tehdä jotain muuta. Työntekijöiden rekrytointi on tapahtunut pitkälti ystävä- ja tuttavaverkoston kautta, mikä on taannut samanmielisten löytymisen.

Kuinka Pustyntsev sitten nousi tällaiseen asemaan? Ja miten hänen maailmankuvansa muodostui sellaiseksi kuin se on? Ennen Grazhdanski kontrolin perustamista Pustyntsev toimi muun muassa kirjallisuuslehden päätoimittajana ja teki käännöksiä. Hän on myös yksi ihmisoikeusjärjestö Memorialin perustajista. Käyn seuraavaksi lyhyesti läpi Pustyntsevin henkilöhistorian Russkaja

mysl' -lehdessä vuonna 1996 julkaistun Pustyntsevin haastattelun pohjalta. Haastattelu julkaistiin Unkarin vallankumouksen tukahduttamisen vuosipäivänä ja Pustyntsev antoi sen minulle itse, koska katsoi sen kuvaavan hyvin arvomaailmaansa. Tämän takia dokumentti on tutkimukseni kannalta kiinnostava.

Pustyntsev syntyi ja asui lapsuutensa Vladivostokissa. Hän oppi englannin kielen, kun alkoi 11-vuotiaana kuunnella "vihollisen radiota". 14-vuotiaana hän tutustui sattumalta vankileiriltä kuolemaan vapautetun sairaan miehen, joka kertoi, mitä leirillä oli tapahtunut. Pustyntsev kertoo uskoneensa kaiken, koska tiedot sopivat yhteen radiossa kuultujen tarinoiden kanssa. Mies kuoli neljän kuukauden kuluttua vuonna 1950.

Pustyntsevin koti sijaitsi lähellä sairaalaa, jossa oli Korean sodassa haavoittuneita lentäjiä toipumassa. Heiltä hän kuuli sotakertomuksia, jotka eivät sopineet lainkaan yhteen virallisen tiedon kanssa. "Minulle selvisi esimerkiksi se, että me olimme hyökännyt osapuoli". Lopulta Pustyntsev oli jo 16-vuotiaana "vakaumuksellinen antikommunisti" ja sai koulussa turpaan luokkakavereilta, koska ei surrut Stalinin kuolemaa. Kun Pustyntsev muutti Leningradiin opiskelemaan, samanmielisiä alkoi pikkuhiljaa löytyä ympärille.

Pustyntsevin aktivistiuran käynnisti Unkarin kansannousu, jonka Neuvostoliitto tukahdutti vuonna 1956. Pustyntsev kertoo, ettei tavallinen neuvostokansalainen tiennyt yhtään mitään siitä, mitä Unkarissa todella tapahtui. Hän oli mukana parikymppisten opiskelijoiden porukassa, jonka kokoontumisissa he kuuntelivat läntistä radiokanavaa Pustyntsevin tulkatessa muille. Ryhmä tunsivat itsensä osalliseksi Neuvostoliiton rikokseen ja koki tarvetta sanoa ääneen, ettei se ole hallituksen kanssa samaa mieltä. "Unkarin vallankumous oli meille kuin omamme."

Pustyntsevin mukaan heidän ympärillään vallitsi "tyhjyys". Esimerkiksi Prahassa keväeseen verrattuna tilanne oli aivan erilainen, sillä vuonna 1968 neuvostokansalaisetkin saattoivat jo tuomita Neuvostoliiton teot:

Muistan vuoden 1968, kun olin taksin kyydissä ja tuntematon kuljettaja sanoi: "Mikä häpeä!" Vuonna 1956 kaikki sanoivat vain, että "Murskataan ne!" Ihmiset olisivat repineet kappaleiksi kadulla, jos olisi yrittänyt asettua vastarintaan.⁴⁴

Pustyntsevin porukkaan kuului sekalaista väkeä, mukaan lukien "liberaaleja, kuten minä". Ryhmä päätti levittää lehtisiä, joissa he kertoivat Unkarin tapahtumista ja mielipiteistään. Pustyntsev

⁴⁴ Я же помню 68-й год, когда едешь в такси и вдруг незнакомый шофер тебе говорит: «Какая стыдоба!» А в 56-м – сплошное: «Задавить!» Разорвали бы на улице если бы ты попробовал выступить против.

kuva lehdelle, millaista oli elää totalitaristisessa valtiossa: oikeellista tietoa ei saanut mistään muualta kuin länsimaiselta radiokanavalta, kansalaiset elivät täydessä tietämättömydessä, KGB hengitti niskaan ja turvautui likaisiin keinoihin. Pustyntsevin pienestä oppositioryhmästä jäseniä välillä vain häipyi. Osa teki niin itsesuojeluvaistosta, mutta Pustyntsev kertoo myös miehestä, joka ”palasi isänsä luo”. Isä osoittautui myöhemmin korkea-arvoiseksi KGB-viranomaiseksi.

Pustyntsevin mukaan KGB ei puuttunut heidän toimiinsa heti, koska ryhmää vastaan yritettiin kerätä vakavampaa todistusaineistoa. Seuranta kesti puolen vuoden ajan, kunnes yksi ryhmän jäsenistä jäi kiinni toukokuussa 1957 yrityksestä loikata länteen. Sen jälkeen muut ryhmän jäsenet pidätettiin muutamassa päivässä. Pustyntsev tuomittiin kymmeneksi vuodeksi vankileirille. Hän pääsi vapaaksi vuonna 1962.

Grazhdanski kontrolin johtajan henkilöhistoria on tärkeää noteerata siksi, että se auttaa ymmärtämään, mistä Pustyntsevin (ja samalla Grazhdanski kontrolin) arvomaailma juontuu. Edellä siteerattua artikkelia ei pidä lukea neutraalina historiankirjoituksena vaan Pustyntsevin tulkintana asioiden kulusta. Tutkimukseni kannalta olennaista ei ole se, pitävätkö kaikki faktat paikkansa vaan se, mitä tarina kertoo Pustyntsevin maailmankuvasta.

Pustyntsev kertoo uineensa jo hyvin nuoresta pitäen vastavirtaan. Vaikka Pustyntsev on ”altistunut” länsimaisille vaikutteille lapsesta lähtien, radiosta kuulunut tieto olisi tuskin tehnyt samanlaista vaikutusta, jos Pustyntsev ei olisi törmännyt omakohtaisiin kokemuksiin Neuvostoliiton rikoksista. Siksi olisi karkea yksinkertaistus väittää, että Pustyntsevin arvomaailma olisi syntynyt vuorovaikutuksessa ulkomaisten rahoittajien kanssa. Kyse on päinvastoin hyvin vahvasta ja vakaumuksellisesta arvomaailmasta, jonka johdonmukainen puolustaminen on Pustyntsevin uran menestyksen taustalla, aivan kuten poliittisen yrittäjän käsite olettaa. Poliittiselle yrittäjälle on tavallista jäädä yksin vakaumuksensa kanssa.

Edellä kuvattu neuvostoyhteiskunnassa vallinnut ”tyhjyys” ja epätietoisuus selittää myös sitä, miksi Grazhdanski kontrol kokee oikeellisen tiedon saatavuuden ja sen tuottamisen niin tärkeäksi.

Pustyntsev on itse kokenut ajan, jolloin luotettavaa tietoa ei ollut saatavilla. Lapsena ja opiskelijana hän janoi saada tietää, miten asiat oikeasti ovat. Siksi Grazhdanski kontrolille on ollut pettymys, että Neuvostoliiton jälkeen tiedon määrä on lisääntynyt yhtä tahtia ihmisoikeuksiin kohdistuvan välinpitämättömyyden kanssa. Grazhdanski kontrolin työtä kuvaavassa dokumentissa kertoja toteaa, että silloin, kun ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus levisi Neuvostoliitossa

samizdat-kopioina, sitä luettiin pidätyksenkin uhalla. Nyt, kun julistuksen voi asettaa seinälle roikkumaan, ketään ei enää kiinnosta.

Grazhdanski kontrolissa suhtauduttiin myönteisesti Jeltsinin aikaan, ennen kaikkea ensimmäiseen kauteen, koska Venäjä oli silloin ilmapiiriltään liberaalimpi maa. Russkaja mys' -lehden haastattelussa Pustyntsev puhuu presidentti Jeltsinin Unkarin-vierailusta vuonna 1992. Seuraava pitkä lainaus on perusteltu, koska se tiivistää Pustyntsevin arvomaailman monessa suhteessa:

Kyse on tietenkin hyvin kiinnostavasta episodista. Marraskuussa 1992 Jeltsin saapui Unkariin valtiovierailulle. Se oli, kuten tiedätte, aikaa, jolloin venäläisen demokratian "romanttinen" aikakausi oli loppumassa. Muutoksen vastustajat, jotka olivat toipuneet elokuun 1991 tappiostaan ja jotka olivat vakuuttuneita siitä, ettei minkäänlaista "noitavainoa" ole odotettavissa, ryhtyivät pian uudelleen, kuin neuvostopanssarivaunut vuonna 1956, ja siirtyivät puolustuksesta hyökkäykseen.

Näissä olosuhteissa presidentti Jeltsin teki Budapestissa viimeisen yrityksensä puolustaa hallituksen linjaa, joka oli otettu vuoden 1991 elokuun jälkeen käyttöön ja joka piti sisällään ajatuksen siitä, että Venäjällä ja Euroopalla on ensisijaisen tärkeitä yhteisiä intressejä. Kyse oli yrityksestä vahvistaa Venäjän sitoumusta yleismaailmallisiin arvoihin. Hän vakuutti unkarilaisille, ettei "minkäänlaista käännettä takaisin, minkäänlaista perääntymistä Venäjän strategisen reformin suunnasta tulla sallimaan" ja että Venäjä pyrkii osaksi "maailmallisia ja eurooppalaisia rakenteita". Kulminaatioksi muodostui hänen ilmoituksensa siitä, että on välttämätöntä "toimeenpanna merkittäviä edistyksen kannustimia, ja perustaa esimerkiksi omantunnon-, katumuksen ja anteeksiannon oikeusistuin". Kun kuulin nämä sanat, ajattelin toiveikkaana, että kenties vielä joskus me menemme sittenkin Eurooppaan. Emmekä panssarivaunuilla.⁴⁵

Lausunto vahvistaa aiemmin esittämiäni väitteitä Pustyntsevin arvomaailman luonteesta:

Eurooppa, kansainvälinen yhteistyö ja yleismaailmalliset arvot ovat se päämäärä, johon Venäjän tulisi pyrkiä. Vanhoilliset, kommunistiset voimat ovat sen sijaan taantumuksellisia ja suorastaan rikollisia voimia, koska Pustyntsev vertaa niitä Unkariin vyöryneisiin neuvostopanssarivaunuihin. Jeltsin sen sijaan edustaa Pustyntseville valtionpäämiestä, joka ensimmäistä kertaa tuntuu ottavan vastuun Neuvostoliiton rikoksista, jotka ovat aiheuttaneet Pustyntseville itselleenkin paljon kärsimystä. Pustyntsev sanoo uskovansa Jeltsinin vilpittömyyteen tuolla hetkellä, vaikka lausunnon

⁴⁵ Это, конечно, очень интересный эпизод. В ноябре 1992 года Борис Ельцин прибыл в Венгрию с государственным визитом. Это было, как вы знаете, время конца так называемого «романтического» периода российской демократии. Противники перемен, придя в себя после поражения в августе 91-го и убедившись, что никакой «охоты на ведьм» не предвидится, быстро перегруппировались, как те самые советские танки в 56-м, и перешли от обороны к наступлению.

В этих условиях президент Ельцин сделал в Будапеште последнюю попытку отстоять правительственный курс, сложившийся после августа 1991 года и подразумевавший, что у России и Европы имеются приоритетные общие интересы, попытку утвердить приверженность России общечеловеческим ценностям. Он заверил венгров, что «никаких откатов назад, никакого отступления от стратегического курса реформ в России допущено не будет», что Россия стремится войти «в мировые и европейские структуры». Кульминацией стало его заявление, что необходимо «привести в действие такие мощные рычаги прогресса, как суд совести, покаяния и прощения». Услышав эти слова, я с надеждой подумал, что в Европу мы, может быть, все-таки когда-нибудь войдем. И не на танках.

julkaisu kiellettiin Venäjällä. Hän sanoo olevansa pahoillaan siitä, ettei Venäjällä ole pystytty sellaiseen sovitustyöhön, johon Saksassa ryhdyttiin toisen maailmansodan jälkeen:

Kokevatko monet meistä syyllisyydentunnetta esimerkiksi suhteessamme virolaisiin, joiden onnellisen elämän murskasimme sotilaallisesti? Tai unkarilaisia kohtaan, sillä siellähän me murskasimme leimahtaneen toivon vapaudesta?⁴⁶

Tätä taustaa vasten on helppo ymmärtää, minkä takia Neuvostoliiton kunnian palauttamiseen ja valtion suvereniteetin vahvistamiseen pyrkinyt Putin on Pustyntseville niin vastenmielinen, ja minkälaisen pettymyksen Venäjän 2000-luvun kehitys on tuottanut. Putinin aikana Venäjä on kääntynyt pois päin lännestä, johon Pustyntsev on koko elämänsä pyrkinyt Venäjää suuntaamaan. Lisäksi Putinin mukana valtaan ovat palanneet Venäjän turvallisuuselinten voimamiehet, entiset KGB-miehet, jotka aikoinaan passittivat Pustyntsevin vankileirille ja joiden kuriin saamiseksi Grazhdanski kontrol perustettiin. Medvedevissa Pustyntsev näkikin selvästi jonkinlaisen pienen valonpilkahduksen ja Jeltsinin perinnön jatkajan. Medvedev näytti ainakin puheen tasolla pyrkivän jälleen siihen, että Venäjä kääntyisi länteen ja hakeutuisi osaksi kansainvälistä yhteisöä.

8.5.2. Sukupolvenvaihdos ja tulevaisuus

Kysyin jokaiselta Grazhdanski kontrolin työntekijältä siitä, minkälaiseksi he kuvittelevat järjestön ja sen toiminnan viiden vuoden tai kymmenen vuoden päästä. Vastauksista kävi ilmi, ettei järjestön työtä ollut suunniteltu niin pitkällä tähtäimellä. Hyvällä onnella toiminnan uskottiin jatkuvan entisellään, huonolla onnella järjestöä ei enää olisi olemassa – tällä viitattiin ennen kaikkea rahoituksen epävarmuuteen. Toinen huolta aiheuttava seikka oli järjestön työntekijöiden ikääntyminen, sillä kaksi pitkäaikaista työntekijää oli hiljattain joutunut lopettamaan työskentelyn sairauksien vuoksi. Yksi työntekijöistä epäili järjestön toiminnan edellytyksiä sen jälkeen, kun Pustyntsev ei enää voisi jatkaa tehtävässään. Johtajan auktoriteettia pidettiin merkittävänä tekijänä työn onnistumisen kannalta. Viesti oli se, että ilman Pustyntsevia ja ”hänen mainettaan” Grazhdanski kontrol ei voisi toimia nyt niin kuin se toimii. Toisaalta kyse on luultavasti osin tottumuksesta, joka liittyy kollektiivin sisäisiin, pitkäikäisiin auktoriteettirakenteisiin: järjestö ei ole

⁴⁶ Многие ли у нас испытывают чувство вины по отношению, например, к эстонцам, благополучную жизнь которых мы растоптали солдатской кирзой? Или к венграм, где мы задавили вспыхнувшую было надежду на свободу?

koskaan toiminut kenenkään toisen johtajan johdolla, joten ajatus työstä ilman Pustyntsevia tuntuu vieraalta.

Osassa haastatteluja nousi esiin huoli siitä, ettei ihmisoikeustyö kiinnosta venäläisiä nuoria. Järjestöön kaivattaisiin ennen kaikkea lakitieteen opiskelijoita, mutta heidän arveltiin olevan rahakkaampien töiden perään. Syynä ei kuitenkaan pidetty silkkaa ahneutta vaan vilpittöntyä tarvetta turvata oma toimeentulo, sillä nuoret aikuiset muistavat hyvin 90-luvun taloudellisen epävarmuuden. Toinen syy nuorten keskuudessa vallitsevaan torjuntaan on kriittisten kansalaisjärjestöjen huono maine, jota Putinin aikana on tietoisesti ruokittu. Itse törmäsin harjoitteluni aikana siihen, että kertoessani harjoittelupaikastani siitä joko ei oltu kiinnostuneita tai sitten sain kuulla vitsailua työstäni "vakoojana". Iäkäs vuokraemäntäni pelkäsi joutuvansa takiani vaikeuksiin viranomaisten kanssa.

9. JOHTOPÄÄTÖKSET

Rosenaun kuvaama turbulenttinen aikakausi ei tullut tiensä päähän Venäjällä, kun Vladimir Putin nousi presidentiksi vuonna 2000. Venäjä ei pyri tai edes pysty torppaamaan kaikkia sen rajoja koettelevia virtauksia, ja sen sisälle on syntynyt moninapaisen maailman toimijoita, jotka availevat ovia globaaliin kansalaisyhteiskuntaan. Valtion suvereniteetin merkitystä ei kuitenkaan voi väheksyä, sillä se on Venäjän nykyjohton ideologian peruspilari. Globalisaation ja Venäjän suvereniteetin dynamiikkaan pääsee kiinni, kun suvereniteettia ei tarkastele yhtenä, kiveen hakattuna kokonaisuutena. Sen joustavuuden näkeminen auttaa ymmärtämään, että Venäjä voi yhtä aikaa sekä osallistua globaaliin maailmaan että pyrkiä sulkemaan joitakin sen elementtejä ulkopuolelleen. Venäjä pyrkii toimimaan kansainvälisessä politiikassa yhä enemmän omilla ehdoillaan. Samalla se yrittää varmistaa sen, ettei avautuminen ulkomaailmaan vaaranna sen sisäistä vakautta tai nykyisen valtiojohton asemaa.

Putin ei ole pyrkinyt tukahduttamaan venäläistä kansalaisyhteiskuntaa. Sen sijaan tarkoituksena on ollut luoda sellainen kansalaisyhteiskunta, joka tukee valtion etua modernin valtiokäsityksen mukaisesti. Tässä näkemyksessä valtio sanelee tavoitteet, joiden toteuttamiseen kansalaisjärjestöt osallistuvat. Tämän takia ensimmäinen tutkimuskysymykseni kuului: Millä tavalla venäläinen mutta ideologialtaan "länsimainen" ihmisoikeusjärjestö Grazhdanski kontrol pystyy edistämään

tavoitteitaan ympäristössä, joka ei jaa sen arvomaailmaa ja joka on epävakaa ja joskus jopa vihamielinen?

Kysymykseen vastaaminen edellyttää ymmärrystä siitä, minkälainen Grazhdanski kontrolin arvomaailma on. Tutkimukseni osoittaa, että järjestön arvot ovat "länsimaiset" siinä mielessä, että se pyrkii rakentamaan Venäjstä liberaalin demokratian. Tämä arvomaailma ei kuitenkaan ole yksiselitteisesti ulkomailta tuotu, sillä se pohjaa järjestön perustajien henkilökohtaiseen kokemukseen totalitarismista. Grazhdanski kontrol ei ole olemassa toteuttaakseen ulkomaalaisten rahoittajien tavoitteita, kuten Venäjän presidentti Vladimir Putin on ulkomaalaisrahoitteisista järjestöistä väittänyt ja kuten osa tutkijoistakin on epäillyt. Sillä on oma näkemys siitä, minkälainen Venäjän pitäisi olla.

Tämä on ensimmäinen syy siihen, että Grazhdanski kontrolin työ on jatkunut 20 vuoden ajan ja että se on onnistunut löytämään työlleen rahoitusta. Järjestö tuntee venäläisen yhteiskunnan ja venäläisen tapakulttuurin, mikä on edellytys työn onnistumiselle. Samalla sen "länsimainen" arvomaailma on tehnyt siitä länsimaisille rahoittajille houkuttelevan sijoituskohteen, sillä rahoittajat tuskin haluavat rahoittaa järjestöjä, joiden arvot eivät niille sovi. Ilman globalisoitunutta maailmaa ja ulkomaista rahoitusta Grazhdanski kontrol olisi tuskin koskaan voinut toimia niin ammattimaisesti kuin se nykyään toimii.

Toinen syy Grazhdanski kontrolin työn kestävyYTEEN on se, että järjestön työympäristö ei määräydy yksiselitteisesti federaation johdon linjausten perusteella. Venäjä on valtava maa, ja todellisuus ruohonjuuritasolla on monimutkaisempi kuin tuulen suunnasta federaation huipulla voisi päätellä. Vladimir Putinin toisen presidenttikauden aikana osa Grazhdanski kontrolin yhteistyökumppaneista – sisäministeriö ja miliisi – taipuivat ylhäältä tulleisiin vaatimuksiin, joiden mukaan yhteistyö länsirahoitteisen ihmisoikeusjärjestön kanssa ei ole suotavaa. Kaikki viranomaiset eivät kuitenkaan reagoineet Putinin puheisiin. Grazhdanski kontrol on onnistunut voittamaan joidenkin viranomaispiirien luottamuksen ja heidän kanssaan yhteistyö on jatkunut myös vaikeiden aikojen läpi.

Toinen tutkimuskysymykseni kuului: Millä tavalla Grazhdanski kontrolin toiminnan perustana oleva ulkomainen rahoitus, johon Venäjällä suhtaudutaan epäillen ja joka on viime vuosina vähentynyt, muovaa järjestön ideologiaa, ohjaa sen toimintaa ja vaikuttaa sen mahdollisuuksiin?

Ulkomainen rahoitus ei välttämättä ohjaa sitä vastaanottavan järjestön toiminnan tai arvomaailman sisältöä. Grazhdanski kontrolin kohdalla vuorovaikutus rahoittajien kanssa on kiistatta opettanut sille paljon uutta ja muokannut sen näkemyksiä. Mutta vaikka järjestö on oppinut rahoittajien kielenkäytön ja länsimaisen kansalaisyhteiskunnan toimintamallit, se ei tarkoita, että se olisi unohtanut työnsä lähtökohdat ja oman venäläisen identiteettinsä. Grazhdanski kontrol ei käynnistä sellaisia projekteja, jotka sotisivat sen arvomaailmaa vastaan. Siksi järjestöä on vaikea nähdä länsimaisen imperialismiin tahdottomana, yhteiskunnasta vieraantuneena välikappaleena, kuten uusliberalismin kriitikot ovat esittäneet.

Ulkomainen rahoitus on kuitenkin vaikuttanut Grazhdanski kontrolin toimintaan kahdella merkittävällä tavalla. Ensiksikin ulkomainen rahoitus antaa järjestölle leiman, jonka herättämien reaktioiden kanssa sen on tultava toimeen. Tutkimukseni perusteella Grazhdanski kontrolin ulkomainen rahoitus on vaikeuttanut sen yhteistyötä joidenkin viranomaisten kanssa. Lisäksi ulkomainen rahoitus vaikutti todennäköisesti siihen, että rekisteriviranomainen puuttui järjestön toimintaan ja pyrki häiritsemään sitä epäasiallisin perustein. Ulkomainen rahoitus on ruokkinut myös venäläisten epäluuloa Grazhdanski kontrolin kaltaisia järjestöjä kohtaan. Itse en pidä tätä jälkimmäistä seikkaa sinänsä erikoisena, sillä on helppo tehdä pieni ajatusleikki ja kuvitella reaktioita, jos jokin ulkomaan rahoittaisi vastaavanlaista toimintaa Suomessa.

Kansalaisten suhtautumiseen liittyy kuitenkin myös toinen merkittävä seikka, jolla ulkomainen rahoitus on ohjannut Grazhdanski kontrolin työtä: Se on turvannut järjestön rahoituksen niin, ettei sitä ole tarvinnut etsiä muualta. Tästä puolestaan on seurannut se, ettei Grazhdanski kontrol ole edes pyrkinyt luomaan itselleen kannattajakuntaa Pietarissa, eivätkä venäläisten sitä kohtaan tuntemat ennakkoluulot ole hälvenneet. Lisäksi ulkomaisen rahoituksen vetäytyessä Grazhdanski kontrol on pulassa. Ongelma ei koske ainoastaan Grazhdanski kontrolia vaan myös muita sen kaltaisia kriittisiä, ulkomaalaisrahoitteisia järjestöjä. Kansalaisten osallistaminen ja heidän tukensa voittaminen kansalaisjärjestöille on ratkaisevaa sen suhteen, kehittykö Venäjälle laaja-alaista, valtiosta riippumatonta, itsenäistä ja aktiivista kansalaisyhteiskuntaa.

Tässä kohtaa on syytä palata kysymyksiin, joita esitin ulkomaisen rahoituksen kritiikkiä koskeneessa luvussa. Tutkimuskirjallisuuden perusteella näyttää siltä, että Grazhdanski kontrolin kaltaiseen ammattiaktivistien asiantuntijajärjestöön kiteytyy monia Venäjän kansalaisyhteiskunnan perusongelmia, koska se ei ole saanut kansanjoukkoja tuekseen. Onko

ulkomaisen rahoituksen vastaanottaminen johtanut siihen, ettei Grazhdanski kontrol osaa puuttua ongelmiin venäläisten arjen lähtökohdista käsin? Edustaako se edes Venäjän kansalaisia, joita se nimensäkin perusteella sanoo edustavansa?

Grazhdanski kontrolin tavoitteena on muuttaa Venäjän tuomio- ja toimeenpanovaltaa niin, ettei järjestelmä polkisi kansalaisten perusoikeuksia. Näin ollen se on ilman muuta kansalaisen asialla ja pyrkii auttamaan heitä arjen ongelmissa huolimatta siitä, että järjestö on vain vähän suoraan vuorovaikutuksessa tavallisten kaduntallaajien kanssa. Tätä ongelmaa on pyritty korjaamaan projektilla, joka tarjoaa oikeusapua vähäosaisille. Muuten Grazhdanski kontrolin työ kansan aktivoimiseksi ei kuitenkaan ole erityisen dynaamista. Järjestö kyllä vastaa puhelimeen, opastaa ja toivottaa kansalaiset tervetulleiksi hakemaan kirjallisuutta ihmisoikeuksista, mutta ihmisten luokse kaduille ja toreille järjestöllä ei ole suunnitelmia lähteä. Vaikka järjestö saa silloin tällöin esimerkiksi kuuluvuutta radiokanavilla, pietarilaiset eivät tunne Grazhdanski kontrolia.

Järjestön toiminnan keskiössä on ja pysyy viranomaisyhteistyö. Kansalaisen kannalta se voi olla hyvä asia, jos järjestö onnistuu työssään. Järjestön itsensä kannalta asia on kuitenkin kaksipiippuinen, sillä sen rahoituksen saaminen vaarantuu, jos ulkomainen raha loppuu eivätkä venäläiset tue tai edes tunne sen työtä. Lisäksi järjestön työ ei juurikaan lisää venäläisten osallistumista kansalaisyhteiskunnan toimintaan, jota tutkijat ja rahoittajat kaipaavat ja joka tukisi Venäjän kansalaisyhteiskunnan elinkelpoisuutta.

Tutkimushaastatteluja tehdessäni Venäjän kansalaisyhteiskunta eli murroskautta kahdessa mielessä: ulkomaalaiset rahoittajat olivat vetäytymässä ja kotimaisen valtionrahoituksen merkitys oli kasvanut huomattavasti. Oma tutkimukseni antoi viitteitä siitä, että tämä yhdistelmä on saanut aiemmin ulkomaisella rahoituksella toimivia järjestöjä kääntymään valtion tuen puoleen. Lopputulos oli kuitenkin vielä epäselvä, minkä takia jatkotutkimukselle olisi tarvetta: Miten Venäjän valtion kansalaisyhteiskunnan rahoitusjärjestelmä on kehittynyt (esimerkiksi läpinäkyvyydeltään) ja voisiko se olla kansalaisjärjestöille tulonlähde, joka ei vaaranna niiden toiminnan riippumattomuutta?

Myös Venäjän valtion ja kansalaisyhteiskunnan suhde on edelleen muutoksessa. Dmitri Medvedevin kaudella viranomaisten into ohjata kansalaisyhteiskuntaa valtion näkemysten mukaiseksi hiipui tai muuttui vähemmän aggressiiviseksi, kun kansalaisjärjestölain toimeenpano hölleni. Voisiko Venäjän valtion kansalaisjärjestöihin kohdistamasta kontrollista kehittyä

luonteeltaan sellaista, että se tekisi kansalaisyhteiskunnalle ennen kaikkea hyvää; poistaisi rikollisia ja huonoja käytäntöjä kansalaisyhteiskunnasta, kuten Javeline ja Lindemann-Komarova ovat esittäneet? Vai pyritäänkö riippumattomia kansalaisjärjestöjä jälleen ohjaamaan ruotuun nyt, kun Putin on palannut presidentiksi? Nämäkin kysymykset jäävät odottamaan vastauksia tutkijoilta.

10. LÄHTEET

Primäärilähteet:

Haastattelut:

Grazhdanski kontrol -järjestön työntekijät. Haastattelut Pietarissa järjestön toimitiloissa:

Markova, Julija, työntekijä. 26.5.2009

Nepomnjashtshaja, Evgenija, kirjanpitäjä. 27.5.2009.

Pustyntsev, Boris, johtaja. 30.4, 25.5. ja 26.5.2009

Razumovskaja, Marija, projektikoordinaattori. 25.6.2009.

Shahova, Jelena, projektikoordinaattori. 25.5.2009

Timofejev, Maksim, projektikoordinaattori. 28.5.2009.

Vdovin, Juri, varajohtaja. 26.5.2009

Elvira, oikolukija ja toimittaja (ei halunnut esiintyä koko nimellään). 27.5.2009

Jelena, kirjanpitäjä (ei halunnut esiintyä koko nimellään). 26.5.2009.

Muut haastateltavat:

Mihailova, Marina, Garant-järjestön johtaja. Haastattelu Arkangelissa järjestön toimitiloissa 27.4.2009.

Tarasov, Olga, Open Society Institute -järjestön Venäjän-koordinaattori. Haastattelu New Yorkissa OSI:n toimitiloissa 14.1.2010.

TsRNO-järjestön edustaja (ei halunnut esiintyä omalla nimellään). Haastattelu Pietarissa Grazhdanski kontrolin toimitiloissa 27.5.2009.

Oikeusasiakirjat:

Pietarin Vasilinsaaren alueellisen oikeuden päätös nro. 2~1222/08, annettu 26.7.2008.

Pietarin kaupungin oikeuden päätös nro. 33~12016/2008, annettu 29.10.2008.

Grazhdanski kontrolin toimintakertomukset:

Citizens' Watch Development Project (2007–2009), osoitettu C. S. Mottin säätiölle. 20.2.2009.

The Ford Foundation narrative report. Käsittelee ajanjaksoa 1.4.2008–31.12.2008, ei päiväystä.

Coordinators report on the Training Project for Correctional Officers. Marras-joulukuu 2008.

Kirjoittanut Britannian-koordinaattori Andrew Bernhardt Hertfordshiren yliopistosta. 9.3.2009.

Tv-dokumentti:

Третий сектор . Петербургский опыт – Гражданский контроль. 1998.

Lehtiartikkeli:

«Венгерскую революцию мы воспринимали как свою собственную...». Русская мысль. Nro 4146. 24–30.10.1996.

Kirjallisuus:

Alapuro, Risto (2008), Kansalaistoiminnan edellytyksiä Venäjällä. Teoksessa Salmenniemi, Suvi – Rotkirch, Anna (toim.), *Suhteiden Venäjä*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press. 27–44.

Barkawi, Tarak – Laffey, Mark (2002), Retrieving the Imperial – Empire and International Relations. *Millenium: Journal of International Studies* (31) 1: 109–127.

Chandler, David (2006), Back to the future? The limits of neo-Wilsonian ideals of exporting democracy. *Review of International Studies* 32: 475–494.

Chebankova, Elena (2009), The Evolution of Russia's Civil Society under Vladimir Putin: A Cause for Concern or Grounds for Optimism? *Perspectives on European Politics and Society* (10) 3: 394–415.

Christopoulos, Dimitrios C. (2006), Relational Attributes of Political Entrepreneurs – A Network Perspective. *Journal of Public Policy* (13) 5: 757–778.

Cook, Linda J. – Vinogradova, Elena (2006), NGOs and Social Policy-Making in Russian Regions. *Problems of Post-Communism* (53) 5: 28–41.

Crowe, Justin (2007), The Forging of Judicial Autonomy – Political Entrepreneurship and the Reforms of William Howard Taft. *Journal of Politics* (69) 1: 73–87.

Daniel, Aleksander (2007), Ihmisoikeusliike Neuvostoliitossa ja Venäjällä. Teoksessa Dzhibladze, Juri – Sevortjan, Anna – Leppänen, Airi (toim.), *Venäjän ihmisoikeusliike*. Helsinki: Palmenia-kustannus. 17–31.

Dzhibladze, Juri (2005), Kansalaisaktivismi vahvan valtion puristuksessa. Teoksessa Leppänen, Airi (toim.), *Kansalaisyhteiskunta liikkeessä yli rajojen*. Helsinki: Palmenia-kustannus. 171–190.

Evans, Alfred B. Jr. (2006), Vladimir Putin's Design for Civil Society. Teoksessa Evans Alfred B. Jr. – Henry, Laura A. – McIntosh Sundström, Lisa (toim.), *Russian Civil Society. A Critical Assessment*. New York: M.A. Sharpe. 147–160.

Fisher, William F (1997), Doing Good? The Politics and Anti-Politics of NGO Practices. *Annual Review of Anthropology* (26) 1: 439–464.

George, Alexander ja Bennett, Andrew (2005), Case Studies and Theory Development. MIT Press.

Gerring, John (2007), Case Study Research: Principles and Practices. Cambridge University Press.

Haukkala, Hiski (2008), Multi-Causal Social Mechanisms and the Study of International Institutionalism: The Case of EU – Russia Strategic Partnership. Turku: University of Turku.

Haukkala, Hiski – Kononenko, Vadim – Pynnöniemi, Katri – Saari, Sinikukka (2010), Contours of External and Internal in EU-Russia Relations. Teoksessa Huttunen, Tomi – Ylikangas, Mikko (toim.), *Witnessing Change in Contemporary Russia*. Kikumora Publications. 21–55.

Hedetoft, Ulf – Blum, Douglas W. (2008), Introduction: Russia and Globalization – a Historical and Conceptual Framework. Teoksessa Blum, Douglas W. (toim.), *Russia and Globalization. Identity, Security, and Society in an Era of Change*. Washington: Woodrow Wilson Center Press. 1–34.

Henderson, Sarah L. (2011), Civil Society in Russia. State Society Relations in the Post-Yeltsin Era. *Problems of Post-Communism* (58) 3: 11–27.

Hermann, Margaret G. (2008), Content Analysis. Teoksessa Klotz, Audie ja Prakash, Deepa (2008) (toim.), *Qualitative Methods in International Relations: A Pluralist Guide*. Palgrave MacMillan. 151–167.

Hirsjärvi, Sirkka ja Hurme Helena (2008), Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Gaudeamus Helsinki University Press.

Hiskey, Jonathan T (2003), Political Entrepreneurs and Neo-Liberal Reform in Mexico – The Salinas Requisition of the Port of Veracruz. *Latin American Politics and Society* (45) 2: 105–132.

Hopf, Ted (2007), The Limits of Interpreting Evidence. Teoksessa Ned Lebow, Richard and Lichbach, Mark Irving (toim.), *Theory and Evidence in Comparative Politics and International Relations*. Palgrave. 55–86.

Javeline, Debra – Lindemann-Komarova, Sarah (2010), A Balanced Assessment of Russian Civil Society. *Journal of International Affairs* (63) 2: 171–188.

Keating, Micheal ja Della Porta, Donatella (2008), Introduction. Teoksessa Keating, Micheal ja Della Porta, Donatella (toim.), *Approaches and Methodologies in the Social Sciences: A Pluralist Perspective*. Cambridge University Press. 1–16.

Keohane, Robert O. – Nye, Joseph S. (2001), Power and Interdependence. New York: Longman. Kolmas painos.

Kharkhordin, Oleg (2001), What is the State? The Russian Concept of Gosudarstvo in the European Context. *History and Theory* 40: 206–240.

Kivinen, Markku (2010), The Political System in Contemporary Russia. Teoksessa Huttunen, Tomi – Ylikangas, Mikko (toim.), *Witnessing Change in Contemporary Russia*. Kikumora Publications. 11–20.

Klotz, Audie (2008), Introduction. Teoksessa Klotz, Audie ja Prakash, Deepa (toim.), *Qualitative Methods in International Relations: A Pluralist Guide*. Palgrave MacMillan. 1–10.

Koehn, Peter H. – Rosenau, James N. (2002), Transnational Competence in an Emergent Epoch. *International Studies Perspectives* (3) 2: 105–127.

Kostjukovski, Artjom (2007), Äärinationalismi Pietarin vitsauksena. Teoksessa Dzhibladze, Juri – Sevortjan, Anna – Leppänen, Airi (toim.), *Venäjän ihmisoikeusliike*. Helsinki: Palmenia-kustannus. 136–143.

Krasner, Stephen D. (2009), *Power, the State Sovereignty: Essays on International Relations*. Lontoo: Routledge.

Krastev, Ivan (2007), Russia as the "Other Europe". *Russia in Global Affairs* 5 (4).
http://eng.globalaffairs.ru/number/n_9779, luettu 5.3.2012.

Kratochwil, Friedrich V. (2007), Evidence, Inference, and Truth as Problems of Theory Building in the Social Sciences. Teoksessa Ned Lebow, Richard and Lichbach, Mark Irving (toim.), *Theory and Evidence in Comparative Politics and International Relations*. Palgrave. 25–54.

Kulmala, Meri (2008), Kansalaisyhteiskunta ja valtio Venäjän Karjalassa. *Futura* (2): 43–61.

Kulmala, Meri (julkaisematon käsikirjoitus), Russian Civil Society in the 2000s': Views from the Federal to Local Level.

Leander, Anna (2008), Thinking Tools. Teoksessa Klotz, Audie ja Prakash, Deepa (toim.), *Qualitative Methods in International Relations: A Pluralist Guide*. Palgrave MacMillan. 11–27.

Light, Margot (2008), Keynote Article: Russia and the EU: Strategic Partners or Strategic Rivals? *Journal of Common Market Studies* (46) 7–27.

McIntosh Sundström, Lisa (2006), *Funding Civil Society. Foreign Assistance and NGO Development in Russia*. Stanford: Stanford University Press.

Morozov, Viatcheslav (2008), Sovereignty and democracy in contemporary Russia: a modern subject faces the post-modern world. *Journal of International Relations and Development*. 11: 152–180.

Munck, Ronaldo (2005), Neoliberalism and Politics, and the Politics of Neoliberalism. Teoksessa Saad-Filho, Alfredo – Johnston, Deborah (toim.), *Neoliberalism. A Critical Reader*. Lontoo: Pluto Press. 60–70.

- Ned Lebow, Richard (2007), What Can We Know? How Do We Know? Teoksessa Ned Lebow, Richard and Lichbach, Mark Irving (toim.), *Theory and Evidence in Comparative Politics and International Relations*. Palgrave. 1–24.
- Palley, Thomas I. (2005), From Keynesianism to Neoliberalism: Shifting Paradigms in Economics. Teoksessa Saad-Filho, Alfredo – Johnston, Deborah (toim.), *Neoliberalism. A Critical Reader*. Lontoo: Pluto Press. 20–29.
- Pollins, Brian M. (2007), Beyond Logical Positivism: Reframing King, Keohane, and Verba. Teoksessa Ned Lebow, Richard and Lichbach, Mark Irving (toim.), *Theory and Evidence in Comparative Politics and International Relations*. Palgrave. 87–106.
- Radice, Hugo (2005), Neoliberal Globalisation: Imperialism without Empires? Teoksessa Saad-Filho, Alfredo – Johnston, Deborah (toim.), *Neoliberalism. A Critical Reader*. Lontoo: Pluto Press. 91–98.
- Richter, James (2008), Integration from Below? The Disappointing Effort to Promote Civil Society in Russia. Teoksessa Blum, Douglas W. (toim.) *Russia and Globalization. Identity, Security, and Society in an Era of Change*. Washington: Woodrow Wilson Center Press.
- Richter, James (2009), The Ministry of Civil Society? The Public Chambers in the Regions. *Problems of Post-Communism* (56) 6: 7–20.
- Rosenau, James N. (1990), Turbulence in World Politics. A Theory of Change and Continuity. Princeton: Princeton University Press.
- Rosenau, James N. (2004), Many Globalizations, One International Relations. *Globalizations* (1) 1: 7–14.
- Rudolph, Christopher (2005), Sovereignty and Territorial Borders in a Global Age. *International Studies Review* 7: 1-20.
- Saari, Sinikukka (2009), Promoting Democracy and Human Rights in Russia. Lontoo: Routledge.
- Sakwa, Richard (2004), Putin: Russia's choice. Lontoo: Routledge.
- Salmenniemi, Suvi (2008), Yhtä suurta perhettä – Verkostot ja tunteet kansalaisjärjestöissä. Teoksessa Salmenniemi, Suvi – Rotkirch, Anna (toim.), *Suhteiden Venäjä*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press. 45–68.

Salmenniemi, Suvi (2005), Vallan vahtikoiria vai sylikoiria? Valtion ja kansalaisjärjestöjen suhteiden kehitys 2000-luvun Venäjällä. Teoksessa Leppänen, Airi (toim.), *Kansalaisyhteiskunta liikkeessä yli rajojen*. Helsinki: Palmenia-kustannus. 191–203.

Sinha, Subir (2005), Neoliberalism and Civil Society: Project and Possibilities. Teoksessa Saad-Filho, Alfredo – Johnston, Deborah (toim.), *Neoliberalism. A Critical Reader*. Lontoo: Pluto Press. 163–169.

Sperling, Valerie (2006), Women's Organisations. Institutionalized Interest Groups or Vulnerable Dissidents. Teoksessa Evans Alfred B. Jr. – Henry, Laura A. – McIntosh Sundström, Lisa (toim.), *Russian Civil Society. A Critical Assessment*. New York: M.A. Sharpe. 161–177.

Squier, John (2002), Civil Society and the Challenge of Russian Gosudarstvennost. *Demokratizatsiya* (10) 2: 166-183.

Starr, H. (2006), Introduction: The Future Study of International Relations, Two-Level Games, and Internal-External Linkages. Teoksessa Starr, H. (toim.), *Approaches, Levels, and Methods of Analysis in International Politics: Crossing Boundaries*. Palgrave.

Sullivan, Michael P. (2002), Theories of International Relations: Transition vs. Persistence. New York: Palgrave Mcmillan.

Sungurov, Aleksandr (2005), Pietarin kansalaisjärjestöjen kehitysvaiheet. Teoksessa Leppänen, Airi (toim.), *Kansalaisyhteiskunta liikkeessä yli rajojen*. Helsinki: Palmenia-kustannus. 227–235.

Sørensen, Georg (2006), Liberalism of Restraint and Liberalism of Imposition: Liberal Values and World Order in the New Millennium. *International Relations* (20) 3: 251–272.

Tishkov, Valery (2009), What are Russia and the Russian People? *Russian Politics and Law*. (47) 2: 30-59.

Tsygankov, Pavel A. – Tsygankov, Andrei P. (2004), Dilemmas and Promises of Russian Liberalism. *Communist and Post-Communist Studies* (37) 1: 53–70.

Tuomi, Jouni ja Sarajarvi Anneli (2009), Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. Viides painos.

Wohlgemuth, Michael (2000), Political Entrepreneurship and Bidding for Political Monopoly. *Journal of Evolutionary Economics* (19) 3: 273–295.

Muut lähteet:

Tiedotusvälineet:

За год интернет-аудитория России выросла почти на 20%. Levada-keskus.

<http://www.levada.ru/30-03-2012/za-god-internet-auditoriya-rossii-vyros-la-pochti-na-20>, luettu 3.4.2012.

Russia calls US funding of democracy 'a problem'. AFP. 3.4.2012

Advisers say Medvedev's human rights record modest. AFP. 28.4.2012

Verkkosivustot:

Ihmisoikeusjärjestö Grazhdanski kontrolin kotisivut: <http://www.citwatch.org/>, luettu 18.5.2012

Ympäristöjärjestö Bellonan kotisivut: www.bellona.ru/, luettu 18.5.2012